

TARTALOM

TÖRTÉNELEM

<i>Balogh Ildikó</i> : Napjaink eseményei Észak- és Dél-Koreában a médiái hírközlések tükrében.....	4
<i>Fekete Gábor</i> : Az Újvilág meghódítása, Kolumbusz Kristóf szerepe	12
<i>Kopasz Gyula</i> : Nagy Lajos itáliai hadjáratai	22
<i>Orosz Júlia</i> : Politikai változások Olaszországban a fasiszta diktatúra kiépítése alatt (1922-1929).....	29
<i>Szabó Ágnes</i> : Hitharcosok a vallásújítás küzdőterén.....	40
<i>Szabó Ágnes</i> : Református tanok terjedésének főbb állomásai a magyar területen	53
<i>Túri László</i> : Helyhatósági választások Kárpátalján a magyar érdekvédelem tükrében (1990–1998).....	65
<i>Túri László</i> : Politikai küzdelem a magyar választókért Kárpátalján (2002–2010).....	77
<i>Veres Szabolcs</i> : Az első magyar politikai párt Podkarpatszka Ruszban	89

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

<i>Görög Nikolett</i> : Keresztnevek vizsgálata a beregszászi római katolikus anyakönyvi index alapján 1850 és 1875 között	96
<i>Görög Nikolett</i> : Nevem vagy neveim? (A magyar nevek ukránra való fordításának problémáiról).....	106
<i>Pallagi Marianna</i> : A kárpátaljai magyar irodalom előzményei, a „nulladik nemzedék”	118

Scientia Denique

Papp Adrien: Az ember, mint a történelem kiszolgáltatottja
(Az emberi sors bemutatása Tamás Mihály Két part közt fut a víz
című regényében) 123

Papp Adrien: Az egyszerű emberek hangja Sáfáry László
költészetében 132

ANGOL NYELV ÉS IRODALOM

Barkáts Norbert: Az angol interjections és a magyar mondatszók
nyelvtani besorolásának sajátosságai..... 140

Fogas Alexandra: Young people's impressions about the USA 150

FIZIKA

Heczel Anita: Üvegképződés az As-S-I háromalkotós
rendszerben..... 160

Molnár Sándor: Az öregedési idő hatása az amorf szelén
kristályosodására 174

KÖZGAZDASÁGTAN

Sütő Dávid: A kiszervezés aspektusai, különös tekintettel az
Európai Unió országaiból származó befektetésekre 180

NÉPRAJZ

Pallagi László: Csonkapapi népességföldrajza 198

TÖRTÉNELEM

Napjaink eseményei Észak- és Dél-Koreában a médiaí hírközlések tükrében

1. Bevezetés

A második világháború után a 38. szélességi fok mentén két részre szakadt Korea: északra és délre. 1950-ben Észak-Korea fegyveres erővel megpróbálta ugyan egyesíteni a két országrészt, ez azonban három éves háborúskodáshoz vezetett. 1953. július 27-én kötötték meg a harcoló felek a panmindszoni fegyverszünetet, mely véget vetett a koreai háborúnak (Tarján 2012) és véglegesítette a kettéválást. A két rész az évek folyamán teljesen eltérő irányban haladt tovább, így északon kommunista diktatúra, míg délen nyugati típusú demokrácia honosodott meg. Kim De Dzsong az ezredforduló táján meghirdette a két fél közeledését előirányzó „sunshine” (napfény) politikáját (Németh 2005), melynek csúcspontja a Kim Dzsong Il észak-koreai vezető és Kim De Dzsong akkori dél-koreai elnök 2000-ben Phenjanban tartott csúcstalálkozója volt. A dél-koreai Li Mjong Bak elnöksége óta ez a helyzet csak romlóban van. A napokban, 2012. december 19-én lezajlott dél-koreai elnökválasztások előtt szakértők úgy vélték akár Pak, akár Mun kerül az elnöki székbe, az ezredforduló törekvéseivel azonosan baráti politikát fog folytatni Észak-Koreával, elősegítve a két fél együttműködését (Földi 2012a). Jelen munkában a szerző a két ország kapcsolatát mutatja be a 2012-es év eseményei alapján, valamint a délen nemrég megrendezésre került elnökválasztást és észak hozzáállását kívánja feltárni magyar nyelvű hírportálok segítségével.

2. A két ország fenyegetőzései napjainkban

2012 júniusában kezdte a két ország komolyabban fenyegetni egymást támadással, miután az Egyesült Államok és Dél-Korea közös, nagyszabású hadgyakorlatozásba kezdett. Az egynapos hadgyakorlatban vadászgépek, harci helikopterek, páncélosok, és több mint 19 ezer fős katonaság vett részt, ahol első alkalommal tesztelték az új tűzérségi keresőradar-rendszert. A gyakorlat fő célja szakértők szerint az volt, hogy elrettentse Észak-Koreát déli szomszédja megtámadásától. Phenjan ezzel ellentétben a hadgyakorlatokat háborús előkészületeknek tartotta. A térségben amúgy is igen

kiéleződtek a viszonyok azt követően, hogy áprilisban Észak-Korea az előzetes figyelmeztetések ellenére kereskedelmi szállítórakétát bocsátott fel, amit Washington és szövetségesei ballisztikus rakétával végrehajtott kísérletnek minősítettek. A kísérletet az északiak azzal magyarázták, hogy rakétájukkal csak egy műholdat szerettek volna az űrbe juttatni. Bár a kísérlet kudarcba fulladt, az ENSZ Biztonsági Tanácsa újabb szankciókat határozott el Phenjan ellen. Az esemény azért is kavarhatott olyan nagy port, hiszen ekkortájt emlékeztek meg a koreai háború kitörésének 62. évfordulójáról, mely máig lezáratlannak bizonyult a két ország részéről (MTI 2012a).

Nem sokkal ezután, augusztusban Észak-Korea vezetője kijelentette, hogy abban az esetben, ha akár csak egy ellenséges lövedék is észak-koreai felségterületre csapódik, akkor támadásba lendül a hadsereg. Kim Dzsong Un jelenlegi észak-koreai vezető szerint a legkomolyabban „el kell ítélni az Egyesült Államok és Dél-Korea provokatív cselekményeit, beleértve a jelenleg is tartó közös hadgyakorlatukat”, és Phenjan „a leghatározottabb ellenlépésekkel fog válaszolni agresszív megnyilvánulásaikra. Ha akár egy ellenséges lövedék is az Észak-Koreához tartozó vizekre vagy földre csapódik, a koreai néphadsereg ellentámadásba lendül, és befejezi a haza egyesítésének nagy ügyét” - hangoztatta Un egy fogadáson, amelyet a „szongun-politika” meghirdetése 52. évfordulóján tartottak. A Kim Ir Szen-féle „szongun-doktrína”, más szóval „a hadsereg az első” politikája mindenek elé helyezi az 1,2 millió fős haderőnek az ellátását. Kim Dzsong Un közölte, hogy áttanulmányozta és jóváhagyta a megfelelő operatív tervet, a katonák és tisztek pedig várják a végleges parancsot, hogy halálos csatába menjenek az Egyesült Államokkal és Dél-Korea erőivel. „A mi álláspontunknak az a lényege, hogy agresszív cselekedeteikre azonnal reagálunk a haza újraegyesítéséért indított háborúval” - hangoztatta az észak-koreai vezető (MTI 2012b).

Észak-Koreában 1998-ban bonyolították le az első komoly rakétatesztet, amikor Japán felett „lőtt át” egy töltetet, amely a Csendes-óceánba csapódott. Az esemény mind Japánban, mind az ötvézezer katonát ott állomásoztató, a szigetország védelmét biztosító Egyesült Államokban félelemmel vegyes aggodalmat keltett, és azóta mindkét ország komoly védelmi intézkedéseket tett. Ráadásul Dél-Korea szerint Észak mintegy ezer különféle töltet felett rendelkezik. 2006-ban is történtek ilyen célú kísérletek, ám ezek is kudarcba

fulladtak (MTI 2012c). Dél-Korea az észak elleni védekezésre egy megoldást látott: rakétái hatótávolságának növelését (Földi 2012b).

Dél-Korea és az Amerikai Egyesült Államok októberben kétoldalú szerződést kötött, melynek értelmében növelni kezdte rakétái hatótávolságát. Dél-Korea egy közel kétéves tárgyalási folyamat végén újította meg az Egyesült Államokkal kötött biztonsági egyezményt. Az új szerződés pedig egy 1979-ben létrejött, majd 2001-ben módosított megállapodás újratárgyalása volt, ahol megállapodtak, hogy Szöul ezentúl 300 kilométerről 800-ra növelheti ballisztikus rakétái hatótávolságát. Az új egyezmény továbbá engedélyezte Dél-Koreának, hogy pilóta nélküli repülőgépeik (ún. drónok, melyeket felderítésre és harci bevetésekre is használnak) az eddigi 500 kilogrammos töltő súly helyett 2500 kilogrammos súllyal repüljenek. Az egyezmény aláírásával Szöul túllépett a rakéták leszerelését célzó Rakétatechnológiai Ellenőrző Rendszerben meghatározott korlátozásokon, ezzel fegyverszakértők szerint aláásta a paktumot. Dél-Korea célja az volt, hogy öt év alatt olyan hálózatot épít ki, mely hatóságokon belül tudhatják majd Észak-Korea teljes területét, illetve Japán és Északkelet-Kína egyes részeit, emellett pedig jelentősen csökkenhet az Észak és Dél között fennálló technológiai rés is. 2015-re készen szeretett volna állni, hogy egy esetleges északi támadást könnyűszerrel visszaverhessen. Meglepő, de az egy főre jutó katonák száma tekintetében Dél-Korea a második helyen áll, az első pedig Észak-Korea (Földi 2012b).

A környező országok, Észak-Koreát leszámítva mérsékelt hangvétellel fogadták a hírt. A japán védelmi minisztériumi tisztviselő szerint az egyezmény nem köthető a feszült kelet-ázsiai eseményekhez (véltetően a különböző szigetvitákra gondolt) és jelentősen növeli egy esetleges válaszcspás erejét, ezáltal visszatárhathja Észak-Koreát a provokációtól. A kínai Külügyminisztérium béketeremtésre, stabilizációra és denuklearizációra szólította fel a feleket. Észak-Korea viszont fenyegetéssel válaszolt az amerikaiak és a déliek új együttműködésére. A kommunista állam bejelentette, hogy az Egyesült Államok teljes területe az északi ballisztikus rakéták hatótávolságán belül van. Igaz, a dél-koreai szakértők szerint ez a hatótávolság 6700 kilométeres, azaz Észak-Korea csak Alaszka partjaira tudna rakétacsapást mérni. Phenjan az ilyen esetben szokásos verbális fenyegetésen kívül egyelőre nem tett más lépéseket (Földi 2012b). Októberben Phenjan bejelentette, hogy az USA nyugati partját

elérni képes rakétákkal rendelkeznek, de ezt amerikai szakértők akkor még nem tartották valószínűnek (MTI 2012c).

November elején az Észak-Koreáról készült műholdfelvételeken az amerikaiak állítása szerint egy phenjani fegyvergyárból rakétaalkatrészeket szállítottak egy kilövőállomásra. Az alkatrészek formája megegyezett az Észak-Korea által áprilisban kilőtt rakétában használt elemekével. Washington, Szöul és Tokió emiatt fokozta az ország megfigyelését. Sokan viszont nem tartották valószínűnek, hogy a következő hónap elejére kitűzött dél-koreai elnökválasztás előtt Észak rakétát lőjön fel, mivel ez az Észak-Koreával szembeni keményebb politikát folytató konzervatív dél-koreai politikai erők győzelméhez vezetne, ez pedig nem egyezett volna Phenjan érdekeivel, akik a szavazásokon vélhetően baloldali győzelmet reméltek (MTI 2012d).

Dél-Korea egyelőre bizonytalannak mutatkozott azzal kapcsolatban, hogy mitévő legyen és tárgyalásokba kezdett a kilövésre adandó válaszlépésekkel kapcsolatban. Mindeközben diplomáciai források szerint az ENSZ Biztonsági Tanácsa úgy döntött az ügyről, hogy újabb szankciókat vezet be Phenjannal szemben, ha felbocsátják rakétáikat. Egyes elemzők szerint a kísérlettel Phenjan Kim Dzsong Il 2011. december 17-én elhunyt észak-koreai vezető halálának évfordulójáról szerettek volna megemlékezni. Mások szerint a néhai diktátor utódja, Kim Dzsong Un a rakéta felbocsátásával saját hatalmát akarja megerősíteni, illetve az Egyesült Államokat szeretné tárgyalóasztalhoz ültetni (MTI 2012c).

3. Kim Dzsong Un politikája.

Szakértők párhuzamot vontak az új észak-koreai diktátor egyedi stílusának országára és a közeljövőben megrendezésre kerülő dél-koreai elnökválasztásra gyakorolt hatása között. Szerintük a Phenjanban történtek erőteljesen befolyásolhatják, hogy a dél-koreai választók kire adják majd voksukat. Kim Dzsong Un döntései ugyanis nemcsak hazájának, hanem régi nagy ellenségének, Dél-Koreának életére is hatással vannak. Ha ugyanis északon rideg, szigorú, keményvonalas politika az uralkodó, úgy gondolja, az délen a konzervatív erők malmára hajtáná a vizet. Viszont ha Phenjanból a politikai változások szele fúj, az Szöulban a baloldalnak kedvezhet. Az ifjú vezető megfigyelések szerint igyekszik befolyása alá vonni a dél-koreai választókat. A kommunista rendszer élén álló Kim Dzsong Un immáron közel egy éve vette át a hatalmat Észak-Koreában

(decemberben lesz egy éve, hogy a húszas évei végén járó Kim Dzsong Un apja, Kim Dzsong Il halála után megörökölte Észak-Korea vezetését) a Pentagon azonban még mindig nem tudja eldönteni, hogy mire számíton tőle: apja politikáját folytatja, vagy lazítani fog a szigorúságon. A vezető az elmúlt egy év alatt megpróbálta enyhíteni a diktátor apjáról kialakult képet, de az amerikai Védelmi Minisztérium még mindig nem tudja, hogy vajon apja nyomdokaiba lép-e, vagy egy teljesen más irányt követ majd (Origo 2012).

Elemzések szerint számos jel mutat az északi országban fokozatosan bekövetkező enyhülés irányába: Li Jongho tábornok, egykori vezérkari főnök hatalomból való eltávolítása; Kim áprilisi beszéde, amelyben egyebek mellett elhangzott, hogy a gazdasági változás elősegítheti az élelmiszerhiány csökkenését. Kevesebben vannak azok a szakértők, akik szerint észak nem kívánja befolyásolni a dél-koreai elnökválasztást. Li Csovon, a Csang Szang Egyetem professzora szerint Kim Dzsong Un jelenleg hatalma legitimitásának megerősítésével van elfoglalva. Mindenesetre Kim stílusváltása mögött nem voltak eddig kézzel fogható változások. Sőt, hadseregük továbbra is készenlétbe van helyezve és a nemrég módosított alkotmány kimondja Észak-Korea atomhatalmiságát, december közepén pedig sikeresen földközi pályára állították műholdjukat (Pallos 2012).

4. Választások Dél-Koreában

A még áprilisban megtartott parlamenti választásokon meglepetésre a kormányzó konzervatívok szerezték meg a szavazatok többségét. A Li Mjong Bak elnök vezette Nagy Nemzeti Párt (NNP) a 300 tagú nemzetgyűlésben 152 képviselői helyet foglalt el, míg a rivális balközép Egyesült Demokrata Pártnak (EDP) 140 mandátum jutott az eddigi 81 helyett. A bizottság adatai szerint a választáson a szavazásra jogosultak 54,3 százaléka járult az urnákhoz, míg négy évvel korábban mindössze 46,1 százalékos volt a részvételi arány. A parlamenti választásokra akkor a decemberi elnökválasztás főpróbájaként tekintettek és a konzervatívok és a baloldali pártok fej-fej melletti küzdelmét vetítették előre (MTI 2012e).

A minden tekintetben esélyesebbnek mondható baloldali dél-koreai elnökjelölt, An Csolszu november végén jelentette be, hogy feladja a versenyt, és az Egyesült Demokrata Párt jelöltjét, Mun Dzseint támogatja Pak Gunhje konzervatív jelölttel szemben a december 19-i elnökválasztáson. An arra hivatkozva lépett vissza, hogy viaskodásuk

nem mehet tovább, mert annak az emberek látnák kárát az újabb konzervatív győzelemmel. An lépése azért is meglepő, mert – Mun visszalépése esetén – vélhetően legyőzte volna Pakot, a demokraták elnökjelöltje viszont jóval gyengébb ellenfélnek tűnt már akkor is a politikusnővel szemben. An mellett visszalépett továbbá – szintén Mun javára – Szim Szangcsung, a Progresszív Igazság Párt szintén hölgy elnökjelöltje is. Így ketten maradtak versenyben az elnöki székért (Földi 2012a).

Pak Gunhje (Kunhje) augusztusban nyerte el pártja elnökjelölti státuszát (84%-os támogatottsággal), ezzel ő lett Dél-Korea első olyan elnökjelölt-nője, aki komoly eséllyel rendelkezett a végső győzelemre, valamint az első olyan elnökjelölt, aki egy korábbi elnök gyermeke. Pak apja, Pak Csunghi ugyanis 1961-es puccsal való hatalomra kerülését követően 18 évig antikommunista katonai diktatúrát tartott fenn a Koreai-félsziget déli felén. Ezalatt heverte ki az ország az 1950-53-as, máig lezáratlan koreai háborút (Németh 2005) és indult meg a fejlődés útján, éppen ezért az idősebb generáció nagy része számára Pak neve is legendő, hogy rá voksoljanak. Ellenfele, az 59 éves Mun Dzsein emberi jogi ügyvéd volt, akinek szintén van kötődése korábbi elnökhöz, hiszen No Muhjon elnöksége idején több politikai pozíciót is betöltött, többek közt az elnöki hivatal személyzeti főnöke is volt. A politikusnak a Pak-diktatúrával kapcsolatosan is vannak tapasztalatai, hiszen miután felszólalt annak kegyetlenségei ellen, börtönbe került a hetvenes években. A miatta visszalépő Ant azzal kritizálták, hogy politikai szempontból tapasztalatlan, Munról viszont ez nem mondható el, hiszen tavaly egyesítette a baloldali-liberális politikai erőket a EDP létrehozatalával, és No elnök mellett kitapasztalhatta azt is, hogyan kell a parlamenttel szemben, vagy éppen azzal együttműködve politizálni (Földi 2012a).

A választások eredményei szerint először lesz női államfője a nemek egyenjogúságában nem éppen élenjáró Dél-Koreának. A 2012. december 19-én tartott elnökválasztást ugyanis Pak Gunhje konzervatív jelölt, a néhai Pak Csong Hi diktátor hatvanesztendős lánya nyerte. A választási bizottság bejelentette: Pak Gunhjére - aki most a kormányzó konzervatív pártot képviselte – a választók 51,6 százaléka szavazott, míg ellenfele, a balközép szemléletű Mun Dzse In emberi jogi aktivista 48 százalékot gyűjtött. A Korea Times információi szerint a választáson a koreaiak 75,8 százaléka, azaz mintegy 30,7 millió ember adta le a voksát. Ilyen magas részvételre 15

éve nem volt példa. Szöulnak az Egyesült Államok - ill. a szintén szövetséges, de közben számos területen vitapartner Japán - és a fő kereskedelmi partner Kína között kell egyensúlyoznia. Ezen egyensúly megtartásának érdekében következetes politikára van szükség, s nagyrészt ez is közrejátszhatott a választások kimenetelében (Távcső 2012).

Pozitívum, hogy Dél-Korea újdonsült elnöke folyékonyan beszél mandarinul, ezért remélhetőleg javul a korábbi konzervatív elnök, Li Mjong Bak alatt kissé megromlott dél-koreai-kínai viszony. A kínai külügyminisztérium gratulált Pak Gunhje győzelméhez és kifejezte reményét a kapcsolatok javítására. Választási programjának egyik fontos eleme volt az Észak-Koreával történő párbeszéd, a szomszédos ország „meggyőzése” nukleáris programjának felhagyásáról. A jövő egyik legnagyobb kérdése, mennyire sikerülhet jobb belátásra bírni az erejét minduntalan demonstráló és diplomáciailag sokszor kiismerhetetlen Phenjant, akivel egyébként éppen a konzervatív előd, Li Mjong Bak alatt mérgesedett el Szöul viszonya. Pak Gunhje előreláthatóan februártól kezdve tölti majd be hivatalát (Távcső 2012).

Felhasznált szakirodalom:

Németh, I. (2005). 20. századi egyetemes történet II (Európán kívüli országok). Budapest: Osiris.

Földi, B. (2012a). Dél-Korea: csak egy maradhat. http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/12/02/del-korea_csak_egy_maradhat/ (2012. december 4.)

Földi, B. (2012b). Rakétát fejleszthet Dél-Korea. http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/10/16/raketat_fejleszthet_del-korea/ (2012. december 4.)

MTI. (2012a). Ismét egymást fenyegeti a két Korea. http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/06/22/ismet_egymast_fenyegeti_a_ket_korea (2012. december 6.)

MTI. (2012b). Háborúval fenyegetőzik Kim Dzsong Un. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20120826-haboruval-fenyegetozik-kim-dzsung-un.html> (2012. december 4.)

MTI. (2012c). Amerikát is elérheti az új észak-koreai rakéta. http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/12/06/amerikat_is_elerheti_az_uj_eszak-koreai_raketa/ (2012. december 6.)

MTI. (2012d). Rakétakilövésre készül Észak-Korea. http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/11/23/raketakilovesre_keszul_eszak-korea/ (2012. december 4.)

MTI. (2012e). A kormánypárt győzött a dél-koreai választásokon. http://index.hu/kulfold/2012/04/11/a_kormanypart_gyozott_a_del-koreai_valasztasokon/ (2012. december 6.)

Origo. (2012). Kiismerhetetlen Kim Dzsong Un. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20121025-kim-dzsong-un-eszakkorea-nem-tudja-a-pentagon-mire-szमितson.html> (2012. december 4.)

Pallos, J. (2012). Hamis az észak-koreai enyhülés? http://kitekinto.hu/kelet-azsia/2012/08/29/hamis_az_eszak-koreai_enyhules (2012. december 4.)

Tarján, T. (2012). 1953. július 27. A panmindzsoni fegyverszünettel véget ér a koreai háború. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1953_julius_27_a_panmindzsoni_fegyverszunettel_veget_er_a_koreai_haboru/ (2012. december 4.)

Távcső. (2012). Elnökválasztás Dél-Koreában. http://tav-cso.blog.hu/2012/12/21/elnokvasztas_del-koreaban (2012. december 22.)

Lektorálta:

Bihari Csaba,

történész, egyetemi tanár,

Ungvári Nemzeti Egyetem

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

Az Újvilág meghódítása, Kolumbusz Kristóf szerepe

Az Újvilág felfedezése a 16. század legnagyobb jelentőségű eseménye volt. Európa lakosságára és gazdaságára nagyban hatott. A kereskedelem új kontinensre behatolt. Megváltozott Dél Amerika lakosságának élete és száma. Vajon hogyan hatottak a folyamatokra a az emberek felfedezések előtti megnyilatkozásai?

Az felfedezést nagyban gátolták és segítették a felhalmozódott térképek és ismeretek. A Kontinensek és közöttük lévő távolságokról már az ókorban is foglalkoztatta a tudósokat. Az ókori földrajztudomány legnagyobb és legismertebb tekintélyének Ptolemaioszt tartották. Ő úgy vélte, hogy a szárazföld szélessége egyenlő az óceánéval. Elődje a türoszi Marinosz, az I. századi görög-szíriai geográfus állítása szerint a szárazföld terjedelme jelentősen meghaladja az óceánét. Számítása szerint a szárazulata a Föld területének 360 fokából 225 tesz ki a tenger pedig jóval kevesebbet, mindössze 135. Lényegében 62,5% szárazföld, 37,5% az óceán. A későbbiekben az a következtetést vonhatták le, hogy az Európából az Ázsiába vezető nyugati út viszonylag rövidnek kell lennie. Annak a tengerésznek, aki arra vállalkozik, hogy ezt az útvonalat használja, a Föld területének mindössze kétötödét kell áthajóznia, ahhoz elérje Zipangut és Kithajt vagyis Japánt és Kínát. A földi fokok ismeretében az egész utat kilehet számolni mérföldben. (Szvet 1977)

A hosszúsági fokok egyik meghatározását Erasztoszthenész görög embernek köszönhetjük, ő a i. e. III. században élt. Indiába szerinte nyugat felé lehet eljutni a legkönnyebben. (Erdődy 1978)

A fokok számításával foglalkozott egy arab földrajztudós is részletesebben. Ő 827-ben al-Manúm kalifa megbízásából ellenőrizte Erasztoszthenész számításai, neki helytelenül 11322 km jött ki.

Az adott számítások hibája kiderült a 15. század végén Kolumbusz Kristóf által. A világ egyik leghíresebb felfedezője. Miért is vélekedünk így?

Származása szerint genovai, San Stefánó negyedben született a város egyetlen nem tengerparti negyedében 1453-ban. Apja Dominico Colombo takács volt, fia is kezdetben ezt a hivatást űzte. Majd

megszerette a tengert Ó-Genovában, ami később híressé tette. Rövid időn belül felhagyott a munkáját és tengerész lett. (Szvet 1977)

Eleinte csak kisebb tengeri utakat tett az olasz partvidékeken, a Földközi-tengeren, de 1474-ben már nagyobb utat tett ugyanezen a tengeren: a görögországi Chiosz szigetét kereste fel. Úgy látszik, hogy ez az útja volt döntő az egész jövőjére nézve, mert amennyit tudunk ifjúságáról, ettől fogva teljesen a tengerész pályára adta magát. Nemsokára az akkori viszonyokhoz mérten nagy utat tett: Angliába utazott. S úgy mondják, bár ez egyáltalán nem bizonyos, hogy Angliából egy tőkehal-halással útra kelt az Atlanti-óceán félelmetes, ismeretlen vizeire.

Állítólag ekkor messzebb eljutott, mint a Feröer-szigetek, a régiek legendás Thuleje, ahol szerintük a világ végződött és nem lehetetlen, hogy itt hallott valamit arról a mesés Vinlandról, amelyet - mint már megírtuk - a távoli nyugaton a normannok fedeztek fel. A későbbi Kolumbusz-kutatók tagadják azt, hogy ilyen hosszú utat tett meg. (Tolnai)

Ezek az utak után kereskedelmi útra indult. 4 genovai és flamand hajó indult Spanyolország déli kikötője Palos felé. A portugál partoknál Szent Vincent fok közelében Guillelme Casainove kalózzal és tizenkét hajóból álló flottájával. Egyenlőtlen harc után végül sok matróz csak úszva menekült el. Kolumbusz is így menekült meg, portugáliai Lagos városában került partra. Ami 150 mérföldre volt. (Szvet 1977)

1479-ben letelepedett Lisszabonban. Lakóhelye ekkor Európa egyik legforgalmasabb kikötője. Portugál hajókon több utat tett Afrikába és Guineába. Itt elsajátította a navigáció tudományát és a portulánok, vagyis a tengerészeti térképek készítését. Portulánkészítéssel kereste a kenyerét. Így a kor legjobb hajósaitól tanulhatott tapasztalatot szerezhetett, amit későbbiekben utazásakor hasznát vette ennek a tudásnak. Tökéletesedő műszerekkel ismerkedhetett meg. A távolság mérésére asztrolábium állt a rendelkezésre, majd kvadráns, vagyis negyedelő állt a rendelkezésre. Legtökéletesebb erre a feladatra egy harmadik műszer a Jákob botja lett. Az idő mérésére homokórát alkalmaztak, 30 percet után kellett megfordítani, mélységmérőt is elengedhetetlen volt, tengeri utazásokkor. (Marjai 1986)

Itt megismerkedett Don Perestrellónak, a Madeira mellett levő Porto-Santo hűbérurának a dédunokaleányával: Muniz-Perestrello

Felipával. Ennék az ismeretségnek a révén, amelynek azután házasság lett a vége, Kolumbusz Porto Santóra jutott s ott az anyósától megkapta Perestrellónak, aki maga is híres hajós volt, a térképeit és a hajósnaplóit. Ezekből nagyon értékes tapasztalatokat, méreteket és terveket merített a maga számára Kolumbusz. De azt a tervet, hogy nyugat féle indulva iparkodjék felkeresni Indiát, talán leginkább anyósának a második férjével, Correo Péterrel való társalgása érlelte meg benne. Ez a Correo is igen tapasztalt tengerész volt és sokat foglalkozott a nyugati útnak a gondolatával. (Tolnai)

Egy firenzei Paolo del Pozzo Toscanelli levelet küldött II. János portugál királynak. A levelet 1476. június 15.- én küldte el Európa legjobb tengerészeivel rendelkező királyának. A levélben leírja az olasz, hogy nyugat felé haladva el lehet érni a Nagy Kán országát, mely Ázsia keleti részén fekszik. Ez az ország bővelkedik aranyban és ezüstben. Legalább 200 város tartozik a Kán fennhatósága alá. A megszerezhető kincsek mellet megemlíti a kereskedelmi kapcsolatok létrehozását, amelyből nagy haszon remélhető. Az adott tanácsot egy térképpel nyomatékosítja. Itt fel van tüntetve az addig ismert világ ezenkívül olyan szigetek is amelyek elhelyezkedéséről feltevések léteztek. Kitajt és Zipangu tengeren közelinek ábrázolja sok szigetet rajzolt a tengerre ahol esetlegesen az ivóvíz tartalékokat és élelmet felfrissíthetik. (Tolnai)

A firenzei orvos levelét megvitatta II. János és tudósai, végül arra a döntésre jutottak, hogy elutasítják ezt az utat. Ez a döntés többek között azon okból született, hogy értek el sikereket Afrika megkerülése terén, bár még megkerülni nem sikerült nekik, de Diego Cao 1484-ben a déli szélesség 13. fokáig jutott, felfedezte a Kamerunt és a Kongó folyó torkolatát. (Marjai 1986)

Toscanelli levelére rátalált az iratok közötti kutatáskor. Valószínűsíthetően a térképről csinált egy másolatot, amelyet utazásakor felhasznált, jó szolgálatot tett neki. 1480-ban írt személyesen levelet a nagy tudósnak, akinek leírta tervét a nyugati útról, kérte erről a véleményét, tanácsát. A tudós bízta a tengerészt, sőt számára készített egy térképet, amit el is küldött Kristófnak, céljától inentől kezdve nem tárgított, el akart jutni a mesés fűszerekben gazdag keletre, Indiába és délkelet Ázsiába. (Erdődy 1978)

Kolumbusz kérésekkel fordult a V. Alfonzhoz miszerint siker esetén kéri:

1. Óceán-tenger főadmirálisa címet
2. Az új terület alkirálya címet
3. A területekről befolyó jövedelem 1/10-t
4. A Jövőbeli kereskedelemnek az adott területen 1/8-t
5. Aranyarkantyút

A lisszaboni hajósok általában saját költségből hajóztak, csak esetleges siker esetén járt nekik a donatorius kapitány cím, a kormányzói rang az adott felfedezett területen, ezen kívül a jövedelem egy része járt nekik. A tudós junta elutasítja. (Szvet 1977)

Kilencévi ott tartózkodás után a genovai özvegyen és elkeseredetten elindul fiával Diegoval Franciaországba. Útközben megálltak a Palos városához közeli La Rabida spanyol kolostorban. Itt a fáradt utazó gyónás közben elmondta a tervét Antonio de Marchenának a kolostor rendház főnökének. Ő művelt ember volt, tetszett neki a terv, írt egy ajánlólevelet az olasznak és elküldte őt az uralkodó párhoz. (Göcsei 2000)

A meghallgatásra kellett várnia, míg a Talavera vezette tudósbizottság döntött. Arra hivatkozva, hogy ha lenne út nyugatra, akkor el eltelt pár ezer év alatt már rátaláltak volna elutasították a kérést. Közrejátszott a döntésben az is, hogy ekkor még javában dúlt a harc Granadáért a mórok ellen. Testvére Kristófnak kereste a támogatót Európában testvérének, beszélt VII. Henrikkel majd a francia uralkodó VIII Károly gyámjával Anne de Beaujeu -val, támogatást nem kapott. 1488-ban a V. Alfonzzal tárgyal Kolumbusz, de hiába.

1491-ben összeülő 2. bizottság szintén elutasító választ adott. Ekkor Franciaországba készült utazni. A spanyol egyházi vezetők és legbefolyásosabb emberek közül sok támogatója volt a tervnek, nekik végül sikerült meggyőzniük a királynőt, aki az expedíció mellett döntött. 1492 április 17- én Santa Fé-i kapitólium egyezmény Kolumbusz Kristóffal, hogy támogatják az útját. (Dürr 1993)

Kolumbusz, a királynéval egyetértve, úgy határozta el, hogy Palos városának a kikötőjéből fog elindulni útjára Palos városának ugyanis valami régebbi hűségsszegés miatt az volt a kötelessége, hogy minden olyan esetben, ha ezt a király kívánja tőle, ki kell állítania két karavellát, vagyis kicsiny, három-négyárbocos, magas hajót és ezeket a kapott parancstól számított tíz nap alatt a használhatóságra teljesen fel kell szerelnie. Ez a két hajó állt Kolumbusz rendelkezésére és egy harmadik még kisebb hajót úgy béreltek a számára. A három hajó

közül csak egynek volt teljes fedélzete, a másik kettő csak elől és hátul volt fedélzettel ellátva és a nagysága egyiknek sem volt több körülbelül száztonnányinál. A felszerelés összes költségei pedig 1.140.000 maravédire, azaz körülbelül 35.000 pengőre rúgtak mindössze. Palos városának leghíresebb hajóscsaládja, a három Pinzon testvér nagy buzgalommal támogatta készülődéseiben Kolumbuszt és kettő közülük vállalkozott arra, hogy maga fog vezetni egy-egy hajót. Így érkezett el az indulás ideje, 1492. aug. 3-án. Mindössze kilencven embere volt Kolumbusznak a három hajón, mely közül a legnagyobbak, az admirális-hajónak, a Santa Mariának, maga volt a parancsnoka, Pinta nevű, második nagyságú hajót Pinzon Márton vezette, a kisebbet, a Nina nevűt pedig Pinzon Vince.

Alig indultak el azonban Palos kikötőjéből, amikor a nyílt tengeren egy viharban a Pinta annyira megsérült, hogy nem haladhattak tovább egyenesen előre, hanem kénytelenek voltak a Kanári-szigetekre vitorlázni, ahol azután négy hétbe tellett, míg a megsérült hajót kijavították. Így azután a tulajdonképpen felfedező útnak csak szeptember 6-án indulhattak neki. Szeptember 9-én eltűnt a szemük elől a legutolsó szárazföldi pont is és ettől fogva harmincnégy napig nem láttak egyebet, mint eget és tengert. Kolumbusz kettős számítást készített mindig: az egyiket a maga számára, a másikat a legénység számára. Ebben az utóbbiban mindig úgy tüntette fel, mintha már sokkal előbbre haladtak volna, mint ez a valóságban történt, így remélte a távolság miatt nem lesz lázadás. (Tolnai)

Október 7.-én az admirális délnyugatnak fordult, mivel a legénység már zsörtölődött a nyugati irány miatt. Október 11-én jó hírek érkeztek mivel vízi madarakat láttak repülni, ezen kívül egy zöld nádszálat is. október 12.-én éjszaka 2 órakor a Pinta fedélzetéről először a földet egy Rodrigo de Triana nevű tengerész pillantotta meg, a királyi pár 10000 maravédit juttatott jutalomként neki, Kolumbusz pedig egy selyem köntöst ajánlott fel jutalmul.

A szigetet, amelyet találtak a Nagy Kán birodalmának vélték. Elnevezték San Salvadornak (szent megmentőnek), annak tiszteletére, hogy 33 nap után végre szilárd talajra léphettek. A szigetlakók, akik félmeztelen indiánok voltak Guanahaninak nevezték a szigetet, a mai neve Watling, és a Bahama-szigetekhez tartozik. (Dürr 1993)

A partraszállásban részt vett Kolumbusz Kristóf Martin és Vicente Yanez Pinzon lényegében a három kapitány, Rodrigo Ecoveido jegyző, Rodrigo Sanches de Segovia ügyvivő. (Erdődy 1978)

Sorban fedezte fel a szigeteket Santa Maria de Concepciont, Fernandinát és a Izabellát. Ezután továbbhajóztak arany után kutatva. Elérték Kubát, amit Kínának sejtetek, de mongolok helyett itt is csak indiánok voltak és gazdag városokat sem találtak. A keresés közben eltűnt a Pinta Martin Alonzo Pinzon kapitány előbb akart eljutni a remélt aranybányákhoz, mint az admirális. A Santa Maria Haiti partjai mellet zátonyra futott a rakományt megmentették. A Ninán 70 ember szorongott, ezért erődöt építettek Villa de Navidad néven, 39 ember vállalta, hogy marad.1493. január 2.-án Európa felé indult a Nina. Útközben összefutottak az eltűntnek hitt Pintával. A 36. szélességi fokon haladva nagy viharba kerültek, de gond nélkül kijutottak belőle. 1493. március 5- én Lisszabonban kötött ki, Itt tárgyalta II. János királlyal.1493. március 15.- én futottak be Palosba, így ért véget a 225 napos utazás. A királyi pár Barcelonában tartózkodott, emiatt a kapitánynak is oda kellett utaznia. Hadvezérnek kijáró tisztelettel fogatták, az uralkodó és a trónörökös egy-egy karosszéken ültek az emelvény tetején, míg az olaszt egy számolyra ültették, hihetetlen nagy kegynek számított, mivel általában a legnagyobb urak is állva találkoztak Öfelségéikkel. (Göcsei 2000)

Ezután portugál kezdeményezésre tárgyalások kezdődtek a tengeri határokkal kapcsolatosan, Lisszabon kezdte félteni a privilégiumait, sőt kezdték a területet saját birtoknak tekinteni a 1481 egyezményre hivatkozva. A katolikus királyoknak sikerült saját jelöltjüket ültetni a papai székbe Borja befolyásos család szülöttét, aki VI. Sándor néven lett pápa. Új egyházfő spanyol nyomásra vízszintes választóvonal helyett függőleges vonalat választott válaszvonalnak. Először ez a vonal ny. h. 38 fokánál lett kijelölve, majd ezen változtattak.

Ez a vonal a Zöld-foki szigetektől 370 leuga nyugatra lett kijelölve (1leuga=5.5 km), ami ny. h. 46 foka. A határvonaltól keletre lévő területek a portugáloké a nyugatra fekvők pedig a spanyoloké .Esetlegesen, ha a határvonal szárazföldet szel át a határt határkövekkel kell megjelölni. A szerződés mindenképpen a spanyoloknak kedvezett, megnyílt a lehetőség a felfedezések kiaknázására. (Kopper–Lenkovics szerk. 1999)

A szerződés után Kolumbusz pápai engedéllyel folytathatta felfedezéseit. A második út az elsőnél jóval nagyobb volt. 12 karavella 5 naó indult útra a hajókon mintegy 2000 ember utazott a gyarmatosokkal. 1493. szeptember 25.-én indult Cadizból. Az expedícióra vittek 6 szerzetest is. November elején szigethez értek

Dominika szigetének nevezték. November 4-től 13.-ig Santa Maria Monserote, Santa Maria de la Nieve, Nevis, Virgin szigeteteket fedezte fel, a mai Kis- Antillákat. November 27.-én felfedezik a lerombolt Navidad erődöt. (Szvet 1977)

November 19.-én egy nagyobb szigetet fedez fel, Boriquennek nevezik a szigetlakók, Kolumbusz elnevezte San Juan Batistának, vagyis Keresztelő Szent János szigetnek, a mai Puerto Rico. A sziget elhagyása után elindult az otthagyt tengerészek után Haitira. 1493 novemberében szállt partra, ahol keresni kezdte Navidad lakosait. A parton négy holttestet talált, az erőd pedig le volt rombolva és maradványait pedig felgyújtották. A későbbiekben magtudta, hogy garázdálkodással és erőszakoskodással foglalkoztak az emberei, ezen kívül belső harcok is kirobbantak. Ezt megelégtették a szigetlakók és végül megölték az európaiakat. Navidad lerombolt maradványait hagyták és egy új város építésébe kezdtek, amit a királynő után Izabellának kereszteltek. A helyszín, mint később kiderült rossz választásnak bizonyult, mert mocsaras, szűnyogoktól hemzsegő volt. Az admirális a sziget belsejébe ment aranyat kutatni, kevés sikerrel járt, találkozott békés aravak indiánokkal. Ezután kellemetlen hírek érkeztek, mivel az élelem nagy része tönkrement a nagy meleg miatt, ezért 500 ember és 12 hajó hazaküldéséről döntött Kolumbusz. Ezekre a hajókra felkerültek azok az elégedetlenkedők, akik megfigyelőnek voltak elküldve. Nemkívánatossá váltak azok az arisztokraták is, akik rangjukra hivatkozva a helyi munkálatokban nem akartak részt venni, a kapitány viszont elvárta, hogy mindenki kivegye a részét a munkából. 1494. áprilisában 3 kisebb hajóval a genovai elindult, hogy új területeket fedezzen fel. Bejárta Kuba déli partvidékét, ezen kívül felfedeztek egy új szigetet, amit Santiagónak neveztek el, a mai Jamaica. Júniusban a matrózok zúgolódása miatt 5 hónapos út és 1700 km megtétele után visszamentek Izabellába. Haitin büntetőhadjáratot indított 200 gyalogossal és 20 lovassal, az indiánok vereséget szenvedtek. (Dürr 1993)

1496. június 11.-én érkeztek Cadizba, csalódottan, mivel az út költségét sem tudta visszatéríteni. (Marjai 1986)

A második út során Antonio de Torres által hazavezetett emberek elkezdtek ármánykodni a z admirális ellen az udvarnál. A szigeten Bernal de Pisa titkos szervezkedést szervezett, ami lelepleződött. A királyi pár jobb keze Don Huan Rodrigues de Fonseca az utak fő szervezője lett, a genovai ellensége.

Ilyen körülmények között indult el a harmadik útra. 6 hajóval 1498. május 30.-án hagyta el Sanlucar kikötőjét, a fele hajórajt Alonzo Sanches Carvajal herceg vezette, a cél mindenképpen az Indiába vezető átjáró megtalálása volt. A flotta július 31.-én egy addig nem ismert szigethez értek, amit elneveztek Trinidadnak, vagyis Szentháromságnak. Tovább hajózva eljutottak a Paria öbölhöz, ahol felfedezték az Orinoko folyó torkolatát augusztus 15.-én. Ezután viszont Francisko Roldan 70 emberrel fellázadt, megalázó azuai békét kellett kötnie, tisztelet oda lett a szigeten. A Roldan és emberei földeket kaptak ezen kívül rabszolgákat, büntetlenül megúszták a lázadást. A hatolom tejhatalmú ura már nem lett soha Haitin az admirális. Fonseca mindenkinek megengedte, hogy területeket fedezzenek fel a korona számára. Alonso de Hojeda felfedezett egy cölöpökön álló falut, amit kis Velencének nevezett el, innen kapta a nevét Venezuela, amelynek egy partszakaszát felfedezte. Vincente Yanez Pinzon 1499-ben Amazonas torkolatot és Tobago szigét fedezte fel. (Szvet 1977)

Kasztíliaiban a ellenlbasok bevádolták Kolumbuszt, ezért helyébe elküldték Francisko de Bobadillát 1500. augusztus 25.-én. A parancs az volt, hogy szállítsa Sevillebe, az utasítást túlreagálta, rabláncra verve szállította, a házába beköltözött, ingóságait lefoglalta. 1500. november 25.-én érkezett Cadiz kikötőjébe. Itt levették a bilincseit, 2000 dukátot kapott az uralkodóktól. Az alkirályi és admirálisi rangját meghagyták, de az Indiák kormányzójának kinevezték Nikolas de Ovandót. Egy nagyobb flottával az új kormányzót küldték el Haitire, a genovainak pedig megígérték, hogy vezethet egy expedíciót, amit elvállalta Kolumbusz.

1499-ben terjedt a hír, hogy Vasco de Gamma felfedezte az Indiába vezető utat Afrika megkerülésével. Ez a tény lesújtó volt a spanyoloknak, mivel a portugáloknak sikerült a fűszerekben és aranyban gazdag Malabár-partot elérniük. Ennek is köszönhetette a bizalmat az admirális, mivel az esetleges nyugati utat még lehetségesnek tartották. A negyedik expedícióra 4 karavellát szereltek fel. 1502. május 9.-én futott ki a tengerre Cadiz kikötőjéből. Útközben kiderült, hogy az egyik hajót ki kell cserélni, mert megrongálódott. Santo Domingóban akart kikötni, mert az volt a legalkalmasabb kikötő, de Ovando nem engedte meg neki, hogy kikössön. Ekkor kiderült, hogy egy nagy flotta készült Spanyolországba, megrakva értékes árukkal. Kolumbusz észlelte egy nagy hurrikán érkezését,

figyelmeztette a kormányzót, de ő nem hallgatott rá. A genovai a Jaina folyó öblébe vezette a hajóit, itt átvészelték a vihart. 18 hajó süllyed el 1 hajó maradt épen. Majd elindult tovább nyugatnak tartva a, mindenképpen az éjtárót kereste. Elérte Honduras partjait 1502. augusztus 14.-én. Tovább hajózva kikötött a mai Nicaragua partján. tovább haladt délnek és felfedezte az arany vagy gazdag partot, vagyis Costa Ricát. Még délebben Varagua partvidékén hajózott, ami a mai Panama. (Göcsei 2000)

A hajók 1502 novemberében korhadni kezdtek. A hajók rossz állapota miatt csak Jamaicáig tudtak elvergődni itt zátonyra futtatták a hajókat és abban éltek. Három embere vállalta Diego Mendez vezetésével, hogy elutazik egy kenuval Hispaniolára. A kormányzó csak egy év múlva küldött hajót a hajótöröttékért. 1504. november 7-én két és fél éves hajóút után érkezett meg Spanyolországba. Bizakodott abban, hogy a neki járó jövedelmet megkapja, meghalt a pártfogója Izabella királynő, Ferdinánd király viszont nem mozdította előre az ügyet. 1506. május 19-én egy valladolidi jogász a végrendeletét megerősítette. 55 évesen 1506. május 20-án betegségtől elgyötörve, a király hálátlanságán bankódva halt meg. (Dürr 1993)

Kolumbusz jelentősége az, hogy feltárta az utat Amerika felé, ezáltal hatott Európára és Amerikára, befolyásolta a történelmét. Új kontinenst fedezett fel, melyről térképeket is készített. Kiemelendő céltudatossága is, hogy a sok sikertelenség és kudarc ellenére véghezvitte tervezett útját. Neve a történelem meghatározó nevei közé került.

Felhasznált szakirodalom:

Dürr, B. (1993). Amerika története és földrajza. Budapest: Műszaki könyvkiadó

Erdődy, J. (1978). Így élt Kolumbusz. Móra Ferenc könyvkiadó

Göcsei, I. (2000). Az ismeretlen vándorai. Győr: Hazánk könyvkiadó

Kopper, L. –Lenkovics, B. szerk. (1999) Történelmi szöveggyűjtemény XVI.-XVII. század. Budapest: Műszaki könyvkiadó

Marjai, I. (1986). Felfedezések könyve. Móra Ferenc könyvkiadó

Szvet, J. (1977). Kolumbusz. Kossuth könyvkiadó
Tolnai világtörténelem. Középkor és újkor kötet

Lektorálta:

Tóth Krisztina,
az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék
PhD hallgatója

Nagy Lajos itáliai hadjáratai

Magyarország az Anjou-dinasztia korában élte aranykorát: Károly Róbert (I. Károly, 1308-1342) erős országot, jól szervezett államot, teli kincstárat, és a visegrádi királytalálkozónak hála, szilárd külső szövetségeseket hagyott fiára, Lajosra. I. (Nagy) Lajos (1342–1382), uralkodása a középkori Magyar Királyság egyik fénykora. Az ország belső békéje és Lajos dinasztikus kapcsolatai lehetővé tették a társadalom, a gazdaság és a kultúra fejlődését. 1367-ben a király megalapította az ország első egyetemét Pécsen. Aktív külpolitikája és hadjáratai révén Magyarország európai nagyhatalommá vált. Nagy Lajost lovagkirálynak is nevezi a történelem, csaknem évente viselt háborút, a legtöbbjét maga vezette, életét is gyakran tette kockára. Nápolyi hadjárata során például egyik veszélybe került katonáját mentette ki a folyóból.

„Lajos király... Közepes magasságú ember volt, büszke tekintetű, göndör hajú és szakállú, barátságos arcú, vastag ajkú és kissé görbe vállú. Nagynak nevezte el az utókor, mert rettegetté tudta tenni fegyverét, országokat, tartományokat kapcsolt birodalmához, hatalmát magas fokra emelte. Sem azelőtt, sem azután nem volt oly hatalmas, oly nagy Magyarország; három tenger mosta partjait, az Adriai-, a Balti- és a Fekete-tenger. (A valóságban azonban csak egy tengerről, az Adriairól beszélhetünk, hiszen a Balti-tenger partján a Német Lovagrend birtokai terültek el, a Fekete-tenger partvidékén pedig a krími tatárok éltek. (Zubánics 2010)) Lajos király a világ első uralkodói közt foglalt helyet. (Dolinay 1884 : 119)

Lajos tizenhét évesen foglalta el a királyi trónt apja, Károly Róbert, halála után (1342). A koronázási szertartás után példaképe, Szent László király sírjához zárandokolt Nagyváradra, és ott fogadalmat tett, hogy követni fogja László és többi jeles királyunk példáját, akik szeretett hazájukért éltek. (Dolinay 1884)

Az Anjou-ház örökösödési törvényei értelmében a nápolyi trón II. (Sánta) Károly (1285–1309) elsőszülött fiának leszármazottait, nevesen Károly Róbertet illette meg. Nagybátyja, (Bölcs) Róbert azonban kismizmizte unokaöccsét, mi több végrendeletében is kikötötte, hogy a kettős királyság ne Károly Róbertre és

leszármazottaira, hanem saját unokáira, Johannára és Máriára szálljon. 1333-ban Róbert és Károly Róbert Nápolyban tárgyalásokat folytattak, amely alapján döntés született a trónörökös Johanna és a magyar király kisebbik fia Endre (más források szerint András) házasságkötéséről. 1343-ban elhunyt I. (Bölcs) Róbert nápolyi király, aki halála előtt négy nappal kelt végrendelete szerint Endre még Johanna halála esetén sem lett volna király: ebben az esetben annak húga, Mária lett volna a királyság uralkodója. A visegrádi udvarban viszont Endrét mint nápolyi királyt szerették volna látni, ami viszont a pápának, mint a királyság hűbérurának és Johanna híveinek sem állt érdekében. A magyar diplomáciai erőfeszítések és az avignoni követek által a pápai kúriának ígért 44 000 márka hatására a pápa 1345. június 14-én beleegyezett, hogy Endrét Nápoly királyává koronázhatják, mint Johanna férjét, de nem, mint uralkodót. Az erről szóló pápai bulla 1345. szeptember 20-án kelt, e szerint Endrét még Johanna halála esetén sem illethetné a nápolyi trón. Minden bizonnyal a koronázási engedély hírére szeptember 19-ére virradó éjjel orvgyilkosok Aversa városában gondosan előkészített merénylet során meggyilkolták Endrét. Johanna bűnrészességére nincs bizonyíték. A gyilkosság feltehetően a tudta nélkül, de talán a jóváhagyásával történt. (Bertényi 1987 : 167-168)

Lajos megindította a háborús előkészületeket, hogy megbosszulja öccse halálát. 1347 novemberében indult meg Nápolyba, mintegy 1000 fős kíséretének élén. Felvonulása közben a kisebb-nagyobb városállamok tisztelettel és rokonszenvvel fogadták. 1348. január 11-én Lajos seregei Capua városánál tönkreverték a Tarantói Lajos, Johanna új férje által vezetett nápolyi seregeket. A capuai összeomlás után Johanna és családja hajón Provence-be menekült, a Nápolyi Királyság pedig minden további kardcsapás nélkül Lajos hatalmába került. Nápolyba való bevonulása előtt január 20-án Lajos Aversa városában fogadta rokonait, a három durazzói és két tarantói herceget (Durazzói Károlyt, Lajost, és Róbertet, valamint Tarantói Fülöpöt és Róbertet). A jó hangulatú lakoma után azonban Lajos hirtelen számon kérte öccse halálát az abban nyilvánvalóan ártatlan Durazzói Károly hercegen (Johanna sógorán), akinek a helyszínen a fejét vétette. Ez volt a második aversai tragédia. A többi herceget pedig fogságba vetette, majd Magyarországra küldte őket. Ettől kezdve, a hercegek számtalan híve kiengesztelhetetlen ellensége lett, és vádjait a pápa ellenvádakkal utasíthatta vissza. (Engel–Kristó–Kubinyi 2005)

Nápolyért vívott harcát Lajos király erkölcsi és politikai tekintetben már Aversában elvesztette. Január 24-én vonult be Nápolyba lovon, sisakban, felvette a „Jeruzsálem és Szicília királya” címet és bizalommal, nagylelkű uralkodói intézkedésekkel igyekezett csillapítani a helyzetet, ami nem sikerült. VI. Kelemen pápa nem ismerte el Lajost Nápoly királyának és kiközösítéssel fenyegette, de nem szakadt meg a kapcsolat közte és a Szentszék között. Közben egész Itáliában elkezdett dühöngeni a Genovába behurcolt pestis, így Lajos, miután kijelölte helytartóit, 1348 májusának végén visszaindult Magyarországra. A magyar uralom néhány helyőrség kivételével hónapok alatt összeomlott a Nápolyi Királyságban, szeptember 17-én pedig Johanna is visszatért Nápolyba. A kedvezőtlen nápolyi fejlemények hatására és uralmának megszilárdítására Lajos Nápolyba küldte Lackfi Istvánt. Lackfi hajóval érkezett Manfredoniába 1348 késő őszen, és ettől kezdve a hadi helyzet rövid idő alatt gyökeresen megváltozott. Tarantói Lajos tekintélyes haderővel rendelkezett, ezért bizakodó volt, de 1349. január 23-án Troiánál a seregét a magyarok tönkreverték, elfoglalták Lucera, Troia, Barletta és Trani várát. Lackfi serege április 22-én elfoglalta Capua városát. A magyar sikerek hatására több vár, város önként megadta magát. Tarantói Lajos újból hatalmas haderőt szedett össze. Nápolyt kellett volna megvédeni, de nem mert újból egy nyílt ütközetet megkockáztatni. Ezért csellel próbálkozott, lovagi párbajra hívta ki Lackfit, aki el is fogadta ezt, de Tarantói Lajos később lemondta, majd megtámadta a magyar sereget. Lackfinak sikerült mégis felülkerekednie, és Aversa városánál újból szétverte a nápolyi sereget. A sikerek ellenére távol állt mégis a győzelemtől, mivel a pápa és a nápolyiak által megvesztegetett zsoldosok feladták Nápoly környékét, közben pedig a királyság keleti része is elveszett. Lackfi kénytelen volt visszautazni Magyarországra, de megígérte, hogy 1350 tavaszán visszatér Lajos királlyal. Ismét elkezdődtek a tárgyalások Visegrád és a Szentszék között. (Bertényi 1987)

Lajos 1350 áprilisában újból nekifogott Nápoly meghódításának, most hajóval. Május 1-jén partra szállt Itáliában. Másfél hónapig szervezte a seregeit, majd megindult Nápoly felé Melfi, Lucera és Benevento városokon keresztül. Tarantói Lajos párbajra hívta ki a királyt. Megegyeztek a párbaj körülményeiben is (III. Edward angol király előtt történt volna), de Tarantói Lajos megint visszalépett. Lajos bevonult Salerno városába, amely még apja, Károly Róbert jogos

tulajdona volt. Ezután Aversa várát vette ostrom alá. Tarantói Lajos időközben megerősítette Aversát, ezért az ostrom elhúzódott. Július 26-án felderítés közben Lajos súlyosan megsebesült, a bal lábába fűrődött egy nyílveendő. Johanna ismét elmenekült Nápolyból, ezért Lajos az ostromot félbehagyva augusztusban bevonult a városba, immár másodszor. Viszont a városban felkelés tört ki ellene, katonáit is nehezen tudta fizetni és ellátni. A király belátta, hogy hosszú távon nem tudja fenntartani hódításait, ezért békét szeretett volna kötni. Johanna is hajlott a megegyezésre, mivel az anyagi nehézségeik miatt a háborút képtelenek voltak folytatni. A felek feltételes fegyverszünetet kötöttek szeptember 1-jétől. Lajos király Róma érintésével, Itálián keresztül visszautazott Magyarországra. (Dümmerth 1982)

Az 1351. április 1-jével lejáró fegyverszünetet követően Tarantói Lajos hadműveletet indított a Lajos hódításainak visszafoglalására, amely azonban nem sikerült. Lackfi sikeres ellentámadásai pedig újból kétségbe ejtették a nápolyi vezetést. A felek végül 1352. március 23-án Nápolyban békét kötöttek. A béke szerint Lajos lemondott hódításairól, visszaadta a fogságba ejtett durazzói és tarantói hercegek szabadságát, elismerte Tarantói Lajost és Johannát, mint a Nápolyi Királyság uralkodóit. Nekik viszont 300000 aranyforint hadikárpótlást kellett fizetniük, továbbá Johannának pápai vizsgálóbizottság elé állni, amely tisztázza esetleges bűnrészességét az Endre herceg elleni merényletben. Lajos követei a király utasítására lemondtak a kialakult összegről, mivel azt üzente velük, hogy nem kapzsiságból, hanem öccse megbosszulásáért indította hadjárait. (Engel–Kristó–Kubinyi 2005)

Ezek után magyar lovagok még sokáig hadakoztak Itália földjén Johanna és a pápa alkalmazásában a „Nagy Magyar Sereg” (Gran' Compania) részeként, köztük Toldi Miklós, aki 1365-től a zsoldosok vezére volt. Lajos még egy alkalommal avatkozott a nápolyi ügyekbe uralkodása alatt. (Kis) Károly Anjou herceg, az első itáliai hadjárat alkalmával fogságba vetett Durazzói Lajos fia, 1370-től kezdve a magyar királyi udvarban nevelkedett, 1371–1376 között Dalmácia és Horvátország hercege volt. A nagy nyugati egyházszakadást követően Johanna az avignoni pápa, VII. Kelemen mellé állt. Erre VI. Orbán 1380-ban a nápolyi trónt Károlynak ajánlotta fel. Lajos katonákkal támogatta rokona trónigényét, aki 1381-ben elfoglalta Nápolyt. III. Károly néven megkoronázták, és 1382. május 22-én Muro várában

négy magyar zsoldossal megfojtatta Johannát, mint „férjgyilkost”. (Fügedi 1986)

A nápolyi hadjáratral párhuzamosan királyunk Dalmácia védelmére sietett Velencével szemben, bár eleinte nem tudott részt venni személyesen a harcokban. Nagy Lajos kezdettől fogva érdekellentétben állt a Velencei Köztársasággal, amely terjeszkedni akart a dalmát partvidéken. A dalmát városok Könyves Kálmán óta általában keresték a Magyar Királyság pártfogását. Lajos egyetlen tartós külpolitikai sikerét a dalmát térségben aratta. Elhatározta, hogy megvédi dalmáciai jogait, ezért 1345-ben több mint 20000 katonával Horvátországba vonult. Jöttének hírére a legtöbb horvát főúr hódolatra járult a király elé és a dalmát városok követői is elhozták városaik kulcsát. Azonban amikor Lajos hazatért Magyarországra, a velencei hajóhad megjelent Zára kikötőjében azzal a követeléssel, hogy rombolják le a város falait. A város vezetése ezt megtagadta, és fegyveres segítséget kért Lajostól. A király kész volt a segítségnyújtásra, de az éppen akkor elkezdődő nápolyi események miatt személyesen nem tudott részt venni a harcokban. Lajos ezért Kotromanić István boszniai és Alsólendvai Miklós szlavón bánokat küldte a város alá 10000 fős katonasággal. Velence azonban megvesztegette a hadvezéreket, akik hazatértek harc nélkül. 1346-ban Lajos 80000 fős hadsereggel jelent meg Zára alatt, és teljesen bekerítette a várost ostromló velencei sereget. A döntő ütközetben reménytelen helyzetbe kerültek az olaszok. A magyar és a zárai sereg által két tűz közé szorított velencei sereget a hajóhaduk partra szálló legénysége mentette meg azzal, hogy hátba támadta a zárai sereget. Az ütközet ezzel Velence javára dőlt el, a városnak el kellett ismernie a kereskedő köztársaság fennhatóságát. Lajost a nápolyi események megakadályozták, hogy rendezze a zárai kérdést, ezért a felek az első itáliai hadjáratot követően nyolc évre fegyverszünetet kötöttek, ami azt jelentette, hogy Lajos még nem zárta le az ügyet. (Bertényi 1987)

1352-ben Magyarország szövetekezett Genovával Velence ellen. Az új hadjárat 1357-ben kezdődött. Lajos Velence szárazföldi birtokait támadta meg, a genovai köztársaság pedig a tengeren volt fölényben. Zára és a dalmát városok is fellázadtak Velence ellen, és megnyitották a kapukat a magyar hadak előtt. Zára visszavétele 1357. szeptember 17-én történt. A háború 1358-ban a zárai békével zárult. A kereskedő-köztársaság lemondott Dalmáciáról a Kvarner-öböltől Durazzóig, de kereskedelmi jogai megmaradtak a térségben. A felek megállapodtak

abban, hogy közösen lépnek fel a kalózok ellen, és vitás helyzetben a pápát kéri fel döntőbírónak. 1372-ben ismét összechapott a két fél, majd 1378–1381 között újultak ki a harcok. Ezúttal a genovai hajóhad súlyos vereséget mért a velencei flottára, és egészen a lagúnáig hatolt előre. Velence ügyes diplomáciával fegyverszünetet kötött, és tovább mélyítette a hadviselő felek, Magyarország, Genova és Padova, közti ellentéteket. A fegyverszünet végéig sikerült néhány hajót felépíteni a városban, és a másik, korábban Krétánál állomásozó flotta is visszatért, szétverve a genovai hadat. A harcok még két évig elhúzódtak, mire Durazzói Károly vezetésével megkötötték a torinói békét. Ez a zárai béke megújítása volt, csak itt adófizetésre is kötelezték Velencét, illetve arra, hogy ünnepnapokon vonják fel az Anjouk zászlaját a Szent Márk téren. Ekkor kerültek Magyarországra Remete Szent Pál ereklyéi. (Engel 2003)

Lajos király szerette volna öccsét, Endrét (Andrást) a nápolyi trónra ültetni. Királyunk terve sajnos több akadályba ütközött e téren. Az aversai merénylet után már öccse halálának megbosszulását helyezte előtérbe, illetve Johanna, mint férjgyilkos megbüntetését. Nápolyban nem sikerült tartósan megszilárdítani uralmát a lovagkirálynak. Velencével is összetűzésbe került Lajos a dalmáciai kérdés miatt. Itt sikerült sikereket elérni, Genovával közösen harcoltak a velencei kereskedő köztársaság ellen. Nagy Lajos uralkodása (1342-1382) Magyarország egyik legnagyobb virágzásának korszaka, viszont a nápolyi hadjárat kudarcként könyvelhető el. A Velence ellen folytatott háborúban királyunk pont a nápolyi hadjárata miatt nem tudott részt venni, viszont a nápolyi béke (1352. március 23.) megkötése után már ő is ott volt a csatatéren. Az itáliai harcok után Lajos elsősorban az ország határainak megerősítésére törekedett. Halálával (1382) bizonytalanság és trónviszályok jellemezték a magyar belpolitikát egészen Luxemburgi Zsigmond trónra kerüléséig (1387).

Felhasznált szakirodalom:

Bertényi I. (1987): Magyarország az Anjouk korában. Budapest: Gondolat.

Dolinay Gy. (1884): Magyar királyok és hősök arczképcsarnoka. Budapest.

Dümmerth D. (1982): Az Anjou-ház nyomában. Budapest: Corvina.

Engel P. (2003): Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Budapest: Holnap.

Engel P. és mások (2005): Magyarország Története 1301-1526., Budapest: Osiris.

Fügedi E. (1986): „Könyörülj, bánom, könyörülj...”. Gyomaendrőd: Kner.

Zubánics L. (2010): „Perli-e még ezt a hont más?”. Ungvár-Budapest: Intermix.

Lektorálta:

Illár Krisztina,

előadótanár,

UNE, MT HTTK,

Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék

**Politikai változások Olaszországban a fasiszta diktatúra
kiépítése alatt (1922–1929)**

1922. október 31-én zavaros időszak kezdődött el Olaszország történelmében. Megtörtént a fasiszta hatalomátvétel, amellyel formálisan majdnem mindenki meg volt elégedve. A társadalom polgári, katonai és vallási szervezeteinek többsége megkönnyebbülten vagy egyenesen örömmel fogadták Benito Mussolini (1883–1945) miniszterelnökké való kinevezését. Az elmúlt évek zűrvára után mindenkit felülmúlt a stabilitás iránti vágy, s ilyen körülmények között sokan úgy vélték, hogy egyedül ő képes rendet teremteni.

Benito Mussolini a fasiszmus vezére, erős akaratú, határozott jellem volt, akiből nem hiányzott az olasz temperamentum. Olyan ember, aki tudta, hogy mit és hogyan kell csinálni. Nem hiába totálisan sikerült megváltoztatnia az egész állam berendezkedését. A kormány egyelőre koalíció volt, de a Duce (Vezér) igyekezett minél hamarabb megszabadulni az ellenzéktől. A kezdetekben senkit sem érdekelt túlságosan, hogy fasiszták is vannak a kormányban. Úgy gondolták, hogy „ha ezek a fasiszták nem tetsző dolgot cselekednek, majd kidobjuk őket a kormányból, kiszavazzuk őket a parlamentből” (Hamilton 1999:109). Érthető, hogy így vélekedtek, hiszen a fasiszták kisebbséget alkottak a kormányban és a parlamentben is.

Nehéz lenne azt feltételeznünk, hogy Mussolini, aki ifjúságától kezdve 1922-ig töretlenül harcolt a liberális állam ellen, most hirtelen fontolóra vette volna a pluralizmus fenntartását és terrorista hadserege feláldozását. Mussolini nem mondott le a fasiszta pártról és a feketeinges híveiről. Sőt tudta, hogy szüksége van rájuk, ezért 1923 januárjában létrehozta a fasiszta állam legfőbb vezető szervét, a Fasiszta Nagytanácsot, amelynek természetesen ő volt az elnöke. A Fasiszta Nagytanács a parlamenttel párhuzamosan működött, s funkcióit fokozatosan átvette. A Fasiszta Nagytanács 1923. január 13-án elhatározta, hogy a Fasiszta Párt fegyveres rohamosztágait reguláris milíciává, rendőrséggé alakítja át, Mussolini főparancsnoksága alatt. Az új rendőrség neve: Önkéntes Nemzetbiztonsági Milícia (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale, MVSN) lett (Ormos–Harsányi 2001).

Mussolini a fasiszta rendszer fennmaradásának biztosítása érdekében egyre vadabb ötletekkel állt elő. Így 1923. november 18-án új választási törvényt fogadtak el, amelyet Giacomo Acerbo (1888–1969) miniszterelnökségi titkár dolgozott ki. Lényege abban állt, hogy a választások ezután személyek helyett listákra, vagyis pártokra szavaznak, s az a lista, amely megszerzi a szavazatok 25%-át, automatikusan megkapja a mandátumok kétharmadát (66%-át). A törvény rendelkezései kétségtelenné tették, hogy a soron következő választás biztosítani fogja a Fasiszta Párt egyeduralmát (Kis 1970).

1924 elején megindult a választási küzdelem, a Duce kijelentette: „Vagy velünk, vagy ellenünk! Vagy fasizmus, vagy antifasizmus. Aki nincs velünk, ellenünk van!” (Ormos 1987:193). A fasiszták eközben minden erőt bevetettek. A squadristák (harci csoportok) terrorhulláma előtörtött egész Olaszországot. Ellenfeleiket megtámadták, megverték vagy éppenséggel meg is ölték. Így az 1924. április 6-án megtartott választás a Fasiszta Párt kegyetlen terrorja közepette zajlott le. Mindezek után alig csodálkozhatunk azon, hogy a parlamenti választásokon a 7 021 551 érvényes szavazatból, 4 653 488 szavazatot a fasiszták szereztek meg. Ez a szám a szavazatok 66,3%-nak felelt meg. A parlament 536 helyéből 374-et szereztek meg (Белецов 1999). A választójogi törvény tehát feleslegesnek bizonyult. Ez olyan nagy győzelem volt, amire senki, még maga Mussolini sem számított. Tény, hogy az ellenzék alaposan meggyengült, de távol állt attól, hogy teljesen eltűnjön.

A fasisztáknak továbbra is jelentős számú nem fasiszta képviselővel kellett számolniuk a parlamentben, ezért elhatározták a terror megerősítését. 1924. június 10-én egy fasiszta banda, Amerigo Dumini (1894–1967) vezetésével elrabolta a parlamenti ellenzék egyik vezérét, a szocialista Giacomo Matteottit (1885–1924). Matteottiról tudni kell, hogy a fasizmus elszánt ellenfele, az antifasiszta mozgalom egyik vezéralakja volt. Erőszakkal betuszkolták egy kocsiba és dulakodás közben megölték. Ez az aljas bűntett, amelyért nagy valószínűséggel Mussolini volt felelős, országszerte viharos felháborodást robbantott ki. Egész Olaszország antifasisztává vált (Ильинский 2000). A fasiszták köreiből is pánik tört ki, tömegesen léptek ki a pártból. Mussolini megígérte a bűn felderítését. Viszont III. Viktor Emánuel (1869–1947), Olaszország királya közömbös maradt a szocialista főtitkár halálát illetően, s mivel az

ellenzékéből hiányzott a kellő határozottság, a Matteotti-ügy lassan, de el lett felejtve.

Mussolini tudta, hogy számára kedvezőtlenül alakulnak az események. Szerette volna elhíttetni a politikai erővel, hogy ha őt leváltják, akkor utána a totális káosz következik, de ezt egyre kevesebben hitték el. A fasiszta párton belül diktatúrát követeltek tőle, hogy hallgattassa el a baloldalt. Mussolini rájött ahhoz, hogy megteremtse saját kormányzati békéjét, arra van szüksége, hogy feloszlassa a kezéből lassan kicsúszó parlamentet. Az olasz alkotmány szerint a parlamentet csak a király oszlathatta fel. Ennek elérése érdekében Mussolini 1925. január 3-án beszédet tartott: „Olaszország békét akar, háboríthatatlan nyugalmat, dolgos nyugalmat akar. Mi ezt a háboríthatatlanságot, ezt a dolgos nyugalmat meg fogjuk adni neki, szeretettel, ha lehetséges, erőszakkal, ha kell. Biztosak lehetnek benne, hogy beszédem után 48 órával a helyzet minden területen tisztázódni fog” (Ormos 1987:208). Ez a fasiszta totalitarizmus végső elfogadását jelentette. Nem csodálkozhatunk azon, hogy ezután a totális fasiszta diktatúra bevezetését előkészítő intézkedések egész sora következett.

A belügyminiszter még aznap a legkíméletlenebb cenzúra alá vetette a sajtót. Betiltott minden tömeges megmozdulást, – a fasisztákét is. Elrendelte, hogy a prefektusok oszlassanak fel minden olyan politikai kört és szervezetet, amely felforgató tevékenységgel vádolható. A baloldali pártok elvileg fennmaradtak, de szervezeteik, egyleteik megsemmisültek. A kommunista párt azonnal illegalitásba vonult. Hearder (1992) véleménye szerint Mussolini ezzel eleget tett ugyan hívei követeléseinek, de oly módon, ami távolról sem volt a kedvükre. A gyülekezés, a tüntetések tilalma, a cenzúrára vonatkozó intézkedések a fasisztákat is sújtották. Nehezen fogták fel közelebbi munkatársai is, hogy Mussolini nem forradalomra, nem felfordulásra, hanem a diktatúra kialakítására törekedett.

Így Mussolini útja 1925. január 3-a után viszonylag lassan, lépésről lépésre vezetett a totális fasizmus felé. A Duce már nagyon is világosan megfogalmazott célt követett: rendszeresíteni és stabilizálni akart egy olyan végrehajtó hatalmat, amely csak neki engedelmeskedik, az ő irányítása alatt áll és nem lázad fel ellene. Nem függ az ellenzéktől vagy a parlamenttől.

1925 júniusában megrendezték a fasiszta párt negyedik és egyúttal utolsó kongresszusát. Ahol Mussolini bejelentette, hogy azt a

forradalmat, amelyről a fasizmus beszélt egyedül és kizárólag a totális államhatalom testesítheti meg. Azt hangoztatta, hogy a fasizmusnak be kell törnie az élet minden területére, mi több a fasizmusnak az olasz nép életmódjává kell válnia. Az ősfasiszták úgy látták a diktátor elárulta őket. Vita helyet a squadristák fokozott terrorral válaszoltak a Mussolini-programra. A véres eseményekre október 3-án Firenzében került sor. A felbőszült squadristák több napig dúltak és gyilkoltak. Mussolini a közvélemény előtt a nagy igazságosztó szerepében tetszelegve, október 5-én összehívta a Fasiszta Nagytanácsot, és határozatot hozott a squadrók feloszlításáról, az erőszakosság megszüntetéséről, a szigorú párttisztításról (Белеуцов 1999). Ugyanakkor Mussolininak eszébe se volt elvetni a terrort, csak azt akarta, hogy a fasizmusban az állam totális ellenőrzést gyakoroljon a polgárok élete és azok minden megnyilvánulása felett.

Több mint két évvel a kormányra kerülés után következett be a hatalom totális megragadása, és ez sem előre megtervezett módon ment végbe, hanem kisebb lépésekben valósult meg. Érdekességgéppen megfigyelhetjük, hogy a diktatúra kiépítéséhez hozzájárult a Duce ellen elkövetett merényletkísérletek, amelyek olyan jól jöttek Mussolini terveihez, mintha csak megrendelésre hajtották volna végre ellenfelei.

Esőként Tito Zaniboni (1883–1960) volt szocialista képviselő próbált megszervezni egy összeesküvő-csoportot Mussolini meggyilkolására, de mielőtt végrehajthatta volna, besúgták. A fasiszta sajtó hatalmas kampányt kezdett az ügyben és értesre adta minden más politikai erőnek: itt az utolsó időszak, amikor még csatlakozhatnak a fasizmushoz. A kormányellenes újságokat teljesen betiltották (Kis 1989). Így más politikai vélemény nem juthatott el a tömegekhez. Ez az egyik jellegzetes vonása a diktatúrának.

Vajon elfelejtette volna Mussolini, hogy alig két évvel még elviselhetetlennek tartott egy olyan Olaszországot, amelyben nincs ellenzék, ahol nem küzdenek egymással a különböző társadalmi és politikai erők? Most már úgy gondolta, hogy az ellenzék fölösleges dolog egy olyan totalitárius rendszerben, amilyen a fasizmus. Ekkor fogalmazta meg a később híressé vált mondatát: „Minden az államban, semmi az államon kívül, semmi az állam ellen” („Tutto nello Stato, niente al di fuori dello Stato, nulla contro lo Stato”) (Nolte 2003:344). Ebben áll az állam totalitása, vagyis a totális állam. A legfőbb bírónak is az államnak kell lennie. A fasizmus totális állameszméje

antiliberális: az egyén szabadsága nem abszolút, hanem azt a közjó és erkölcsi elvek korlátozzák, a kötelességek teljesítése biztosít jogot a szabadságra. Közölte azt is, hogy ami 1922-ben Olaszországban történt, az nem egyszerű kormányváltás volt, hanem rendszerváltás, merthogy egy addig a világban ismeretlen, teljesen új politikai rendszer jött létre (Nolte 2003).

Megkezdődött a gyors „állammá alakulás” időszaka, amikor is törvények sorát fogadták el. Ezek a törvények az állam „mussolinizálását” rögzítették, úgynevezett „Leggi fascistissime”, amelyek Alfredo Rocco (1875–1935), a fasizmus jogalkotójának munkái. A „Leggi di difesta” bevezeti a különbíróságot, az állami hivatalnokok kiválasztásának kritériumaként a rendszer iránti hűséget határozták meg, megfosztották állampolgárságuktól az emigránsokat, betiltották a titkos társaságokat. 1925. december 24-én törvényt bocsátottak ki a kormányelnök és a kormány hatalmáról. A „Leggi di riforma costituzionale” értelmében a minisztertanács elnökének hivatalos megnevezése kormányfő (capo del governo) lett. Az új törvénnyel a kormányfőt a kormány fölé helyezték, kiterjesztették jogait, s kezében összpontosították az egész végrehajtó hatalmat. A kormányfő ezután csak a királynak volt felelős, a parlament beavatkozása nélkül. Többek között kimondták, hogy az ő jóváhagyása nélkül nem lehet törvénytervezetet benyújtani. A Fasiszta Nagytanácsot pedig az ország legfontosabb szervévé emelték (Nolte 2003).

1926. január 31-én a törvényáradat tovább folytatódott. Alkotmánymódosítás útján lehetővé tették a rendeleti kormányzást. A kormány jogot kapott arra, hogy a parlament vitája és jóváhagyása nélkül kibocsáthasson törvényeket. Mussolini a saját kezébe vette a hadügyi, a tengerészeti és a légközlekedési minisztériumokat is. Megszüntették a párton belüli választást, mivel ez sehogy sem fért össze az országban uralkodó diktatúrával. Így a párt az állami akarat eszköze lett (Kis 1970). E törvények összességükben olyan pozíciót biztosítottak Mussolini számára, amilyenre még nem volt példa az alkotmányozás történetében. Ezt már személyi diktatúrának nevezzük.

Az 1925–1926-os törvényekkel a totális állam megteremtésének folyamata jelentősen előrehaladt. Majd további három merényletkísérlet szolgáltatott kiindulópontot az újabb szigorítások bevezetésére. 1926. április 7-én Violet Gibson (1876–1956), egy hatvan év feletti ír származású hölgy rálőtt Mussolinira. A Duce-t az

mentette meg a merénylő golyójától, hogy hátraszegezte a fejét, s így a lövedék, csak az orrát súrolta. „Ha előretörök, kövessetek, ha meghátrálok, öljetek meg, ha meggyilkolnak, bosszuljatok meg!” – hangzott el Benito Mussolini szájából öt órával az után, hogy csodával határos módon megmenekült (Hamilton 1999:131).

Nem kellett sokat várni a következő merényletre, Gino Lucetti (1900–1943), egy 26 éves anarchista fiatalember, szeptember 11-én, a Porta pia téren bombát dobott Mussolini legújabb Fiat 509-esére. Ám az lepattant az autóról és csak utána robbant fel. Ez a merénylet már a rendőrfőnök leváltásába került, helyére Arturo Bocchini (1880–1940) került. Javaslatok hangzottak el a halálbüntetés visszaállításáról, de Mussolini ekkor még elvetette.

A következő merényletkísérletre Hamilton (1999) által említett adatok szerint, október 31-én került sor, amikor is Bolognában Anteo Zamboni (1911–1926), egy 16 éves fiú rálőtt Mussolinira. A golyó Mussolini mellkasát találta el, szétszakította egyik érdemrendjének a szalagját és a zubbonyt, de a Duce nem sérült meg. Máig sem sikerült tisztázni, hogy ez a kamasz tulajdonképpen milyen szerepet játszott az eseményekben, de bármi legyen is, annyi biztos, hogy a diktatúraépítéshez nagyszerű ürügyet szolgáltatott. Napokon belül újabb jogkorlátozó rendelkezéseket terjesztettek be a parlamentnek. Így például betiltották az államra veszélyes sajtótermékeket, büntették a disszidálási kísérleteket, feloszlatták az ún. felforgató pártokat. Mussolini mellesleg átvette a belügyminiszteri tálcat is.

1926. november 5-én a minisztertanács „kivételes törvényeket” fogadott el. Az „államvédelmi törvény” keretében a fasiszta állam elleni vétségekre bevezették a halálbüntetést, bár meg kell jegyezni, hogy Mussolini igen ritkán élt vele. A rendőrséget felduzzasztották, Bocchini rendőrfőnök létrehozott egy speciális titkos rendőrséget, az OVRA-t (Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo), melynek feladat volt a totális kémkedés, a provokációk és a terror megszervezése. Ezenkívül bevezették a Tribunale Speciale-t, (Különleges Törvényszék), amely felelősségre vonta az állampolgárokat eszméik, politikai meggyőződésük miatt (Kis 1970).

A törvények bevezetése után a fasiszta rendőrség megrohanta az ellenzéki pártok székházait, és feldúlta azokat. Megkezdődött az „agyüldözés”, amely legsűrűbben a kommunistákat sújtotta, így például Antonio Gramscit (1891–1937), a párt vezetőjét 1926. november 8-án letartóztatták, majd 9-én letartóztatták a párt egész

Központi Bizottságát (Kis 1970). Bárhogy történt is – börtönben, internálva, emigrációban vagy elhallgattatva –, de az ellenzék a szó legszorosabb értelemben eltűnt. A fasiszta rendszer 1928-ra felemelte azokat a falakat, amelyek lehetetlenné tették, hogy a tömegek önmagukat képviseltethessék, és akár csak szűkre szabott korlátok között is, de megőrizték a cselekvés valamilyen lehetőségét.

1926 végén – 1927 elejére Mussolininak sikerült megszabadulnia minden olyan politikai akadálytól, ami nehezítette a fasiszta építést. Elérkezett a programadás ideje, ami elől most már nem lehetett kitérni. A faszizmus elmélete mindeddig folyamatosan formálódott. A fasiszta rendszer vezetője azonban kénytelen volt valamit változtatni ezen az állásponton. Nézetét a politikáról Mussolini legkerekebben Milánóban a „Novocento italiano” (Olasz huszadik század) című kiállítás megnyitója alkalmából fogalmazta meg: „Talán egy új politikai rendszer hordozói vagyunk. Egy teljesen új civilizációt kezdeményeztünk...” (Ormos 1987:222). Arra az álláspontra helyezkedett, hogy annál erősebb egy állam, minél több polgára van. Olaszország 40 milliós lakosságát, a század ötvenes éveire, 60 millióra akarta növelni, akiket a fasiszta állam fog kinevelni. Ekkor születik meg a legmarkánsabb, és mind Mussolinira, mind a rendszerre talán a legjellemzőbb két rövid mondat: „Ki akarom gyógyítani az olaszokat a hagyományos hibáikból. És ki fogom gyógyítani őket” (Ormos 1987:224). Elképzelése szerint kivétel nélkül minden olasz állampolgárnak magáévá kell tennie a fasiszta világnézetet és kidolgozni a fasiszta magatartást.

Ki kell jelentenünk, hogy szerencsére nem járt sikerrel. Mussolininak az a törekvése, hogy az olaszokat felcserélje a római légionáriusokkal, az a kísérlete, hogy a népet spártai módon nevelje, poroszosan militarizálja, idegen maradt az olaszoktól. A rómaiak életörömmel teli polgárok akartak maradni, nem pedig légionáriusok, akik majd bátran meghódítják a Földközi-tenger medencéjét.

1927. november 10-én a Fasiszta Nagytanács elfogadta az új parlamenti törvény tervezetét, amely szerint a parlamenti választások rendszerét megszüntették, s felcserélték a kinevezett képviselők népszavazás útján történő jóváhagyásának rendszerével. 1928. március 16-án a képviselőház megszavazta az új választójogi törvényt. Az új parlamenti rendszer szerint a képviselők számát országosan 400 főben határozták meg, amelynek végleges kinevezése a Nagytanács kizárólagos joga volt. A 400 kinevezett képviselő nevét közétették, s a

lista jóváhagyására népszavazást rendeltek el (Γαφύρωνα–Ζυβoka eds. 1960).

1928. december 9-én elfogadták „A fasiszmus Nagytanácsának rendszere és jogköre” című törvényt, amely szerint a Fasiszta Nagytanács az államhatalom „legfelsőbb szerve, amely összeegyezteti és egységbe foglalja a rendszer minden tevékenységét” (Kis 1989:240). Elnöke a kormányfő. A nagytanács hagyja jóvá a választási listát, általa kerülnek a törvényhozás elé az alkotmányjogi törvényjavaslatok. Feladatkörébe tartozik, hogy összeállítsa azoknak a személyeknek a listáját, akiket a kormányfői tiszt megüresedése esetére a királynak javasolni fognak a tisztség betöltésére, tehát a jogai közé tartozott a kormányfő kijelölése. Kis (1989) szerint ezen rendeletek már mélyen ellentmondtak az olasz alkotmánynak: kérdésessé tették a király jogállását és kinevezési jogkörét. A tervezet ellen mégis senki sem lépett fel, maga Viktor Emánuel is hallgatott. A Fasiszta Nagytanács gyakorlati tevékenysége az idők folyamán egyre szűkebb térre szorult, míg végül Mussolini már össze sem hívta.

Így történt, hogy Mussolini idejében teljes mértékben megváltozott az állam berendezkedése. Olaszország már távolról sem hasonlított egy demokratikus, szabad országra. Mussolininak sikerült felépítenie diktatórikus hatalmát. Most valami nagy, mutatós nemzetközi sikerre vágyott, amit felmutathat a közvélemény előtt. Figyelme a katolikus egyház világközpontja, a római Vatikán felé fordult. A politikai vatikáni körök részben támogatták a fasiszmust, hiszen azok nem kérdőjelezték meg a vallásszabadságot és az istenhitet, valamint szemben álltak a baloldallal és az istentagadó kommunistákkal.

A megegyezés elvi akadályai tulajdonképpen már 1922 – 1923-ben elhárultak, amikor Mussolini (aki egyébként ateista volt) feladta a vallás- és egyházellenes álláspontját, az egyház élére pedig XI. Pius pápa (1857–1939) került, aki rokonszenvezett a fasiszmussal. A Vatikán kész volt az egyház és az olasz állam között 1870-ben támadt ellentét teljes felszámolására. Az előkészületek 1925 februárjában kezdődtek el, Rocco igazságügyi miniszter vezetésével. Az egyezmény azonban ekkor még nem jött létre. A Vatikán ugyanis követelte szuverenitásának elismerését (Hamilton 1999). Viktor Emánuelnek pedig aggályai támadtak azzal kapcsolatban, hogy az ősi főváros, Róma kellős közepén egy idegen állam jelenjen meg. Ezek az aggályok akkor tűntek el, mikor tudomásul vette, hogy a Vatikánnak

szánt terület olyan kicsi, amilyennél kisebbet már egyszerűen képtelenség lett volna kijelölni (0,44 négyzetkilométer).

Így 1928 januárjában a megbeszélések tovább folytatódtak, de a konkordátum kérdésében még további szakadékokat kellett áthidalni. A Vatikán ugyanis, azt akarta, hogy Olaszországba, amelyben már minden nem fasiszta párt és szervezet eltűnt, ő egyedül megőrizhesse szervezeteinek, elsősorban az Actio catholicának az autonómiáját. Létrehoztak a fiatalok számára egy fasiszta szervezet, az Opera Nazionale Balilla-t, hogy ennek a szervezetnek elegendő tagja legyen, és a fiatalok máshova ne jelentkezhessek, a 20 ezer lakosnál kisebb községekben betiltottak minden szervezetet – a katolikus egyházét is. A római pápa, XI. Pius hajthatatlan volt ez ügyben, így Mussolini kénytelen volt beleegyezni abba, hogy a vallásos szervezetek és köztük az Actio catholica tovább működjenek (Kis 1970).

Ezek után 1929. február 11-én Pietro Gasparri (1852–1934) vatikáni államtitkár és Mussolini ünnepélyesen aláírhatott három konkordátumot (egyezmény). Türk (2007) által gyűjtött és feldolgozott adatok alapján megfigyelhettük, hogy az egyezményben az olasz állam elismerte a Vatikánt, mint szuverén államot, az egyház pedig kijelentette, hogy a „római kérdést” végérvényesen lezártnak tekinti. Kijelölték a Vatikán város területét, és elismerték, hogy Olaszországban a katolikus vallás az egyedüli államvallás. A pénzügyi megállapodásban, az olasz állam vállalta, hogy a pápaságot ért pénzügyi veszteségek kárpótlására, azonnal fizet 750 millió lírát, valamint 5 %-os kamatozású államkölcshöz ad 1 milliárd líra értékű papírt. A harmadik konkordátumban, a fasiszta államban szabályozták az egyház helyzetét. Elismerték az egyházi házasság érvényességét, bevezették a középfokú hitoktatást, biztosították a katolikusok egyesülési jogát, XI. Pius pedig elismerte az olasz államot.

1929. február 11-én tehát létrejött a lateráni egyezmény a Vatikán és az olasz állam között. Mussolinin ünnepelte a fasiszta és világsajtó egyaránt, még ellenfelei is nehezen találtak érveket ahhoz, hogy támadják az egyezményeket. Ez a szerződés zseniális húzás volt, aminek mélységét csak évekkel később lehetett észrevenni. A Vatikánnak sikerült ugyan kimenekítenie szervezeteit a fasiszták nagy áradatából, Mussolini azonban meg tudta akadályozni, hogy az egyház valaha is menedéke legyen az antifasizmusnak. A Duce aligha választhatott volna jobb időpontot a népszavazás lebonyolítására. A

lateráni egyezmények megkötésével nyert dicsőség teljében, 1929. március 24-én népszavazást tartottak, hogy a lakosság egyetért-e a faszizmussal? A 9 millió választójoggal rendelkező lakosságból, mindössze 135 761 „nem” szavazatot és 8 519 559 „igen” szavazatot találtak. Mussolini nagy elégtétellel állapította meg, hogy a történelemben „nem volt még rendszer, amely a tömegek ekkora egyetértését és támogatását élvezte volna” (Ormos 1987:245).

Miért döntött így a lakosság? Mindenekelőtt nem kell elfelejtenünk, hogy ha valaki nem ment el szavazni, vagy nemmel szavazott, súlyos veszélynek tette ki magát. Ezért egyszerűbb volt elmenni szavazni, mint megkísérelni az ellenállást. Ráadásul nem volt egyetlen párt sem, amely arra ösztönözte volna a lakosságot, hogy ne tegyék. Sem az emigránsok, sem a kommunisták vagy a szocialisták szava nem jutott el a tömegekhez. Erről Mussolini a rendőrség, csendőrség, a külügy- és a hadügyminisztérium, valamint a milícia biztonsági szerve által gondoskodott. Ormos (1987) véleménye szerint hozzájárult a fergeteges népszavazási sikerhez az elismerés is, amellyel a külföld egyre gyakrabban illette Mussolinit, valamint XI. Pius pápa is nagy szolgálatot tett azzal, hogy Mussolinit a „Gondviselés emberének” nevezte, és felszólította a katolikusokat: „si”-vel szavazzanak. Persze a Duce személyes tekintélyét és hatását sem kell elfelejtenünk. Nagyon sok ember bízott benne, s azt látták benne, aki pontosan tudja, hogy mit kell tenni-e.

Végezetül elmondható, hogy Benito Mussolininak sikerült totálisan megváltoztatnia Olaszország állami berendezkedését és kiépítenie diktatórikus hatalmát. A kiegészítő törvényeknek és a riválisok kiiktatásának köszönhetően a parlamentarizmus fokozatosan elhalt. Ám a dolgok mélyére nézve megállapíthatjuk, hogy a faszizmus hosszú távon nem volt alkalmazható, mivel nem felelt meg az olasz nép természetének és szükségleteinek. Az emberek nagyobb része nem érzett együtt a fasisztákkal. A nép inkább közömbös maradt, minthogy súlyos veszélyek árán az ellenállás bármely formáját megkísérelje, tudva, hogy úgylát reménytelen.

Felhasznált szakirodalom:

Белеусов, Л. (1999). Репрессивный аппарат Муссолини. Новая и новейшая история. №2. 29-43.

Гафурова, Б.–Зубока, Л. (eds.) (1960). Фашистский строй в Италии. Реформа политического представительства. Хрестоматия по новейшей истории. Том. 1. Москва: Изд-во соц-экон. л-ры. 386-388.

Ильинский, М. (2000). Жизнь и смерть Бенито Муссолини. Москва: Вече.

Hamilton, H. (1999). Mussolini élete. Budapest: Anno.

Hearder, H. (1992). Olaszország rövid története. Budapest: Maecenas.

Kis, A. (1970). Az olasz fasizmus története. Budapest: Kossuth.

Kis, A. (1989). A duce. Budapest: Zrínyi.

Nolte, E. (2003). A fasizmus korszaka. Budapest: Kairosz.

Ormos, M. (1987). Mussolini. Budapest: Kossuth.

Ormos, M.–Harsányi, I. (2001). Mussolini–Franco. Budapest: Pannonica.

Türk, A. (2007). Mi a fasizmus? Budapest: Anno.

Lektorálta:

Prof. Kiss Éva,

a történelemtudományok nagydoktora,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője,

a Magyar Tudományos Akadémia

Külső Köztestületének tagja

Hitharcosok a vallásújítás küzdőterén

„Az a korszakváltó hajnal megajándékozta a világot: szöget és kalapácsot adott egy szerzetes kezébe” – írja Lukátsi Vilma Wittenberg című versében.

Mi is az a korszakalkotás, és melyek is azok a részletek, melyek korszakalkotóvá tesznek egy-egy tettet, csatát, véleményt, vagy akár személyt? Talán a hatás, amelyet kiváltanak, az emberekből, az a gondolkodásmód, amit emlékezetül hagynak, azok a történetek, melyeket elindítanak. A reformáció címszava alatt zajló események köztudomásúlag több fontos és két meghatározó hitharcos nevét ölelik át. Ez a két reformátor nem más, mint Luther Márton és Kálvin János. Felületesen vizsgálva egy célért küzdöttek életükben, azonban sok részletben tértek el, ami a hitvallási irányokat, és a teológiai kérdéseket illeti. Ennek több oka is lehetett, a kor, amelyben éltek, hiszen Kálvin több tíz évvel később munkálkodott, mint előde Luther. A hívők felkészületlensége, amely Luthert fogadta, vagy az uralkodó egyházi főnemesség erős keze. A meghatározó okok adottak, nézzük meg melyek azok a mélyreható ellentétek, amelyek ezáltal kialakulhattak.

A reformáció ősatyjának egy kezdetekben szerzetesi pályán, majd tanárként és papként működő wittenbergi hitharcost, Luther Mártont (1483 - 1546) tekintik. Luther lázadása az egyházi rendszer ellen megmozgatta egész Németországot. Bibliafordítása óriási teljesítmény volt, újításai a jövő felé mutattak. Reformatori jellemének kialakulását több körülmény is befolyásolta. Főleg szigorú neveltetése és szerzetesi pályára lépése adták meg számára azt az erőt, amellyel képes volt az Isten ügyét szolgálni, valamint felvenni a harcot az egyházban zajló túlkapások ellen. (Colijn 1996)

A helyi iskolákban elérhető legjobb oktatásban részesült, és 1501-ben az Erfurti Egyetemre ment, hogy jogi pályára lépjen. 1505-ben kapta meg első mesteri fokozatát. A nyári vakáció után, visszatérve még azon az őszön bele akart kezdeni egy további teljes jogi képzést adó iskolai programba. A halál gondolata foglalkoztatta, mivel egyik barátja mellhártyagyulladásban váratlanul meghalt, egy másik pestisben. Az akkori vallási gondolkodás Istent haragvó istenségnek

tartotta, aki gyönyörködött abban, hogy megbünteti az embereket bűneikért. A halál borzasztó bejárat volt az ítélet fenyegető világába, és Luther nem akart meghalni. Amikor Luther visszafelé utazott az egyetemre, Stotternheim falu mellett egy hatalmas viharba került, a villám belecsapott egy közeli fába, és őt is földre sújtotta. Az esés során az övére csatolt tör megsebesítette a combját, éppen csak elkerülve egy artériát. Ekkor döntötte el, hogy szerzetesi pályára lép.

Még idősebb korában is hálásan emlékezik novincius mesterére, aki időnként erélyesen rászólt, ha túl gyakran hozakodott elő Isten haragjával. Azt gondolta, hogy Isten tökéletességet vár tőle, de emberi természettel teremtette, és az nagyon hajlamos a bűnre. Karrierje gyorsan ívelt felfelé. A papságot és szerzeteseket megvető és gyűlölő apja csak pappá szentelésekor enyhült meg iránta. 1507-ben került erre sor, azonban tovább tanult teológiát a klostrom priorjának kívánságára. Szorgalmasan tanulmányozta a Bibliát és emellett foglalkozott a késői skolasztika kiemelkedő teológusaival. (Virág 1988)

1508-ban elment teológiát tanítani a Wittenbergi Egyetemre, Szászországba (Friedenthal 1977), és tanulmányai ráébresztették, hogy a bibliai megtérés fogalmában a bűnbánaton van a hangsúly, nem pedig azon a követelményen, hogy az ember „vezekeljen”. Rájött, hogy mindig félreértette a Bibliát, amikor Isten „igazságosságáról” olvasott. Mindig azt gondolta, hogy ez valami fenyegető, büntető igazságosság, amelyet csak aszkézissal és önsanyargatással lehet kibékíteni és kikerülni. A Róma 1-ből az is látszik, hogy Isten „igazságossága” nem az ítélő és büntető Isten haragját jelenti. A smalkaldeni cikkekben is foglalkozik ezzel: „Jánost a bűnbánat hirdetőjének nevezzük, még pedig a bűnök bocsánatára.” (Luther 1937)

Ez a felismerés vezetett ahhoz, hogy Luther nagyon hangsúlyozta a kegyelemből hit által történő megigazulást Luther vallásossága hamar nyílt összeütközésbe sodorta a katolikus egyházzal. Ennek kiváltó oka a bűnbocsátó cédulák megjelenése volt. Eredete a keresztes háborúkkal áll szoros összefüggésben. A pogányok elleni harcokban elesett keresztesek a földi és tisztítótűzbeli büntetésük elengedésében részesültek. A XII. századtól kezdve azonban bizonyos pénzösszeg ellenében olyanok is részesülhettek ebben, akik személyesen sohasem vettek részt a pogányok elleni harcban. Így a bűnbocsátó cédulák jelentős jövedelemi forrásként szolgáltak a pápaságnak. A XIV.

század végétől a cédulákat összekötötték a bűnbánat sákramentumával. A XV. század végétől pedig már a halottak részére is megvásárolható volt a bűnbocsánat. (Tonhaizer 2000)

Luther meglátta felismerése új alkalmazását, amikor a bűnbocsátó cédulát árusítók 1517-ben megjelentek Németországban. X. Leó pápának több pénzre volt szüksége, hogy áttelepítse Rómába a Szent Péter bazilikát, és a mainzi érseknek is bevétel kellett, hogy pótolja a pozíciója megtartásába befektetett óriási kiadásokat. Ketten összefogtak, hogy különleges pápai bűnbocsátó cédulákat árusítsanak, amikkel teljes bűnbocsánatot ígértek a vásárló minden bűnére. Az egész bűnbocsánati felfogás ellentmondott Luther új meglátásának, ezért 1517. október 31-én kiszégezte kilencvenöt pontból álló vitairatát a wittenbergi vártemplom kapujára. Ez nem valami lázadó cselekedet volt; a templomkapu akkoriban az egyetemi hirdetőtábla szerepét is betöltötte. Luther, mint egyetemi tanár egyszerűen közzétette gondolatait megvitatás céljából, ezzel nem forradalmat akart. (Luther 1996)

1518 tavaszán, gyakran a dolgozósobájában tartózkodott, ami egy toronyban volt, s ott újra meg újra a Róma 1,17-tel foglalkozott, amikor rájött: Isten igazságossága az, hogy Krisztusban megigazul a hívő ember. Híres kilencvenöt tétele megkérdőjelezte az egész római katolikus üdvösségrendszert. Leó pápa először félretette Luther kérdéseit, mint afféle „szerzetesi vitát”. De egy éven belül Luther túlment a bűnbocsátó cédulák feletti ellentmondáson az egész pápai tekintély kérdéséig. Augsburgban 1518 októberében találkozott Cajetan (1469–1534) érsekkel, és ez a találkozás mindkettőjüket meggyőzte arról, hogy kibékíthetetlenek az álláspontjaik. A következő év júliusában John Eckkel (1486-1543) Lipcsében folytatott vita, annak elismerésére készítette Luthert, hogy Husz János nézeteinek egy része helyes és keresztyén. Ekkorra világossá vált, hogy Luther eltávolodott a Római Katolikus Egyháztól. (Erikson 2001)

1520 júniusában X. Leó pápa (1475 – 1521) Exsurge Domini nevű bullájában elítélte 41 lutheri hibát és elítélte Luthert is, mint eretneket: hatvan napot adott neki arra, hogy visszavonja tanait, különben kiközösíti. Közben Luther írásba kezdett. Augusztusban írta a Szózat a német nemességhez című röpiratát, amelyben azt állította, hogy ha az egyház vezetői nem reformálják meg azt, akkor a nemesség kötelessége ennek végrehajtása, Luther azzal érvelt, hogy a nemességnek van felhatalmazása erre a hívők egyetemes papságának

tételéből eredően - ez a hitigazság alapvető maradt a reformációban. (Hillerbrand 1964)

Luther októberben írta *Az egyház babiloni fogsága* c. művét (Luther 2005), ami a katolicizmus hét szentségének támadása. A hagyományos hét szentség helyett Luther azt állította, hogy csak kettő létezik a keresztség és az úrvacsora. Novemberben megírta *A keresztyén ember szabadsága* c. értekezését, amelyben amellet érvelt, hogy az ember nem függ a jó cselekedetektől; Isten ingyen kegyelmét hit által kapja.

Novemberben írta még *Az Antikrisztus átkozott bullája ellen* c. kis szórólapot, amely közvetlenül a pápát vette célba. Decemberben Luther az *Exsurge Domini* c. pápai bulla egy példányát a városkapun kívülre vitte és elégette. 1521 januárjában hivatalosan is kiközösítették az egyházból: Luther hőssé vált, és a németek eltökélték, hogy Luther nem juthat ugyanarra a sorsra, mint Husz János. (Tonhaizer 2005)

1521 áprilisában beidézték a wormszi német birodalmi gyűlés elé. Azt gondolta, hogy alkalmat kap nézetei megvédésére a fiatal V. Károly (1519–1556) császár előtt, de Huszhoz hasonlóan egyszerűen csak arra kapott lehetőséget, hogy visszavonja eretneknek nevezett nézeteit. Luther ezzel szemben kifejtette: nézetei a Szentírás hűséges tanulmányozására épülnek, ezért nem tudja és nem fogja visszavonni azokat! Az egyház már kizárta, de most az állam is törvényen kívülnek nyilvánította, és minden támogatójának osztoznia kellett sorsában. Frigyes, Szászország választófejedeleme saját pozícióját kockáztatva védelmezte a reformátort (a birodalmi gyűlésről hazafelé tartó Luthert „elraboltatta” és wartburgi várába vitette). Luther még huszonöt évet élt, miközben tanai mindenütt elterjedtek Észak-Európában. (Lukács 1973)

A reformáció saját formálódása alatt maga is ágakra szakadt. Ez a dogmatikai ellentétek, és megütközések folyamatának volt következménye. A lutheránus nézetek mellett, megjelent egy szigorúbb a régi rendtől még inkább elzárkózó eszmei áramlat, a kálvinizmus, amely a neves reformátorról Kálvin Jánosról kapta nevét.

Kálvin János (Jean Calvin, 1509 - 1564) 1509. július 10-én született Noyonban. A párizsi egyetemen tanult latint és teológiát, majd Orléans-ban jogot. 1532-ben megjelentette *Seneca De clementia*-jához írt kommentárját. Mint a skolasztika alapos ismerője és filozófiakedvelő humanista, Párizsban közeledik és csatlakozik az evangéliumi tanokhoz, ahol barátságot köt Nicolas Coppal, az

egyetem rektorával, aki 1533-ban az egyetemi évet a „Boldogok a lelki szegények” (Máté 5:3) bibliai ige alapján tartotta. Ez lutheri irányultságra mutatott, ami miatt nagy botrány tört ki, Copnak pedig menekülnie kellett. (Ronchi 1991)

Kálvin Párizsban veszélybe került, ezért Bázellebe ment, és 1536-ban kiadta a protestáns teológia egyik legelismertebb könyvét A keresztyén vallás rendszerét (Institutio Christianae). Véletlenszerű genfi kitérője során Guillaume Farel helyi igehirdető meggyőzte, hogy maradjon a városban. A városi tanács állást biztosított neki: a Szentírás tanára lesz. Kálvin, aki képzett jogász, még csak négy hónapja állt a város alkalmazásában, amikor reformtervezete miatt összeütközésbe került velük. Hozzákezdett egy olyan egyházi és szolgálati rend kialakításához, amely biztosította, hogy minden „ékes és jó rendben” menjen végbe. Ezt ő is az őskeresztyénség gyakorlatának visszaállításában látta. 1537-ben Genf lelkészévé választották, amikor is megalkotott egy 21 cikkelyből álló hitvallást, amelyre elképzelése szerint, minden polgárnak fel kell esküdnie. Az első egyházszervező kísérletét 1538-tól 1541-ig tartó száműzetése hiúsította meg, mivel Genf nem kívánta azt a rendet, amit Kálvin akart. Strassburgban telepedett le, itt zsoltárokat fordított és közben meg is nősült. Részt vett a hagenai, és az V. Károly által szervezett wormszi és regensburgi vallási vitákban, megismerkedett a német protestantizmussal, annak tanaival és képviselőivel. Melanchtonnal együtt kidolgozta az ágostai hitvallás módosított változatát, a Confessio augustana variata-t. (Fazakas 2009) Amikor visszahívták, azonnal rávette a városi tanácsot az Egyházi rendtartás néven közismert rendszabályok bevezetésére.

Kálvin a Luther utáni nemzedék tagja. Luther igen nagy hangsúlyt fektetett az egyetemes papság elvére, és részben ebből vezette le gyakorlati programját is. Kálvin azt tartotta fontosnak, hogy helyreálljon a jó renddel elhívott és megtisztított papság tekintélye. Ám egyházkormányzati eszméi aligha nevezhetők demokratikusnak: a lelkészeket lelkészek választották, igaz, a városi tanácsnak joga volt elutasítani a választást. A lelkészek hetente egyszer közös bibliatanulmányozást tartottak, a részvétel kötelező volt. Ők választották a tanítókat is, akiknek az volt a feladata, hogy a Szentírást tanítsák és gondoskodjanak az általános oktatásról. A presbiterek egyházfegyelmi feladatokat láttak el. Kötelességük volt a gyülekezet erkölcsének felülvizsgálata, a botrányos bűnösök eltiltása az

úrvacsorától, és a „lelkészek tiszteletreméltó társaságának” tájékoztatása. A presbitereket a városi tanács választotta, miután konzultált a lelkészekkel. Csütörtökönként közös gyűlést tartottak a lelkészekkel, melyen áttekintették nem akad-e valamilyen probléma, amit meg kell oldani. 1546-ban Kálvin rábeszélte a tanácsot, hogy zárják be a kocsmákat és helyettük nyissanak vendéglőket. Nem volt rugalmas, de nem volt elfogult és szűk látókörű sem. Mérsékelt alkat volt, így sem az evésben, sem az ivásban nem talált különösebb örömet. Luther életörömeiből és kedélyességéből semmisem volt benne. (Chadwick 2003)

Az 1553-ig terjedő éveket a reformátor kétségbeesett fáradozásai jellemzik annak érdekében, hogy az erkölcstelen várost Isten gyülekezetévé tegye. Kálvin helyzete Genfben egyre nehezebb lett. Kálvin és a vagyonos előkelő polgári családok közötti bizalom egyre inkább apadt, kicsinyes zaklatásokkal nehezítették meg a reformátor életét. Művei megjelentetése érdekében komplikált eljárást kellett lebonyolítania a nyomtatási engedélyért. Kálvin azonban nem hagyta magát megfélemlíteni: szívósan és eltökélten végezte feladatát, a gyülekezet építését. Hieronymus Bolsec (?-1584), az egykori karmelita szerzetes támadta meg nyilvánosan 1551-ben Kálvin predestinációs tanát. Jóllehet kinyilvánította, hogy egyébként azonos véleményen van Kálvinnal, a bibliaórákat a reformátor elleni személyes támadásra használta. Mivel itt személyes rágalmazásról volt szó, a felsőbbség közbelépett és Bolsecet őrizetbe vették. Az egykori karmelita Franciaországba költözött, visszatért a római egyházba, s 1557-ben bosszút állt egy olyan Kálvin életrajzzal, amelyben torzképet rajzolt a reformátor alakjáról, és ezzel évszázadokra kihatóan nagy befolyást gyakorolt Kálvin történelmi megítélésére. (Staedtke 2009)

Utolsó éveiben, fizikuma már nem volt a régi. Április 28-án búcsút vett a genfi prédikátoroktól, a következő szavakkal: „Sok hibámat kellett elhordoznotok. Igen, mindannak, amit tettem, semmi értéke sincs. A gonoszok majd a maguk javára használják e szavaimat. De még egyszer mondom nektek, hogy mindannak, amit cselekedtem, semmi értéke sincs, és én nyomorult teremtmény vagyok. De elmondhatom, hogy a jót akartam, rossz tulajdonságaimmal mindig hadilábon álltam, az istenfélelem gyökere pedig mindig ott volt a szívemben. Magatok tanúsíthatjátok, hogy a jóra törekedtem, ami pedig rossz volt bennem, kérlek, bocsássátok meg.” A következő

napokban és hetekben a reformátor világos elmével és állandó imádság közben várta a halált. Közben megválasztott utódja, Théodore de Bèze (1519 – 1605) naponta meglátogatta. A hetvenöt éves Guillaume Farel még egyszer Genfben sietett, hogy elbúcsúzzon barátjától, akit harminc évvel ezelőtt ő hívott el genfi szolgálatára. 1564. május 27-én este nyolc órakor Kálvin János csendesen és békességben elhunyt. A következő napon a lakosság nagy részvételével temették el Genfben a Plainpalais temetőben. (Huszár 2009)

Luther Márton akár édesapja is lehetett volna Kálvinnak, a fiatal reformátor részéről eleinte mégsem volt átütő tisztelet társa iránt. Gyökeresen megváltozott a dolog, amikor Kálvinnak Genfből Strassburgba kellett távoznia és jobban megismerte Bucert és Luthert. 1539. október 14-én Luther egy Bucernak (1491 - 1551) írt levelében ezt mondta: „Üdvözlöm Sturm Jánost és Kálvin Jánost tisztelettel. Könyvecskéiket különös gyönyörűséggel olvasom.” Ez az egyetlen fennmaradt levél, amelyben Luther Márton Kálvin Jánosról megemlékezik, viszont nagy hatással volt kettejük viszonyára. Ezután Kálvin egyik művében Luthert apostolnak nevezi: „Nyíltan kimondjuk, hogy mi Luthert Isten kiváló apostolának tartjuk ama munkája és szolgálata következtében, amely által az evangélium tisztasága korunkban helyreállt.” Az első és egyetlen levél, amelyet Kálvin Wittenberg reformátorához írt, ezt a címezést viseli: A keresztyén egyház kiváló pásztorának, dr. Luther Mártonnak, igen tiszteletreméltó atyámnak. Ám erre a levélre válasz már nem érkezhett, hiszen Luther életét vesztette. A 26 évnyi korkülönbség, és az anyanyelv, valamint távolság miatt, a két reformátor óriás nem tudott igazi barátságot kötni. Bár tanaik között voltak eltérések, a kor irodalma és levelezéseik hűen tükrözik, hogy tisztelték egymás munkáját és jellemét. (Czeglédy 1923)

Luther Márton esetében nagy hatással a teológiai gondolkodásmód és áramlatok voltak, míg Kálvin Jánost inkább a jogi látásmód és a humanizmus befolyásolta. Több egyháztörténész is elismeri, hogy Luther teológiai látására és tudományos szemléletmódjára alapvető hatással volt a *via moderna*, az új út, amely a személyes és a szubjektív ihletettségű, kissé misztikára hajlamos lelkiséget állította előtérbe a teológiában.

Sok tekintetben megvilágíthatjuk azokat az ellentétet, amely a két reformátor között megmutatkozott, és persze ezek nemcsak

dogmatikai jellegű ellentétek voltak. Ilyen például a keresztyén, krisztusi uralkodóról való elképzelésük. Kálvin meglátása szerint, a keresztyén uralkodó Isten ajándéka. Kálvin a keresztyén uralom számára egy sor elvárást fogalmazott meg. Ezeket olyan bibliai személyek életén keresztül szemlélteti, mint Dávid, József, Józsué és Mózes. Ezzel az volt a célja, hogy bemutassa ezek a tisztségek és az azt betöltő személyek Isten elhívása és rendelkezése szerint valók. A polgári kormányzatról szóló tanulmányának kilencedik pontjában Kálvin alapvetően két kötelezettséget említ, amit szerinte vezető rétegben lévő keresztyén embernek meg kell tennie: igazságtételt és ítéllethozatalt. (Birkás 2011)

Kálvinhoz képest Luther bővebben foglalkozott a témával, több munkájában kifejti, hogy milyennek is kell lennie egy keresztyén vezetőnek, és hogy miért is van szüksége a világnak azokra. Luther politikai nézeteit jelentősen befolyásolták a szász uralkodókkal, választófejedelmekkel kapcsolatos személyes tapasztalatai. Azt tanította, hogy a népnek úgy kell tekintenie saját uralkodóikra, mint atyáikra, akik az isteni tekintélyt testesítik meg a földi életben. Hogy milyennek is kell lennie Luther szerint egy hívő uralkodónak, azt néhány pontba foglalva tudjuk meglátni, Eric W. Gritsch Luther-kutató munkáin keresztül:

Figyelemmel kell lennie alattvalóira, és a szívét nekik kell szentelnie;

Legyen óvatos a „nagykutyákkal” és tanácsadóival, s úgy viselkedjen velük szemben, hogy senkit se vessen meg, és senkiben se bízson annyira, hogy mindent rájuk hagyjon;

Legyen gondja arra, miképpen bánjon el a gonosztevőkkel;

A fejedelemnek Istenével szemben is keresztyéni módon kell viselkednie, azaz teljes bizalommal kell magát alávetnie s bölcsességet kérnie, hogy jól kormányozhasson. (Birkás 2011) Ebből is jól látszik, amit Luther a legfontosabbnak tartott ezen a területen, a kormányzás szempontjából az uralkodó és Isten kapcsolata a legfontosabb.

A két reformátor a hatalom eredetével kapcsolatban még egy állásponton volt, miszerint a világi hatalmat is Isten adta és szükséges az élethez. Luther viszont ezen felfogást továbbgondolva, megalkotta a kettős, világi és lelki kormányzás tanát, amely szerint a világi közigazgatás a józan észnek kell alárendelve legyen, nem pedig a Bibliának. Kálvin ezt elutasította, és az ókori jogtudósok szellemében

említette a törvényhozást és a politikát. A kormányzatban a közjó megtestesülését is látja, ezért hisz abban, hogy a világi vezetőknek is mindenképpen a jóra és a becsületre kell törekedniük, posztjuk betöltése során. Luther a reformáció úttörőjeként, kissé szkeptikusan vélekedett egyes nagyobb szabású átalakításokról, reformokról. Kálvin viszont makacs természetéből is adódóan, radikális változások híve volt. Ez megmutatkozik a keresztyén egyházzal alkotott véleményeikben. Luther szemében az egyház egy vegyes társaság volt, amelyben mindenféle ember volt. Kálvin és hívei azonban igyekeztek távol tartani az álhívó és nem elkötelezett tagokat. Azt azonban elmondhatjuk, hogy az egyházi hierarchia teológiai megalapozottságát, mindkét reformátor és azok hívei megkérdőjelezték, ezzel lerombolva rengeteg akadályt a társadalom polgárosodásának útjából. (Csepregi 2009)

Amikor Luther Márton és Kálvin János nevét meghalljuk, kétségkívül mindkettőnek reformatori mivolta, egyházújító élete jut eszünkbe. Ám reformátor és reformátor között is van eltérés. A hitújítással foglalkozó történelmi művek, szinte egyöntetűen kijelentik, hogy Luther tanaiban még némi engedékenység mutatkozik, a régi egyházhoz való ragaszkodás. Kálvin elképzeléseiben pedig drasztikusabb elszakadás mutatkozik. Luther az istentisztelet központjává az Istentisztelet hirdetését tette ugyan, de a szertartások átalakításában vagy nem tudott, vagy nem mert egészen szakítani a múlttal. Egyedül a babonás szenteléseket törölte el, az oltárokat a gyertyákkal és feszülettel, valamint a képeket is a régi helyeiken hagyta. A misét hétköznapiakon bibliamagyarázattal helyettesítette. A vasárnapi istentisztelet pedig megfelelt az egyszerűsített mise-szertartással. Kiadta az istentisztelet új rendjét, mellyel egyszerűsította a régi szertartást és a gyülekezeti ének beiktatásával, a népet is részesévé tette. Az istentiszteletek zöme anyanyelven hangzott, a nagyobb ünnepeken azonban latinul. Luther helyt adott a művészeteknek is a valláson belül, főleg a zenének. (Warga 1906)

Zürichben 1524-re eltávolították a templomi oltárokat és képeket, a miséket a szentírás szerinti úrvacsorával helyettesítették. Zwingli eredeti egyszerűségében, az első keresztyén közösségek szokásaihoz híven akarta visszaállítani az istentiszteletet. Az orgonák elnémultak, mivel Zwingli nem volt híve a gyülekezeti éneklésnek. A rendes istentisztelet imából és egyházi beszédből állt. Az úrvacsora

kiszolgáltatására ritkábban került sor. Egy ideig megtartották Máriának és egyes szenteknek az ünnepét, de 1530 után ezeket eltörölték. A genfi egyház lényegében átvette a zürichi istentisztelet rendjét. A templomokból az oltárokat, feszületeket, képeket, gyertyákat eltávolították. Az oltárt az úrasztala helyettesítette, elhagyták a térdelést az úrvacsora kiosztása alkalmával. Mellőzték a magángyónást. (Zoványi 1921)

A két reformátor tanai közötti összeférhetetlenségre a legtöbb esetben úrvacsora értelmezési vitáik mutattak rá. Kálvin egyik írásában, amelyet Strasbourgban adott ki, szerette volna tisztázni ezen viták körül felmerült kérdésekre adott válaszokat. Művében felvázolta az úrvacsoravita kialakulásának okait, rávilágítva Luther, Zwingli és Oekolampadius megközelítésére. Luther, Kálvin szerint durva hasonlatokkal élt, de csupán csak azért, mert másként nem tudta érzékeltetni nézőpontját. A másik két tudósról pedig azt mondta, hogy ésszerű érvekkel próbálták védeni Krisztus mennybemenetelét, ám annak úrvacsorában való jelenlétéről nem nyilatkoztak. Kálvin szerint mindkét oldal tévedett. Saját úrvacsoratanát így adja elő: Ha a sákramentummal hit által élünk, akkor részesedünk az Úr testének és vérének a lényegében. Hogy ez pontosan miképpen történik, azon lehet filozofálni, a lényeg azonban az, hogy Istenhez emeljük fel a szívünket, de ne felejsük el, hogy mindez csakis Isten természetfölötti erejének a műve. Ennek a lelki közösségnek a Szentlélek a köteléke.

Luther az Ige alapján az ember lelkét akarta formálni, és kevésbé foglalkozott a hívek világi, polgári életével, míg Kálvin az egyénnek az egész életét és az egyházat is a Szentírás fényében akarta alakítani. Az eucharisztia, vagyis úrvacsora során a liturgia szerint, Jézus utolsó vacsorán elmondott szavait és ott tett cselekedeteit ismétlik meg a hívek. Az 1563-as tridenti zsinat szerint, a katolikus egyház álláspontja, hogy Jézus az eucharishtiában valóságosan és lényegileg is jelen van, ezt a jelenséget az átlényegüléssel magyarázzák. Luther elfogadta, hogy Krisztus valóságosan is jelen van, ám az átlényegüléssel nem értett egyet. Kálvin pedig csak jelképeknek tekintette a bort és a kenyeret. Hozzátette azt is, hogy bár Jézus Krisztus nincs jelen az úrvacsorában, az mégis több, mint emlékezés áldozatára, mivel a Szentlélek által szellemi kapcsolat jön létre Közte és a hívők között. Az úrvacsorai értelmezések eltérése sok esetben adott okot vallási vitára, sőt visszatekintve, ez a terület az, amely a

lényegi eltérések egyik bázisa a különböző felekezetek dogmatikai megállapításai alapján.

Az úrvacsoratan mellett nagyon fontos megemlítenünk az eleve elrendelés, vagyis a predestináció elvét. A protestáns értelmezés szerint, Isten, aki mindenható hatalommal bír, minden tudója és ismerője, tehát előtte nincsenek titkok sem a múltat sem pedig a jövőt tekintve. Ebből a hitelvből indul ki a predestináció is, azonban annak értelmezése már eltérő. A katolikus egyház szerint minden ember maga dönti el a sorsát, bár Isten minden ember életét előre látja, az adódó nehézségekkel, bűnökkel és akadályokkal magának az embernek kell egyedül megküzdenie. Luther értelmezése alapján az ember megváltása, örök életének elnyerése nem függ jócselekedeteitől, hanem azt csakis Istentől, kegyelem útján kaphatja meg. Wittenbergi reformátorunk nem fektetett olyan nagy hangsúlyt a kérdés vizsgálatára, annál inkább Kálvin, aki hosszas fejtegetések során igyekezett kibontani elképzeléseit ezzel kapcsolatban. A reformátor szerint, amikor a hívő ember bizonyosságra jut, kiválasztottságát és örök életét illetően, akkor eredményes munkájával és hálálaáldozataival próbálja azt megköszönni Mindenhatójának, mellyel nap, mint nap bizonyosságot szerez arról, hogy ő valóban az Isten gyermeke.

Az eleve elrendelés tanának vizsgálata még ma is elég vitatott téma a vallási vezetők, illetve egyszerű hívő, keresztyén emberek között is. Bár a nézetek nagyon sokszor ütköznek, és teljes igazságra, minden kérdés kitisztázására mindeddig nem került sor, talán nincs is rá szükség, hogy egy meghatározott és mindenki által elfogadott elméletet alkossunk a predestináció kérdésével kapcsolatban.

Akár az eleve elrendelés, akár az úrvacsorai tanok, vagy egyéb teológiai kérdések részleteit vizsgáljuk, mindenütt találkozunk eltérésekkel, hiszen a különböző értelmezések elkerülhetetlenek, lévén, hogy emberekről van szó, bármilyen fontos történelmi személyiségek is. Érdemes azonban megvizsgálnunk, hogy egy cél vezérelte őket, az egyház, eredeti tisztaságába való visszaállítása, az egyházi túlkapasok eltörlése, és a hívek számára az egyszerű istenimádat lehetővé tétele, az ígehirdetések érthető nyelven való előadása.

Neves reformátoraink különbözőségeit, különböző élethelyzeteik produkálták, azonban mégis mertek maradandót alkotni, és hangot adni nézeteiknek. Eltérőek a feltételezések, hogy miért tették ezt,

vajon hatalmi pozícióra való törekvésből, vagy az akkori nemesség támogatása miatt, esetleg hitbeli megfontolásból, a lényeg, hogy felemelték szavukat, és felkerültek a történelem lapjaira.

Felhasznált szakirodalom:

Birkás, A. (2011). Reformáció, államhatalom, politika. Budapest: Luther Kiadó.

Chadwick, O. (2003). A reformáció. Budapest: Osiris Kiadó.

Colijn, J. (1996). Egyháztörténelem. Előadások az egyetemes keresztyén egyház történelmének körképéhez. Sárospatak: Sárospataki Református Teológiai Akadémia kiadványa.

Czeglédy, S. (1923). Luther Márton és Kálvin János egymás között. Budapest: Bethánia-könyvkereskedés kiadványa.

Csepregi, Z. (2009). Luther és Kálvin nézeteinek különbsége. História. 31. évf. 9-10. sz. 31.

Dr. Huszár, P. (2009). Kálvin János élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága. Budapest: Kálvin Kiadó.

Erikson, H. (1991). A fiatal Luther és más írások. Budapest: Gondolat Kiadó.

Fazakas, G. T. (2009). Kálvin a reformátor. História. 31. évf. 9-10. sz. 14-19.

Friedenthal, R. (1977). Luther élete és kora. Budapest: Gondolat Kiadó.

Hillerbrand, H. J. (1964). "The Reformation in its own Words". – London: SCM Press Ltd.

Lukács, J. (1973). Igent mondani az emberre: Valláselméleti, valláskritikai tanulmányok, esszék. Budapest: Magvető Kiadó.

Luther, M. (1937). A smalkaldi cikkek. Budapest: Luther - Társaság kiadványa.

Luther, M. (1996). A 95 Tétel. Budapest: Evangélikus Országos Múzeum és a Huszár Gál Papír- és Könyvesbolt kiadványa.

Luther, M. (2005). Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske. Felsőörs: Aeternitas kiadó.

Ronchi, S. (1991). A protestantizmus. Budapest: Gondolat Kiadó.

Staedtke, J. (2009). Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény: Kiadta a Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány.

Tonhaizer, T. (2000). Egyháztörténeti teológia. Budapest: Corvinus Kiadó.

Virág, J. (1988). Dr. Luther Márton önmagáról. Budapest: Ordass Lajos Baráti Kör kiadványa.

Warga, L. (1906). A keresztyén egyház történelme. II. kötet. Sárospatak: A Magyar Református Egyház kiadványa.

Zoványi, J. (1921). A reformáció Magyarországon 1565-ig. Genius Kiadó: Budapest.

Lektorálta:

Zubánics László,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Humán- és Természettudományi Magyar Kara

Történelem és Európai Integráció Tanszékének adjunktusa

Református tanok terjedésének főbb állomásai a magyar területen

A reformáció terjedésének több módja is ismert volt a XVI. században, mivel az ország területén igen eredményesen tevékenykedtek különféle vándorprédikátorok, azonban ők csak ideig-óráig élvezhették a földesurak vagy a városi tanács támogatását, mivel folyamatosan vándoroltak, ahogy azt nevük is mutatja. Az új vallás terjesztésének legfontosabb eszköze az igehirdetés volt. Emellett több más irodalmi műfajt is felhasználtak. Ilyenek között említhetjük a teológiai értekezést, egyházi énekeket, történelmi tanulmányt, a drámát és a históriás énekeket. A könyvnyomtatást, mint új keletű tanulmányt, jól alkalmazták. Iskolákat alapítottak és nyomdákat működtettek. Ez a tény és ezek a mozgatórugó feladatát ellátó események ahhoz vezettek, hogy az alsó néprétegek is nagymértékben kivették részüket a közügyekből. Mindezek az események egy olyan korban történtek meg, amikor is mindkét uralkodó reformációellenes intézkedéseket foganatosított. I. (Habsburg) Ferdinánd legfőbb céljának az "eretnkség" felszámolását tartotta és ezen terveit nem is titkolta, I. (Szapolyi) János pedig annak ellenére is hű katolikus maradt, hogy a pápa kiközösítette. (Dr. Bucsay 1985)

1526 után először a bányavárosokban, Kőrmöc-, Selmec- és Besztercebánya városokban és vonzáskörzetükbe eső német falvakban, Kassa és Eperjes városaiban 1526 után kezdték hirdetni Luther tanait, de csak titokban. Nyíltan 1530-ban lépett fel ezen a területen Dévai Bíró Mátyás reformátor, de őt az egri püspök börtönbe záratta. 1534-ben a két városhoz csatlakozott Bártfa. Ezen a területen gyorsan terjedt a hitújítás Pemfflinger Márk (1537 után - ?) Ferdinánd-párti főispán védelme alatt. Az ország északnyugati területén, Pozsony, Nyitra és Trencsén megyében Thurzó Elek (1490-1543) segítette a lutheranizmus terjedését. Magyarország északkeleti részén, különösen Zemplén megyében 1533-tól 1542-ig Perényi Péter (1502 körül - 1548), majd özvegye, és fia Gábor, pártolták a hitújítókat. Perényi Péter 1531-ben még katolikus volt és csak 1533 után tért át a lutheránus vallásra. Dunántúl a lutheranizmus megalapítójának Nádasdy Tamást (1498 - 1562) tekintik. Nógrád,

Zólyom és Liptó megyékben a Balassa-család állt először a hitújítás szolgálatába. A Tiszántúl északkeleti részén Drágffy Gáspár (1516 - 1545) és felesége, Somlyai Báthory Anna, a középső részén Patróczy Ferenc, Temesközön pedig Petrovics Péter terjesztették az új vallási irányzatot. A három részre szakadt Magyarország királyai I. (Habsburg) Ferdinánd és I. (Szapolyai) János nem büntethették meg a reformeszméket támogató hitharcosokat, mert akkor azok a másik uralkodó oldalára álltak, így a folyamatos kettősség jellemezte a magyar területeket, ez pedig nemcsak a köznemességre, de a népre is nagy hatással volt. A politikai térfélválasztást éppoly megengedhetőnek tartották, mint a vallási ide-oda tartozást. (Dr. Zsilinszky 1907)

1541-ben, amikor Buda és Szeged török megszállás alá került, uralma alá jutott a kalocsai érsekség, valamint a váci és pécsi püspökségek nagy része. (Molnár 2009) A török uralommal megjelent Magyarországon a mohamedán vallás. A megszállók teljesen lerombolták a katolikus templomok belső szerkezetét és azokat dzsámiakká alakították át, ugyanakkor nem sok magyar követőre találtak. A törökök örültek a protestáns egyház térhódításának, mert úgy vélték, hogy azok támogatói nem akarnak majd a katolikus Ferdinánd alattvalóiként élni.

Egyre több reformátor jelent meg a török hódoltsági területen. (Hegyí 1995) Sztárai Mihály, Baranya megyében a Dráva mentén, Zsigér Imre Tolna megyében, Szegedi Kis István Somogy megyében. A katolikusság több közössége azonban szilárdan megmaradt, például Budán, Kecskeméten, Szegeden, Temesvár és Pécs környékén, különösen pedig Bács-Bodrog megyében. 1541-ben, Buda elestekor János király özvegye és fia a török szultán főhatósága alatt Tiszántúl és Erdély területét kapták meg kormányzásra. Statileo János erdélyi püspök halála után a püspökség várait, birtokait szintén ők vették tulajdonukba. Ezután megfékezhetetlen volt a külön szász ágostai evangélikus egyház, majd egyházkerület megalakulása. A főpásztor nélkül maradt erdélyi püspökséghez tartozott a tiszántúli Szilágy, Szatmár és Ugocsa megyék területe is. Itt feküdtek a Drágffy-család birtokai, ahol 1545-ben, Erdődön zsinatot is tartottak. Ennek keretein belül a tiszántúli lutheránus papok külön ágostai evangélikus egyházzá alakultak. (Kiss 1881) 1546-ban öt felvidéki város, Kassa, Eperjes, Kisszeben, Bártfa és Lőcse evangélikusai alkottak külön esperesi kerületet és kivonták magukat a katolikus püspökség fennhatósága

alól. I. Ferdinánd magyar hadvezérei közül is sokan a hitújítást választották. Ilyen volt Serédy Gáspár (1566 után - ?), Horváth Márk, Perneszy Farkas, Horváth Bertalan, Mágóchy Gáspár (? - 1586).

A protestantizmus magyar területen, elsősorban a városokban vert azonnal gyökeret: Békés (1523), Pápa (1523), Újhely (1523), Sárospatak (1523), Siklós (1523), Sziget (1524), Bártfa (1525), a bányavárosok (1530), Gyula (1530), Debrecen (1531), Munkács (1531), Kassa (1531), Erdőd (1531), Korpona (1536), Modor (1536), Selmec (1540), Rozsnyó (1542), Brassó (1548), Lőcse (1544), Bélabénya (1545), Komárom (1549), Nagyszombat (1549), Kőszeg (1549), Nagyvárád (1558), Késmárk (1560), Győr (1564), Trencsén (1576), Nyitra (1576). (Schrödl 1898)

Amikor az ágostai evangélikusság már-már az egész ország területén elterjedni látszott, akkor kezdett megjelenni a református hit nézeteinek képviselője. Ezt az irányzatot, helvét vagy kálvinista névvel is illették még. A lutheri tanokkal ellentétben a kálvinizmus a feltétlen predestinációt (eleve elrendeltség) hirdette. Elítélték a fülbegyónást, az egyházszervezetben a presbitérium (hívekből választott bizottság, tanács) látta el azt a feladatot, amit eddig a fejedelmi udvarok (Révész 1923), vagy városi előljáróságok tagjai. Kisebbségek az úrvacsorai kiszolgáltatás terén is akadtak, azért a lutheránusok szentségtagadóknak nevezték Kálvin követőit. 1548-ban az ágostai evangélikusok és a katolikusok összefogása miatt kiszorultak egyes területekről, viszont János Zsigmond fejedelemségében, a Tiszántúlon és Erdélyben tovább működött az új hitvilág terjedése. Két év múlva Kálmáncsehi Sánta Márton (1500 – 1557) debreceni plébános és Petrovics Péter (1485 – 1557), Temesvár, majd Munkács várának ura lettek pártfogói. 1551-ben a Tiszántúl és Erdély egy rövid időre I. Ferdinánd tulajdonába került. Ezután a politika alakulása és Fráter György meggyilkoltatása miatt Ferdinándtól elpártolt az összes tiszántúli és erdélyi nemesség és ezután a reformátusság oldalára álltak. Ez a lépés nemcsak az erdélyi és tiszántúli, de az egész magyar reformátusságra hatással volt: 1557-ben kimondták az új hit szabadságát. Ferdinánd megmaradt országrészében, a Tisza jobb partján is elterjedt a református vallás. (Karácsonyi 1985)

A mohácsi csatavesztés utáni időszakban Nyugat-Magyarország és a Szepesség németek lakta területein a reformáció terjedése egyre nagyobb ütemben kezdődött meg. Bár a tanok a lutheri nézeteken

alapultak, egyes a területen működő reformátorok mégis elég sajátosan alakították eszmerendszerüket. Ilyen volt Leudischer György (1560 körül) és Fischer András (? - 1540). Fischer nézetei egészen az anabaptista ág felé mentek el, a bányavárosokban Gömör megyében és a Szepességen tevékenysége ismert volt. Reformátori tevékenysége miatt Bebek Ferenc (? - 1556) gömöri főispán 1540-ben ledobatta Krasznahorka várának szikláiról. (György 2003)

A Szepesség területén a harmincas évek elején kezdett terjedni a reformáció. Hiszen Dévai életútját szemlélve is láthatjuk, hogy a kassaiak már 1531-ben lelkészükké hívták. Amikor ezt az egri püspök elfogadta, akkor egy időre Sautner Antal eperjesi prédikátor és Bertalan pap szolgálatát is engedélyezte. (Dr. Zsilinszky 1907)

A reformáció látható eredményei a negyvenes évek második felére alakultak ki. Stöckel Lénárd (1510–1560) segítségével (1539-től a bártfai iskola vezetője). Stöckel Kassán olyan nevektől tanult, mint Cox Lénárd, Eck Bálint, majd Boroszlóban, 1530- tól pedig Wittenbergben folytatta tanulmányait. Szorgalma és képességei felkeltették Luther és Melanchton, Major és Agricola figyelmét. Ajánlásukra kezdett el dolgozni az oktatásügyben. Az intézmény színvonala jelentősen megemelkedett igazgatása alatt, több új módszert vezetett be az iskola rendszerében, iskolai rendtartást fogadott el, bevezette az iskoladrámát. Az utókor a praeceptor hungariae (Magyarország tanítója) névvel illette. Az öt német szabad királyi város: Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kisszeben, 1546-ban a wittenbergi reformációhoz csatlakozott, ám egy új hitvallást dolgoztak ki a maguk számára, amelyet Stöckel írt meg az 1530. évi Ágostai hitvallás alapján és 1549-ben el is fogadták. (Dr. Bucsay 1985)

Bár az erdélyi százszok körében már 1526 előtt kezdett terjedni a reformáció, nyíltan nem vállalták, egészen addig, míg Erdély a magyar koronához és az esztergomi érsekséghez tartozott. 1541-ben Buda török kézre kerülésekor megszűntek ezen kötöttségek. Egy kiváló reformátor Honter János (1498–1549) brassói iskolamester, nyomdász és prédikátor kezdett el munkálkodni a területen, és rövid idő alatt százság áttérelődött a református közösségbe. Honter János 1552-ben Bécsben, 1530-ban Krakkóban tanult, 1533-tól pedig Bázelen tevékenykedett. Eleinte a helvét iránnyal került kapcsolatba, ám később a wittenbergi irány támogatójává vált. 1543-tól a reformáció dogmatikai, szertartási, iskolai és egyházi, valamint diakóniai tanításokból merítve jelentette meg írásait. Amelyek a másik

szász központ Nagyszeben lakosságára is hatottak és az Universitas Saxorum (az erdélyi szászok hivatalos vezető szerve) 1544-ben végrehajtotta az egész erdélyi szászság egyházi és iskolai reformját. Hontert 1544. április 22-én Brassó vezető lelkészévé választották. (Hóman–Szekfü 1994)

Több egyháztörténész azzal magyarázza a reformáció gyors terjedését, hogy erre a fejedelmek és uralkodók voltak jelentős hatással. Ez a megállapítás azonban általánosságban véve nem helytálló. A királyság területén sok esetben a politikai hatalomnak ellentmondása miatt is csatlakoztak a reformációhoz. A 30-as–40-es években egyre több gyülekezet lett a reformáció híve, majd az 50-es–60-as években megtörténtek az egyházszervezés főbb momentumai. A reformációt támogató földesurak nagy erőfeszítéseket nem kellett, hogy tegyenek ezeken a területeken, elegendő volt, ha engedélyezik a lelképásztorok munkáit, esetleg támogatják az egyházi irodalom terjesztését, kiadását. Persze a földesúr állásfoglalása vallási nézetekben nagy jelentőséggel bírt, de nem volt mindig döntő a vallási kérdésekben.

A reformáció Erdélyben a szász területek részéről volt hatással a magyarságra, előbb a vegyesen lakott területeken, majd a megyei területen is. Az erdélyi magyar reformáció kiemelkedő alakjai Heltai Gáspár (1510 – 1574) és Dávid Ferenc (1520 körül – 1579) voltak. A reformáció terjedésének hatására az erdélyi magyarság szellemi élete is fellendült, és egyre jobban kapcsolódtak közösségileg is a magyarsághoz. 1538-ban olyannyira elterjedt a vallás, hogy a nagyhatalmak erőszakkal akarták megfélemlíteni a lakosságot. Ennek érdekében olyan lépésekre is elszánták magukat, hogy bárminemű ellenállást keményen megtoroltak. Ilyen eset volt, amikor Martinuzzi Fráter György (1482 - 1551) váradi püspök és Statileo János (? - 1542) gyulafehérvári püspök Szántai István kassai prédikátort és iskolamestert elfogatták, és eretnekséggel vádolva Segesvárra vitték. A király hitvitát rendelt el, Szántai ellenfele Szegedi Gergely (1511 - 1570) ferences rendi szerzetes volt, aki már korábban Dévai Bíró Mátyással is vitázott. (Bitskey 1978) A hitvita során, véleményét nem titkolva Rezenei udvari orvos, Szántai pártjára állt. A döntőbíró szerepében gyulafehérvári kanonokok, Kálmáncsehi Sánta Márton, a helvét hitvallás védelmezője és elkötelezett híve, valamint Enyedi Adorján foglaltak helyet. Ők viszont arra kérték a királyt, hogy mentse fel őket ezen tisztség alól, és nem foglaltak állást a kérdésben. Végül,

ugyan Szegedi Gergelyt mondták ki győztesnek, de a király gondoskodott Szántai biztonságos, Kassára való hazajutásáról. (Tavaszy 1943)

Az ezt követő idők adataiból megtudhatjuk, hogy öt gyulafehérvári kanonok csatlakozott később a reformációhoz, közülük Károlyi Boldi Sebestyén (1500 körül - ?) és Kálmáncsehi Sánta Márton püspökké is lett a református egyházban. Az 1556-os tordai országgyűlésen a reformáció oldalán álló rendek kivívták a vallási türelem biztosítását az evangélisták számára. Valamint ebben az évben a Habsburg uralkodó csapatait – akik addig akadályozták a reformáció terjesztését –, kivonták Erdélyből. I. Ferdinánd király makacsul ragaszkodott Erdélyhez, noha nem volt katonai ereje megvédelmezésére. A rendek végül is válaszut elé állították: vagy gondoskodik védelmükről, vagy elfordulnak tőle. A Habsburg-uralkodó nem tudott kielégítő választ adni, s így 1556 februárjában a tordai országgyűlés (Zsilinszky 1880) rendjei elhatározták, hogy véget vetnek uralmának s visszahívják a trónra János Zsigmondot, valamint engedélyezik Petrovics Péter hadainak bejövetelét Erdélybe. Már a király megérkezése előtt Petrovics Péter egymás után foglalta el az erdélyi várakat. S ez olaj volt I. Ferdinánd király tüzére, akinek ráadásul még felvidéki helyzete is kritikussá vált: több hangadó főúr hűtlen lett hozzá és az erdélyiekhez csatlakozott. Petrovics a reformáció lelkes támogatója volt, s az erdélyi országgyűléssel kimondatta az egyházi javak közcélokra való felhasználását. Bár ezt a határozatot Izabella királynő, János Zsigmond fejedelem édesanyja ellenezte, és ellenállása késleltette végrehajtását, a katolikus egyház mégis elvesztette Erdélyben hatalmának legfontosabb bástyáit. (Albert 2009)

A török megszállók érdekes módon viszonyultak a reformációhoz. Nem sokat törődtek a meghódított magyarok vallási hovatartozásával, illetve hitével. Azonban, amikor mégis érdeklődést mutatott, inkább a reformációval szimpatizáltak, mintsem a katolikus egyházzal. Torda Zsigmond (1510 – 1569 körül) 1546-ban arról tudósította Melanchton, hogy Abádi Benedek Szegeden a basa jelenlétében tanít a templomban és az iskolában, valamint a basa egyik hitvita alkalmával hallgatást parancsolt a ferences barátoknak. A lelkészek és tanítók szabadon hirdethették a meghódított területeken az igét. Huszár Gál 1557-ben azt írta Zürichbe Bullingernek, hogy a török területen nincs akadályozva az evangélium terjedése, és olyan esetre is van példa, amikor a törökök csoportosan részt vesznek egy-egy

istentiszteleten. Azonban, mint az kiderült, a török érdeklődés inkább csak kíváncsiság volt, mint támogatás, vagy lelki érdeklődés. Csupán jobban tetszett nekik a reformált istentisztelet, mint a régi rend miséi, mert az jobban hasonlított az iszlám kultuszhoz. Nem elhanyagolható a politikai megfontolás sem, hiszen a még alakulóban lévő egyházszervezésű református vallás sokkal szimpatikusabb volt számukra, mint az erősen meggyökerezett, határon túli támogatással rendelkező római katolikus egyház. A török a pápa követőiben látta ellenségét, ezért a protestantizmust nemhogy tiltotta, még támogatta is, csakhogy az általa megszállt nép békességben éljen. (ifj. Csáti Szabó 2009)

Ahogy Németsországban, vagy Angliában szükség volt a szász, hesseni választófejedelmek, VI. Edward és I. Erzsébet világi támogatására, úgy a magyar területeken is tekintéllyel rendelkező személyekre volt szükség, akik a megújulást szorgalmazó törekvések támogatására siettek.

A reformáció idején az evangélium világossága először a magyarországi német lakossághoz talált utat. Luther Márton 1517. október 31-i reformátori fellépése után a magyarországi német lakosság és a királyi udvar fogadta rokonszenvvel a lutheri tanokat. A királyi udvarban, ahol Bornemissza Jánossal együtt a kiskorú II. Lajos nevelője lett Brandenburgi György. 1516-ban Ulászló pert indított ellene egy udvarban elkövetett botránya miatt. Mivel Bornemissza János az államügyekben is szerepet vállalt, nem tudott figyelmet fordítani a gyerek-király nevelésére, de György a lehető legrosszabb irányba terelte fejlődését. Lajos éppoly kicsapongó életet élt, mint nevelője és mindketten szerepet vállaltak az ország javainak pazarlásában. Bornemissza és Bakócz Tamás végül elmozdította a helyéről, 1525-ben György távozott Magyarországról. Bár léha életet élt nagy szerepet játszott a reformáció Brandenburgban való terjesztésében. (Bíró – Bucsay – Tóth – Varga 1949)

II. Lajos királyban bizonyos rokonszenv élt a reformátori törekvések iránt. Ez a rokonszenv azonban nem jelentett egyenes és határozott támogatást, mert a királyi udvarban inkább az Erasmus, mint a Luther szelleme uralkodott. Az a hatása mégis megvolt, hogy a királyi kormány a reformációval szemben a főpapság sürgetése ellenére sem járt el erélyesen. Leghevesebb ellenzője a reformációnak, a hatalmát és vagyonát féltő főpapságon kívül, a köznemesek nemzeti pártja volt. (Dr Zsilinszky 1907)

Maga az ifjú Mária királyné sem palástolta rokonszenvét Luther kezdeményezése iránt. György örgróffal együtt ők hívták meg udvari lelkészükül Kőrmöcbányáról 1523-ban Cordátus Konrádot és Kassáról Henckel Jánost. A nép széles rétegeihez azonban nemcsak a szószeiken át jutott el a reformáció, hanem a kereskedőkön keresztül is. Ez inkább a felvidéki és erdélyi német városok kereskedőire volt jellemző. Számukra nem voltak nyelvi akadályok, hiszen Luther iratait és az olcsón megszerezhető egyéb irodalmakat eredeti nyelven tudták olvasni és továbbadni. A nemesség aggódott a király környezetébe tartozó lutheránusok miatt, szemükben a reformáció német ügy volt, és amikor felvették ellene a harcot, úgy gondolták, hogy egyben a gyűlölt német befolyás ellen is küzdenek. Ezért újította fel a nemesség az 1523. évi budai országgyűlésen a lutheránusok ellen azt a középkori törvényt, amely fej - és jószágvesztéssel fenyegette az eretnekeket, 1525-ben ezt a büntetést máglyahalálra súlyosbították. Az üldözés elől külföldre kellett menekülnie Speratusnak és Grynaeusnak, Cordatus és Kresling János pedig egy évet töltött börtönben reformatori igehirdetéseik miatt. Már a mohácsi vész előtt elhatott a hír a reformáció megindulásáról az ország legtöbb részében. (Makkai 1972)

Itt kell még említést tennünk Perényi Péter főúrról, temesi és abauji főispánról, aki fiával, Perényi Gáborral együtt a megtisztított vallás híve volt. Ilyen világi patrónus volt Nádasdy Tamás (1498 – 1562) tárnokmester, később nádor, aki 1536-ban iskolát alapított. Ebbe a sorba tartoznak még Drágffy Gáspár főispán és felesége, somlyai Báthori Anna, akik erősen támogatták az evangélium híveit, békés, bihar és szatmár megyei birtokaikon. Thurzó Elek (1490-1543) országbíró és Révai Ferenc turóci főispán és nádori helytartó, akik a wittenbergi reformátorokkal levelezést folytattak, és az északi megyék hitújításának védelmezésében tevékenykedtek. Enyingi Török Bálint (? - 1603), eleinte Enying, Pápa, Buda környékén, majd Déván és Debrecen környékén található birtokain pártfogolta a hitújítást. Fogságba vitele után felesége, Pemfing Katalin, majd fiai, János és Ferenc, illetve Ferenc fia István (Debrecen ura) folytatta munkáját. A pártfogók közé tartoznak még Nadányi István, a Massai-család, Jaxith Péterné Békés, Bihar és Zaránd megyékben, a mohácsi csatában elesett Perényi Gábor özvegye, az ország keleti felében pedig a Báthoriak, Csákyak, Bebekék. (Dr. Zsilinszky 1907)

Petrovics Péter temesi bán János Zsigmond gyámjaként igyekezett minél nagyobb területen elősegíteni a reformáció terjedését. Szerb eredetű családja (amely rokonságban állt a Szapolyaiakkal) Pozsega vármegyéből szakadt Tiszántúlra és Erdélybe. 1526 októberében részt vett a tokaji országgyűlésen, ahol Szapolyai Jánost királlyá választották. Két év múlva megszerezte Csála várát és uradalmát Arad vármegyében. 1531-ben Szapolyai Mehmed bég mellé küldte, hogy Morvaország felé terelje a török hadat, amit azonban nem tudott elérni. Ugyanekkor már Lippa várának kapitánya. 1540-ben, János király – kevéssel halála előtt –, Martinuzzival és Török Bálinttal együtt fia János Zsigmond gyámjává rendelte. 1551-ben Petrovics megkapta Munkács várát és uradalmát. Izabellát Petrovics Kassára, majd Lengyelországba kísérte. János Zsigmond örökének ügyében 1554-ben jobb fordulatot vettek az események. A szultán meghagyta, hogy János Zsigmondot Erdély birtokába helyezték vissza, utasítást adott, hogy ebben a határ menti török seregek legyenek Petrovics segítségére. Egy év múlva, Lugosra és Karánsebesre ment, ahol sereget gyűjtött össze, és azzal 1556 február végén a dobrai hegyeken át Erdélybe tört. Csapatai egy részét Déva alatt hagyta, ő maga Gyulafehérvár alá ment. Március 4-én megkezdte a vár ostromát, de ennek folytatását Balassa Menyhértre bízta, mert már 8-án a szászsebesi országgyűlésen kellett lennie. Itt a rendek János Zsigmondot újból elismerték uralkodójukul, helytartójává pedig Petrovicsot választották. Petrovics mindössze egy évig örvendhetett Izabella szerencséjének és az erdélyi nemzeti fejedelemség megalapításának, 1557 október 13-án vagy 15-én több mint 70 esztendősen korában Kolozsváron hunyt el. A reformációnak kétségkívül nagy előmozdítója volt. Védőszárnyai alatt terjesztették a reformációt Temesvárott és Lippán úgy a templomban, mint az iskolában Szegedi Kis István és Lippay Kristóf. (Pallas nagy lexikona 1900)

A mohácsi vész után Magyarország lakossága török betöréseknek volt kitéve. A három részre szakadt ország mindegyike más uralkodó fennhatósága alá került. Ezzel egy időben Északkelet-Magyarország is kettészakadt. A régió határvidékként funkcionált és állandó csatározások folytak a területért, a lakosság állandó rettegésnek volt kitéve. Ez hatással volt a demográfiai folyamatokra is, sok földesúr áttelepült a déli területekre, ahol egyre több német telepes jelent meg, s velük együtt kezdetet terjedni a reformáció lutheri ága. A

lutheri és kálvinista tanok egyre nagyobb támogatásra találtak a nemesek és gazdagabb polgárok köreibben. Az 1525. évi országgyűlés, tiltó határozata, csak még nagyobb lángra lobbantotta a protestantizmust és elősegítette annak terjedését. Az 1561-es illetve az 1562-es hitvallások megszerkesztése után a kálvini és a lutheri irányzat végérvényesen kettévált, megindult a szervezeti egységek kialakulása.

A Magyar Királyság különböző területein, más és más tényezők befolyásolták a társadalom a gazdaság és a közigazgatás alakulását. A XVI. század történéseit nagyban meghatározta a török hódítókkal folytatott harc, az ország három részre szakadása, a különböző csatározások, mind a hatalmi pozíció megszerzéséért folytak. Azonban nem szabad kifelejtünk a kor eseményeinek felsorolásából a vallási élet befolyását sem. A magyar területek mindegyike sajátos módon élte meg a vallásújítás folyamatát, volt ahol a lutheri, vagy a kálvini irányzat vonzott több hívet, de ugyanakkor olyan területekről is beszélhetünk, ahol a katolikus egyház megtartotta uralmát, és a reformációnak nem sikerült gyökeret eresztenie. Ezekben a folyamatokban a vallás terjesztői nem kizárólag a prédikátorok, egyházi személyiségek, és az egyszerű népi terjesztők voltak. Sok esetben a tehetős nemesek és főurak tettek le legtöbbet a reformálás asztalára.

Felhasznált szakirodalom

Albert, A. (2009). Az erdélyi református egyház a 17-18. században: fejezetek az erdélyi protestantizmus történetéből. Budapest: METEM: Historica Ecclesiastica Hungarica Alapítvány.

Bainton, R. (1952). The Reformation of the Sixteenth Century. Boston: The Beacon Press.

Bíró – Bucsay – Tóth – Varga. (1949). A magyar református egyház története. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bitskey, I. (1978). Hitviták tüzeiben. Budapest: Gondolat Kiadó.

Dr. Bucsay, M. (1985). A magyar református egyház története a magyar protestantizmus történetének keretében. Budapest: Ráday Kollégium kiadványa.

Dr. Zsilinszky, M. (1907). A magyarhoni protestáns egyház története. Budapest: Atheneum Kiadó.

György, T. (2003). Krasznahorka és betlér. Somorja: Méry Ratio Kiadó.

Hegy, K. (1995). Török berendezkedés Magyarországon. Budapest: História MTA Történettudományi Intézet.

Hóman–Szekfü. (1994). Magyar történet. Budapest: KERTEK 2000 Kiadó.

ifj. Csáti Szabó, L. (2009). A reformáció kialakulása Horvátországban.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_cqKn5UktulJ:www.reformator.hr/Stranice/HU/H-A%2520reformacirol-reformacija.html+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu (2011. április 10.)

Karácsonyi, J. (1985). Magyarország egyháztörténete. Budapest: Könyvértékesítő vállalat kiadványa.

Kiss, Á. (1881). A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest: Magyarországi Protestáns Egylet kiadványa.

Makkai, L. (1972). A keresztyén egyház története a XVII. század végéig Magyarországon. Debrecen: Gondolat Kiadó.

Molnár, A. (2009). Reformáció a hódolt Magyarországon. História. 31. évf. 9-10. szám. 5-11.

Pallas nagy lexikona. (1900). 7. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.

Révész, I. (1923). A magyar protestantizmus története. Cluj – Kolozsvár: Minerva Kiadó.

Schrödl, J. (1898). A magyarhoni protestantizmus hatása a magyar nemzeti szellem fejlődésére. Budapest: Hornyánszky Viktor bizománya.

Tavaszy, S. (1943). A református egyház jelentősége Erdély történetében. Kolozsvár: Ifjú Erdély Kiadó.

Zsilinszky, M. (1880). A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiotól kezdve. I. kötet. Budapest: Kiadja a Frenklin társulat nyomdája.

Lektorálta:

Zubánics László,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Humán- és Természettudományi Magyar Kara

Történelem és Európai Integráció Tanszékének adjunktusa

Helyhatósági választások Kárpátalján a magyar érdekvédelem tükrében (1990–1998)

A kárpátaljai - és egyáltalán a határon túli – magyar nemzeti kisebbség fennmaradásáért folytatott harcának egyik sokat emlegetett pontja a megfelelő érdekvédelem, amelynek fő célja az országos szintű képviselet, illetve az anyaországgal folytatott kapcsolat fenntartása. Ennek az elérése és szinten tartása biztosít az alulról jövő kisebbségi kezdeményezéseknek megfelelő háttérrel. A rendszerváltás óta lezajlott ukrainai választások alkalmával a Kárpátalján élő magyarok számára adott volt a lehetőség a nemzeti képviselet támogatására. Ugyanakkor a kárpátaljai magyar érdekek politikai szinten való megmutatkozása közben, igen súlyos belső ellentétek élezték ki a harcot a magyar választókért. Az egységes fellépés hiányának következtében az a magyar közösség szenvedett csorbát, amely érdeke védelmében kívánt fellépni mindkét fél. Az 1990-es, az 1994-es, valamint az 1998-as választások alkalmával kialakult törésvonalak két részre osztották a helyi magyar közösséget. Az 1989-ben létrejött Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, illetve az általa (a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetségének és a Magyarok Kijevi Egyesületének részvételével) 1991-ben létrehozott Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (az 1996-os újjáalakulását követően itt összpontosult a szövetség belső vezetéséből kilépett ellenzék, ezért a KMKSZ 1997-ben felfüggesztette kollektív tagságát az országos szervezetben) szétválásával nehéz helyzetbe került a kárpátaljai magyar nemzetrész. A választások alkalmával így a magyar-ukrán szemben állás mellett a magyar-magyar kampányharcok is mélyen megosztották a 153 ezres kárpátaljai magyar kisebbséget.

Az 1990-es választások

A KMKSZ már az 1990-es helyhatósági és országos választásokon jelölteket állított különböző egyéni körzetekben. Az ukrán parlamentbe nem sikerült képviselőt bejuttatni amelynek oka, hogy a KMKSZ elnöke, Fodó Sándor – eddig ismeretlen okokból – nem vállalta a biztos befutó helynek számító Beregszász központú egyéni körzetben a jelölést és átengedte azt Vaszil Sepának, a Nagybaktai Tudományos Kutatóintézet igazgatójának. Fodó Sándor a nagyszülősi

válaszókerületben jelöltette magát, itt azonban vereséget szenvedett. Képviselői tevékenysége során Vaszil Sepa szembe fordult a magyarsággal, elsősorban neki köszönhető, hogy az alkotmány normaszövegéből kikerültek a területi autonómiára vonatkozó cikkelyek. Ez az eset a belső ellenzék táborát erősítette, hiszen meglátásuk szerint a KMKSZ elnöke nem képviseli kellőképpen a magyarok érdekeit. A KMKSZ a megyei tanácsba 29 képviselőt indított, amelyből 11 be is jutott. Így a Beregszászi járásból Lőrinc Lajos, Tóth Mihály, Kovács Zoltán-Imre, Tuba Magdolna, a Nagyszőlősi járásból dr. Kovács Elemér, Milován Sándor, a Munkácsi járásból dr. Majoros István, Nagy Balázs, az Ungvári járásból: Orosz Ildikó, Székovszky Natália, Ungvárról Dupka György. A választmányi ülésen képviselői frakciót szerveztek, amelynek elnöke Tóth Mihály lett. Később a nem KMKSZ-színekben indult aknaszlatinai Hubert Antal, illetve a beregszászi Gerevics János és Bihari András is csatlakozott a frakcióhoz. (Orosz 2007) A hatalom és a KMKSZ, illetve a felsőbb vezetésben résztvevő magyarok között nemsokára konfliktus alakult ki, ami egyébként a további politikai helyzetben minden alkalommal egyre feszültebb helyzetet teremtett. Ennek egyik első megnyilvánulásaként említhetjük a következő esetet. Amikor lehetőség nyílt arra, hogy a magyar képviselők közül valakit bejuttathatnak a tanács elnökségébe, a szünetben a magyar képviselők, akik hajlandóságot mutattak az együttműködésre úgy döntöttek, hogy Tóth Mihályt, mint a KMKSZ alelnökét jelölik. A KMKSZ frakcióval egyeztetett kérdés közös támogatásban részesült. Czurkó János, a tanács képviselője, aki abban az időben befolyásos megyei szintű képviselő volt, nem vállalt közösséget a szervezettel, a teremben viszont Székovszky Natália mellett ült. Amikor sor került a jelölésre Czurkó azonnal mikrofonhoz lépve Székovszkyt jelölte a posztra, aki nem lépett vissza. Mivel előzetes egyeztetések nem történtek a kérdésben, a szavazáskor nem volt meg a kellő egység, amely eredményeképpen az abszolút többséget egyik képviselő sem szerezte meg. (Móricz 1990) Tóth Mihály ebben az esetben a KMKSZ képviselője és meghatalmazott jelöltje volt, így azonban a hatalomnak nem felelt meg, hisz számukra nem volt kellőképpen megbízható (az ezt követő választáson, ahol már nem a KMKSZ-t képviselve jutott a tanácsba, bekerült az elnökségbe), Székovszky Natália szintén KMKSZ-es képviselő volt, viszont főállásban az Ungvári Járási Tanács munkatársa volt, így a felső vezetés számára megfelelő lett

volna, hisz jobban függött tőlük, mint egy spontán létrejött valós politikai és anyagi hatalommal nem rendelkező szervezettől. Ugyanakkor Székovszky Natália nem rendelkezett a magyar testület felhatalmazásával. Azonban a saját és a közösségi érdekek szembekerüléséből előbbi valósult meg, melynek eredményeképpen a szervezet nem volt képes a továbbiakban maga mögött tudni az adott képviselőt. A vezetés által egyénként a hatalomba emelt úgynevezett „statisztikai magyarok” jelenségét jól mutatja ez az ügy is. Ennek lényege, hogy olyan, nem magyar szervezethez tartozó, az adott hatalomhoz lojális képviselőket szerepeltessenek, akik csak statisztikailag vannak jelen magyarként, magyar érdeket védve a felsőbb vagy helyi vezetésben. (Orosz 2007) A későbbiekben Székovszky Natália a KMKSZ-el egyet nem értők táborában folytatta politikai pályafutását, majd pedig az UMDSZ ungvári járási szervezetének elnöki posztját töltötte be. (www.umsz.uz.ua/book/03_12.html, 2012.04.05.)

Czurkó János (aki a későbbiekben a megyei tanács elnökhelyettese is lett) az egyeztetés hiány miatti vádakra válaszul arra hivatkozott, hogy a KMKSZ-es képviselők nem keresték meg és nem vonták be elképzeléseikbe, illetve hogy Székovszky Natáliát tapasztalt, megfontolt vezetőnek ismerte meg. Mindeközben a Szövetség részéről sérelmezték, hogy Czurkó János nem kereste fel a frakció tagjait ezzel a kérdéssel, valamint azt, hogy önkényesen döntött a magyar képviselők nevében. Ilyen és hasonló viszályok vezettek aztán a szakadás gyors és viharos útjára. (Dupka 2004)

Az 1994-es választások

1994-ben a beregszászi választókerületekben a magyarok. Tóth Mihályt választották meg képviselővé az ukrán parlamentbe. A megyei tanácsban 1994-ben a megválasztott 59 képviselő közül 9 magyar volt, ami a képviselőtestület 15 %-át jelentette. A járási tanácsok 347 képviselője közül 49 magyar, ami a testületek 14,2%-át tette ki. A községi, nagyközségi tanácsok 12 %-a magyar többségű (4304-ből 611). Ez a magyar közeg etnikai reneszánszáról tanúskodott. A beregszászi járási tanácsban 30-ból 20 volt magyar képviselő, a végrehajtó bizottság 13 tagja közül pedig 9.(Berényi 2011)

1993. október 17-én a KMKSZ Választmánya nagyberegi ülésén úgy határozott, hogy a parlamenti képviselőjelölt-állítást a középszintű szervezetek javaslatainak figyelembevételével a Szövetség megyei

jelölőgyűlésének hatáskörébe utalja. A beregszászi középszintű szervezet választmányának november 20-i ülésén Dalmay Árpád elnök és több más, a KMKSZ belső ellenzékéhez tartozó tisztségviselő a beregszászi választókerületben a KMKSZ alelnöki posztjáról a beregszászi járási elnöki megbízotti pozícióért egy évvel korábban lemondó Tóth Mihály jelölésére tett javaslatot a középszintű szervezet elnökségének nevében, ami nagy felháborodást keltett, mivel a határozatról még a szóban forgó elnökség több tagja is csak e bejelentésből értesült. (Kacsur Gusztáv szerk. 1999) Ráadásul a tagság túlnyomó többsége számára nyilvánvaló volt, hogy a beregszászi, többségében magyarok lakta parlamenti választókerület az egyetlenben, ahol a magyarság képviselője a győzelem reális esélyével szállhatott harcba a képviselői mandátumért. A jelölés kérdése megosztotta a járási szervezet választmányát és a tagságot is. Végleges döntés sem az ülésen, sem később nem született, mivel demokratikus döntéshozatalra ezek után gyakorlatilag már nem volt mód. A Tóth Mihály jelölését szorgalmazók ugyanis kihasználták a beregszászi magyarság egy részének félreértelmezett lokálpatriotizmusát – akik ennél fogva a „beregszászi” Tóth Mihályt részesítették előnyben az „ungvári” Fodó Sándorral szemben –, s a szervezeti élet alapvető szabályait sem tartották be a továbbiakban. (Orosz 2007)

A KMKSZ december 19-i megyei jelölőgyűlése Fodó Sándor elnök jelölése mellett döntött a beregszászi választókerületben. Ennek ellenére 1994 januárjában a beregszászi középszintű szervezet választmányának ülésén Dalmay Árpád bejelentette: a beregszászi járás középszintű szervezetének elnöksége nem változtat korábbi álláspontján, továbbra is Tóth Mihály mellett foglal állást. Az eljáráson felháborodott beregszászi járási választmány ezután ugyan ismét 30-14 arányban Fodó Sándor jelölését támogatta, ám a beregszászi járási elnök, az elnökségi és választmányi tagok egy része nem vetette magát alá a határozatnak, s a kampány során Tóth Mihály mellett korteskedett; ráadásul tette mindezt nemegyszer a KMKSZ beregszászi járási szervezete nevében.

Ebben a helyzetben a KMKSZ március 20-án Beregszászban megtartott V. közgyűlésén is a választásokkal kapcsolatos kérdéseken volt a hangsúly. Az információs lapok tanúsága szerint a Szövetségnek ekkor 143 alapszervezete és 25 967 tagja volt, vagyis a korábbi években tapasztalt szinte töretlen fejlődés megtorpant. A

szervezeten belüli viták és nézeteltérések negatív hatása elsősorban a konfliktusokban leginkább érintett beregszászi járásban mutatkozott meg, ahol a taglétszám 1993-hoz képest oly mértékben csökkent, hogy azt a többi középszintű szervezetben tapasztalt lassú növekedés éppen csak ellensúlyozta. (Fodó 1997)

Kétségtelen, hogy az 1994 tavaszán–nyarán előállt helyzet, az ungvári városi középszintű szervezet felbomlása és a tagság egy részének a beregszászi középszintű szervezetből való kiválása komoly feladatok elé állította a szervezetet. A várt nehézségekkel ellentétben azonban nem történt nagyobb szakadás, mindössze a belső ellenzék kiválása ment végbe. Az ungvári tagságnak az a része, amely kitarzott a KMKSZ mellett, rövidesen három alapszervezetbe tömörült, s ezzel újjászerveződött a beregszászi középszintű szervezet is, amely ekkor 26 alapszervezetet tömörített. Így az 1994-es nyilvántartási lapok alapján a Szövetségnek az év végén 102 alapszervezete működött: 26-26 a Beregszászi járási és Ungvári járási középszintű szervezetekben, 25 a Nagyszőlősi-ben, 14 a Felső-Tisza-vidékiben, 8 a Munkácsi körzetben s 3 Ungváron. (Ekkor összesen 21 842 a KMKSZ taglétszám) (Dupka 2004)

A kárpátaljai magyarság érdekeinek hatékonyabb képviselése és érvényesítése érdekében a KMKSZ 1994 májusában kezdeményezte a Kárpátaljai Magyar Egyeztető Tanács létrehozását, amelyben a magyar tanácsi képviselők, a megyei szintű társadalmi szervezetek, intézmények és egyházak képviselői vettek volna részt. Mindenekelőtt az önkormányzatok és a civil szerveződések közötti kapcsolat kiszélesítése és megerősítése volt a cél. A tavaszi parlamenti választásokat követően létrejött magyar szervezetek részéről ekkor még hiányzott az a fajta együttműködési szándék, amely az elképzelés megvalósulásához nélkülözhetetlen volt. (Darcsi 2009)

A kommunista párt megszűnésével nem jelentkezett egy olyan párt sem, amely nagyobb tömegbázisra tudott volna szert tenni. Az emberek elfordultak a politikától. 1992 végére az összlakosság 1,2%-a (alig tízezer ember volt tagja valamely pártnak), ellenben az egyházak iránti bizalom megerősödött, 20%. (Kovács 2008)

Ezek a választások a régi többségi rendszer rendelkezései alapján zajlottak némi módosításokkal. A leglényegesebb a választóközetek arányosítása volt. A magyar vidéket más módon osztották meg a választóközetek között. A legfontosabb újítás a beregszászi körzet megnagyobbítása volt, mégpedig a munkácsi járási falvak és az

ungvári járási magyar falvak némelyikének az odacsatolásával. Így az ungvári járási magyarok még inkább kisebbségbe kerültek a Csaptól a hágóig tartó körzetben. A nagyszőlősi járás érintetlen maradt. A KMKSZ alapszabálya ekkorra már tisztázta a választásokkal kapcsolatos kompetenciákat, egyértelműen a megyei szinten rögzítve a döntéshozatalt a parlamenti és a megyei jelöltekkel kapcsolatban. A parlamenti szint esetén ez a döntés továbbra is politikai jellegű volt, hiszen továbbra sem volt jelöltállítási joga parlamenti szinten. Mivel azonban az önjelölés intézménye nem tartalmazott teljesíthetetlen feltételeket (alíráásokat kellett gyűjteni), a KMKSZ választmányának vonatkozó döntései a jelöléssel egyenértékűnek tekinthetők. A KMKSZ három körzetben indított jelöltet az ungvári járásiban (175) – az ungvári járási szervezet akkori elnökét, Kovács Miklóst, a beregszászi körzetben (169-es) Fodó Sándort, a nagyszőlősisiben (170-es) az ottani elnököt, Kovács Elemért, Ungváron (167) Kövér György alpolgármestert. (Németh szerk. 1999) A választmányon éles vita alakult ki a beregszászi járási jelöltről. Dalmay Árpád és mások az Ungvár városi és a beregszászi járási szervezettől Tóth Mihály jelölése mellett érveltek, azonban alulmaradtak. A megyei tanács magyar képviselőinek egy része szintén az addigi képviselőt támogatta. A KMKSZ három jelöltje bekerült a választások második fordulójába. Az akkori törvény a résztvevők fele + 1 szavazatát írta elő a mandátum elnyeréséhez. A második fordulóban viszont mindhárman alulmaradtak. Az ugocsai körzetben a szavazás etnikai alapon zajlott: Kovács Elemér az első forduló a magyar szavazatokkal még az első helyen teljesítette, a másodikban az ukrán szavazatok nem oszlottak meg, így alulmaradt. Az ungvári járási körzetben a magyar szavazatok elégségesnek bizonyultak a második fordulóba való bekerüléshez, ott azonban a tízezernyi plusz ukrán szavazat is kevésnek bizonyult. Vagyis az első forduló az etnikai alapú szavazás példája lehet, a második viszont egyéb tényezők fontosságát illusztrálja. A presztízscsata az értelemszerűen a beregszászi körzetben zajlott. Tóth Mihály a járási adminisztráció elnökeként indult, és ennek fényében jó eséllyel indulhatott a választáson. (Kovács 2008)

Kovács Miklós tanulmányában (Kovács, 1998) kiemeli, hogy a választási körzetekben kialakult eredmények nagymértékben függtek a „hatalom” által irányított szavazóbizottságok ellenőrzésétől illetve befolyásolásától, amely a KMKSZ számára negatívan, az eredmények

alakulására is rányomta a bélyegét. A választási eredmények a két forduló közt néhány helységben igen nagymértékben kilengtek annak függvényében, hol vált erősebbé a kontroll. A körzeten belül a szavazatok megoszlása jellegzetes képet mutatott: a beregszászi járásban Tóth Mihály fölényesen nyert (31 146 : 12 638), a munkácsiban és az ungváriban Fodó Sándor viszonylag jobb teljesítményt mutatott (3 077 : 4 110 és 4 181: 2 327). A választásokat követő KMKSZ választmányi ülésen felmerült Fodó Sándor leváltása. A bizalmatlansági indítvány azonban nem bírt jelentős támogatottsággal ebben a testületben. Időközben Magyarországon is választások zajlottak, amelynek eredménye kormányváltás lett. Mivel a KMKSZ MDF-közei szervezetként volt elkönyvelve, az új MSZP-SZDSZ kormányzat is ellenségesen viszonyult a kárpátaljai szervezethez, ami Tóth Mihály helyzetbe hozására tett erőfeszítések formájában jutott kifejezésre. Az Illyés Közalapítvány támogatási rendszere a kormányváltás környékén alakult át oly módon, hogy létrejöttek a helyi alkuratóriumok. Ennek összetétele azóta is a magyar kormányzatok kárpátaljai politikájának fontos indikátora. A Fodó Sándor leváltására tett kísérlet kudarca után a KMKSZ-ből több csoport vált ki, és alakított önálló szervezetet Ezek közül a legnagyobb a Dalmay Árpád vezette Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség volt, amely a beregszászi közép-szintből kivált kb. ezernyi tagra épült. A másik az Ungvidéki Magyar Kulturális Szövetség Kiszely Tihamérral az élen, amely megnevezés alatt a korábbi ungvári városi KMKSZ szervezetet találjuk. Külön szervezetként jelentkezett még a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MEKK), élen Dupka Györggyel, a legkisebb deklarált tagsággal. Valamivel később jött létre a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség, amely nem tekinthető szakadár szervezetnek, de azokhoz csatlakozott. Mindezekből a társadalmi szervezetekből két föderatív jellegű csúcsszervezetet hoztak létre. Az első, a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma volt, amely 1994-ben alakult a fenti szervezetek részvételével Beregszászban. Vezető testületét a tagszervezetek elnökei látták el, akik rotációs alapon töltötték be a Fórum elnöki tisztségét. Az első periódusra Dalmay Árpádot választották elnökké. (Kovács 1998)

1994-ben a helyhatósági választások nem a parlamentivel zajlottak egy időben, hanem a köztársasági elnök megválasztásával. A júniusban lezajlott két fordulóban az államhatalom legfelső és alsó

pozíciói találtak gazdára. Júniusra a szakadás még nem vált hivatalossá, azonban a parlamenti választásokon történtek rányomták bélyegüket a helyhatósági kampányra is. A KMKSZ belüli csoportok szembenállása éles vitákat okozott a megyei képviselőjelöltek kiválasztásában, sőt egyes beregszászi körzetekben nem is sikerült egyetértésre jutni. (Darcsi 2009) A megnagyobbított körzeteken keresztül 60 képviselőt választottak a megyei tanácsba, a június 26-ai választásokon ezek közül KMKSZ jelölt volt dr. Bora László (ungvári 1. sz.), Orosz Ildikó (nagydobronyi 52. sz.), Halász József (csapi 51. sz.), Milován Sándor (tiszapéterfalvai 21. sz.), Sebi János (szőlősvégardói 22. sz.). KMKSZ támogatóként szerepeltek még Zsupán Jevhen Munkácsról, Füzesi János Nagyszőlősről, Czurkó János a homoki körzetből. Ahogy a nevek is mutatják, '94-ben részben tovább élt a hagyomány, amely szerint a magyarok által kis arányban lakott körzetekben könnyen, következmények nélkül szert lehetett tenni KMKSZ támogatásra. A szervezet valamilyen fokú támogatásával mandátumhoz jutott 9 képviselőből négyet lehetett KMKSZ-esnek tekinteni, akik az ungvári és a nagyszőlősi járásból kerültek be. Ugyanakkor két presztízscsata is lezajlott megyei szinten. Az egyik a beregszászi járási, muzsalyi 14-es körzetben, Brenzovics László és Szabó Árpád, a másik a tiszapéterfalvai 21-es körzetben Milován Sándor és Kovács Elemér között. A beregszászi járási megmérettetést a KMKSZ jelöltje elvesztette, az ugocsait megnyerte. A '94-es helyhatósági választásokon került sor az ukrán történelem egyetlen megyei kormányzóválasztására. Az ekkor megválasztott megyei vezetők mandátuma végül '96-ig bizonyult érvényesnek, amikor az új alkotmány elnöki kinevezéssel betöltött tisztséggé alakította hivatalukat. 1994 június 26-án és július 10-én Kárpátalján sor került a helyi nomenklatura elit és jobboldali ellenzékének összecsapására. Az előbbi Szerhij Usztics, az utóbbit Viktor Begy képviselte. A KMKSZ hivatalos vezetése semleges maradt az ügyben, az akkor alakuló szervezetek képviselői pedig Usztics mellett tették le a voksukat, aki meg is nyerte a versenyt. A két magyar politikai szervezet viszonyulása egyértelműen megnyilvánult ebben az esetben is. (Osztapec 2010)

Az UMDSZ szervezetei (Lembergi Magyar Kulturális Szövetség, Kijevi Magyarok Egyesülete) 1996 márciusában rendkívüli közgyűlést hívtak össze Lembergbe, amelyen a KMKSZ képviselőinek távollétében a Szövetségből a választásokat követően kivált és

ellenzéki szervezeteket létrehozó személyeket juttattak vezető pozícióba. Fodó Sándort, az UMDSZ elnökét – ugyancsak távollétében – elmozdították tisztéből, s helyette a parlamenti képviselői mandátumhoz jutott Tóth Mihályt választották a szervezet új elnökévé. A KMKSZ tiltakozásának adott hangot a történetek nyomán, az UMDSZ alapszabály-ellenesen összehívott fórumát és annak döntéseit pedig illegitimnek nyilvánította, sőt tagságát is felfüggesztette a szervezetben.

Az 1998-as választások

1997-ben megkezdődött a KMKSZ felkészülése az 1998 márciusára kiírt parlamenti és helyhatósági választásokra. Az 1998-as parlamenti és helyhatósági választás egyszerre zajlott, mindkettő az 1996-os új törvények szerint. A parlamenti választási törvény legfontosabb újítása az áttérés volt a vegyes rendszerre. A 450 mandátum felét ezentúl országos listákra leadott szavazatokkal, a 4 %-os küszöb átlépése esetén lehetett megszerezni. Az egyéni körzetekben a mandátum megszerzéséhez ezentúl a relatív többség is elég volt, vagyis a választás egyfordulósá alakult. A kárpátaljai magyarok szempontjából döntő momentum az volt, hogy az egyéni körzetek kialakításánál a törvény előírta a körzetek oly módon történő kialakítását, hogy a nemzetiségi kisebbségek egy körzetbe kerüljenek lehetőleg úgy, hogy többséget alkossanak azokkal. Az 1998-as parlamenti választásokra kialakított 72-es körzet részben ennek a törvényi előírásnak köszönhetette a formáját. A KMKSZ-ben mindenki tisztában volt a megmérettetés jelentőségével. A bizakodás volt a jellemző erre az időszakra annak ellenére, hogy a választási törvény módosítása egészében véve hátrányosan érintette a kárpátaljai magyarságot. A parlamenti választások tekintetében például 1994-hez viszonyítva duplájára nőttek az egyéni választókerületek, s bár ennek következtében gyakorlatilag a megye valamennyi magyarok lakta települése egyetlen választókerülethez tartozott immár, a magyar nemzetiségű választók többsége mégis a minimális 1-2 százalékra olvadt. Félő volt éppen ezért, hogy amennyiben több magyar jelölt is indul a körzetben, előfordulhat, hogy nem magyar jelölt szerzi meg a képviselői mandátumot. Biztató volt ugyanakkor, hogy legalább helyi szinten, a beregszászi járásban sikerült egyfajta választási megállapodást kötni a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetséggel. A KMKSZ kampány mozgalma, illetve taglétszámának bővítése meghozta a várt sikert: Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke győzelmet

aratott a 72. számú Beregszász központú parlamenti választókerületben, s a Szövetség képviselői szép számban kerültek be a területi, járási, valamint községi és városi tanácsokba. (Berényi 2011) A képviselői mandátum győztese Kovács Miklós volt, aki 1996-ban lett a KMKSZ elnöke. Fő ellenfele pedig Tóth Mihály volt, akit az előző választások alkalmával a Beregszászi választókerületből delegáltak. A szavazás eredményei alapján Kovács lett a győztes 35 170 szavazattal (29,27 %), Tóth 21 737 választó voksát kapta meg (18,09 %). A képviselői mandátum megszerzéséért folytatott harc lényeges szabálysértések nélkül a voksolók valós akaratát tükrözve mehetett végbe. (Darcsi 2009)

A kárpátaljai hatalompárt szerepét játszó egyesített szociáldemokrata párt úgy oldotta meg a listás szavazataik maximálásának a problémáját, hogy listájuk 35. helyére Fodó Sándor, a KMKSZ ekkor már tiszteletbeli elnökét jelölték. Fodó Medvedcsukék ajánlatát a KMKSZ-el folytatott egyeztetés nélkül fogadta el, így a magyar szervezet és a hatalompárt között nem került seregveztetésre, szerződés kötésre. Ennek ellenére a KMKSZ nem lépett fel keményen tiszteletbeli elnökével szemben. (Beregszászi-Csernyicskó-Orosz 2001)

Folyamatos volt a kapcsolattartás a tárgyalt időszakban mind az ukrainai, mind a magyarországi állami szervekkel és hivatalokkal. A KMKSZ továbbra is részt vett az ukrán–magyar kisebbségvédelmi kormányközi vegyes bizottság ajánlásainak kimunkálásában; 1998 tavaszától 2002-ig pedig Kovács Miklós parlamenti képviselőként részt vállalt az ország törvényhozásában és annak a kisebbségekkel foglalkozó parlamenti bizottságában, illetve az ukrainai és megyei nemzetiségi tanácsadó testületek munkájában, s az idők során számos egyéb fórumon is kifejtette a magyarságot érintő kérdésekkel kapcsolatos elképzeléseit, többek között az autonómia különböző formáinak lehetőségéről és szükségességéről. (Győri Szabó 2006)

Az 1998-as választások alkalmával Kárpátalját öt körzetre osztották. (az ungvári — 70-es, 166 622 szavazó, a munkácsi — 71-es, 172 655 szavazó, az ilosvai — 73-as, 166 043 felnőtt korú, a beregszászi — 72-es, 182 060 és a huszti — 74-es, 195 121 szavazó). Az 1998-as ukrainai parlamenti választásokra a Központi Választási Bizottság által alakított 72. számú választókerület kontúrjai a Tisza-melléki járás körvonalaira emlékeztettek. A választók többsége ebben a választókerületben magyar volt. A magyar autonóm körzet

gondolata ebben a közigazgatási egységben fogalmazódott meg a kilencvenes évek végén, a KMKSZ indítványozásával. Az 1998-as parlamenti és helyhatósági választásokat vegyes választási rendszerben tartották. 225 képviselő arányos rendszerben pártlistáról, 225 képviselő pedig egyszerű többséggel egyéni képviselőként került be a parlamentbe. A pártlisták az ideológiai alapon szerveződött pártoknak kedveztek, akiket a választók jól be tudtak azonosítani, valamint azoknak a pénzügyi-gazdasági csoportoknak, melyek mind aktívabban kapcsolódtak be a politikai életbe, hogy ily módon szerezzenek érvényt érdekeiknek. Így elmondható, hogy Ukrajnában a politika vált a legjövődolgozóbb üzletággá. (Fedinec 2009) Ez a magyar érdekvédelemre is kihatással lehet, ugyanakkor a kilencvenes években lezajlott választások során kirajzolódott, hogy nemcsak az érdek, hanem a személyi ellentétek is alakíthatják a helyi magyar kisebbség viszonyait. A választások alkalmával a legnagyobb veszélyként mutatkozik meg az egység hiánya, a csekély számú magyar szavazó megosztottsága, amely csökkenti az érdekérvényesítés amúgy sem magas esélyeit.

Felhasznált szakirodalom:

Beregszászi Anikó – Csernyicskó István – Orosz Ildikó (2007). Nyelv, Oktatás, Politika. Kárpátaljai Magyar tanárképző Főiskola, Beregszász.

Berényi András (2011). Kárpátalja magyarsága: Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés, 1991-2004. Dunakeszi: Cafe – Juris Kiadó.

Móricz Kálmán (1990). Ez az eset nem ronthatja meg a viszonyunkat. Kárpátalja 1990 május, I. évf. 3. sz. 8.

www.umsz.uz.ua/book/03_12.html - UMDP listán befutott kárpátaljai járási, városi képviselők; 2012.04.05.

Dupka György (2004). Autonómatörekvések Kárpátalján. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó.

Darcsi Karolina (2009). A kárpátaljai magyar politika a független Ukrajnában (1991-2008), Kárpátalja; MTA Regionális Kutatások Központja; Pécs – Budapest: Dialóg Campus Kiadó,

Fedinec Csilla (2009). Parlamentarizmus Ukrajnában és a kárpátaljai magyarok. Ukrajna Színeváltozása, 1991-2008 –Szerk.: Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Fodó Sándor (1997). Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák. Nemzetközi Konferencia, Budapest, 1995.november 9-10. Budapest: Osiris Kiadó.

Győri Szabó R. (2006). Kisebbség, Autonómia, Regionalizmus. Budapest: Osiris Kiadó.

Kacsur Gusztáv szerk. (1999) Tíz év a kárpátaljai magyarság szolgálatában. A KMKSZ X. közgyűlése. Kárpátaljai Magyar Kulturális Közösség, Ungvár.

Kovács Miklós (2008). Ukrajnai választások és magyar érdekvédelem 1989-2008 között. KMKSZ.

Kovács Miklós (1998). Üzenet a kalapács alól. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Német István, Penckófer János (1999). Tízévkönyv. szerk. Hatodik Síp antológia 1989-1999. Kovács Miklós Belső ellentétek viharai. Budapest: Hatodik Síp – Mandátum Kiadó.

Orosz Ildikó (2007). A függetlenségtől a narancsos forradalomig (1991-2004). A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában. Ungvár: Poliprint Kiadó.

Osztapec J. (2010). Politikai folyamatok Kárpátalján (1991-2009), Kárpátalja 1919-2009, történelem, politika, kultúra; MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest: Argumentum Kiadó.

Lektorálta:

Zubánics László,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Humán- és Természettudományi Magyar Kara

Történelem és Európai Integráció Tanszékének adjunktusa

Politikai küzdelem a magyar választókért Kárpátalján (2002–2010)

A rendszerváltást követő évtizedben az ukrainai viszonyoknak megfelelően Kárpátalján is kialakult egy sajátos politikai rendszer, amely értelmében a politikai választások során hatalomra került személyeket nem annyira a hazaszeretet ösztönözte a politikusi pályaválasztásban, hanem sokkal inkább az személyes érdekek kiszélesítése, anyagi orientáltsága. Ennek következménye a választások szempontjából igen fontosak, hiszen az egyre erősödő politikai versenybe egyre többen kívántak beleszólni. A választási megosztottság ugyan nem XXI. századi találmány, viszont a kárpátaljai viszonyok között az ezredfordulót követően mutatkozott meg - egyre fokozottabban – a választási pluralizáció, illetve a politikai kampányok hevessege. Míg az 1998-as választások alkalmával országos szinten 48 párt vett részt a kampányban, addig négy évvel később már 61. (www.cvk.gov.ua) Ebben a küzdelemben a kárpátaljai magyarság is akarva-akaratlanul belesodródott, hiszen ezentúl nemcsak valamely magyar érdekvédő szervezet képviselője (gondolok itt a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségre vagy az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetségre) állt a magyar szavazók fókuszában, hanem az ukrán pártok térnyerésével egyre inkább megosztottá vált a szavazatok aránya. A 2002-es és az azt követő választások alkalmával a magyar szervezetek közötti egység hiányának következtében a tárgyalt három választás nem a magyar ukrán versenyfutásról, hanem sokkal inkább a magyar-magyar párharcról szólt.

A 2002-es választások

Az 1998-astól eltérően a 2002-es parlamenti választási kampány a többségi választókerületekben befolyásos jelöltekkel, komoly színvonalon zajlott. Kárpátalján a következő hat körzetet hozták létre: Ungvár (70. sz.), Munkács (71. sz.), Beregszász (72. sz.), Ilosva (73. sz.), Huszt (74. sz.), Rahó (75. sz.). A megye választókerületeiben, a járásokban választási törzskarok működtek, amelyek agitációval foglalkoztak, találkozókat szerveztek a képviselőjelöltekkel stb. A választási kampány ilyen szintű lebonyolítása jelentős tőkebefektetést

igényelt. A választókerületi bizottságok pénzügyi elszámolásainak elemzése azonban azt mutatja, hogy a képviselőjelöltek választási alapjaiba igen kevés pénz folyt be. A 72. számú (Beregszász központú) választókerületekben a képviselőjelöltek számláira mindössze 129 810 hrvnya futott be, amelyből 96 056 hrvnyát a médián keresztül folytatott reklámkampányra fordítottak. A képviselőjelöltek általában saját pénzüket költötték az agitációs anyagok elkészítésére és a választási reklámra. A választási kampányok minden más jellegű finanszírozása nem a választási törzskarokon keresztül történt. Ebből következik, hogy a kampányok „árnyékfinanszírozása” még kiélezettebbé tette a harcot, hiszen amennyiben a jelöltek saját anyagi tőkéjüket teszik kockára, mindenképpen nyerni, majd pedig visszanyerni szeretnének. Sokszor ezek az induló pártok, személyek egymás elleni lejárató kampányában csúcsosodik ki. (Osztapec 2010)

A fő esélyes a 72. számú választókerületben Kovács Miklós a KMKSZ és Gajdos István, a Beregszászi Járási Állami Közigazgatás elnöke, az USZDP(e) tagja volt. Az elemzők Kovács választási győzelmét jósolták, aki hosszú ideje a befolyásos nemzeti-kulturális szervezet, a KMKSZ elnöke, illetve a magyar kormány támogatását is bírta.

Megjegyezendő, hogy az előző választással ellentétben a választói akaratot jelentősen befolyásolta az adminisztratív erőforrás és a politikai technológiák bevetése. Mindkettő Gajdos választási sikerét segítették elő, a következőképpen:

1. a 72. számú választókerület határainak a megváltoztatása; ennek eredményeként 9 olyan magyar falukerült elcsatolásra, amelyek az előző választási ciklusban Kovács Miklóst támogatták.

2. Kovács Miklós (Kovács M. M.) alteregójának – Kovács M. I.-nek a jelölése. A szükséges reklámkampány hiányában számos választó nem tudta eldönteni, melyik Kovácsra szavazzon. Kovács M. I. a választók voksainak 8,04%-át kapta meg (8 600 szavazat).

3. Egyes szavazóközetekben érvénytelennek nyilvánították a szavazást. Általában azokban, ahol Kovács Miklós szerezte meg a győzelmet. (Berényi 2011)

A választási bizottságok kialakítása és a választók névjegyzékeinek összeállítása. A választópolgárok akaratnyilvánításának végeredményét Kárpátalján ebben a választókerületben hozták a legkésőbb nyilvánosságra. Mindezek után szoros eredmény született,

másnap a szavazatok összeszámlálásakor 33 524 : 33 567 arányban a KMKSZ jelöltje volt a befutó. Ekkor döntött úgy a körzeti szavazóbizottság, hogy érvényteleníti négy körzet eredményét (a 14-es, 45-ös, 58-as, 67-es körzetét – valamennyiben a KMKSZ elnöke győzött). A központi választási bizottság először érvénytelenítette, majd mégis jóváhagyta a döntést. Az ukrán választási törvény a bírói jogorvoslatot a Legfelsőbb Bíróságra utalta, amely azonban az idő elteltével nem tárgyalta újra az ügyet. (Orosz 2007)

A szavazás eredményei alapján a győzelmet Gajdos István szerezte meg, a szavazatok 33%-ával. Kovács Miklós 32,72%-kal vereséget szenvedett. A KMKSZ a Strasbourgi Bírósághoz fordult, miután az Ukrajnai Legfelsőbb Bíróság nem tárgyalta újra az ügyet. Az Emberjogi Bíróság 2008. évi döntése az akkor érvényes választási törvény ellentmondásaira és visszásságaira hívta fel a figyelmet, amelyek a bírósági döntés szerint lehetővé tették Kovács Miklós ukrán állampolgár jogainak az illetékes ukrajnai állami szervek általi megsértését. Ennek alapján a KMKSZ csalásként tartja számon a 2002-es választások által kialakult eredményt. (Osztapec 2010)

A 4 %-os küszöböt ebben a választókerületben a következő pártok és választási tömörülések lépték át: „Nasa Ukrajina” – Viktor Juscenko Választási Tömörülése 23,06 %, az USZDP(e) – 16,33 %, „Za jedinu Ukrajinu” (Egységes Ukrajnáért) 11,39 %, az UKP – 5,19 %, Julija Timosenko Választási Blokk 3,36 %. Ezek az adatok is azt mutatják, hogy a többségében magyarulka választókerületben a magyar szavazók egy része az ukrán pártokra szavazott.

A magyarok aktívan részt vettek a helyi tanácsi választásokon is. A helyi tanácsok összes képviselője (1107) közül 107 magyar nemzetiségű, ami 12,11 %-os arányt jelent. A megyei tanácsban (85 képviselő) 9 képviselő magyar, ami 10,6 %-os arány. (Kovács 2008a) A 2002. évi választások tanúsították a magyar nemzeti kisebbségen belüli szakadást: Kovács Miklóst a KMKSZ, Gajdos Istvánt, aki az egyesített szociáldemokraták jelöltjeként indult, nyilatkozatban az UMDSZ és a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (az UMDSZ kollektív tagszervezete) támogatta.

A 2002-es választások sajátossága, hogy a sikeres szereplés érdekében nem önálló pártok, hanem összefogott tömörülések indultak. Ez azonban nem ideológiai alapon, hanem üzleti megfontolásokon, illetve az államfőhöz való viszonyon – lojalitás vagy ellenzéki magatartás – alapultak. (Fedinec 2009)

A 2004-es elnökválasztásokhoz közeledve ismét megkezdődtek a tömörülések és a kampányharcok. A Jusczenko-párti Viktor Baloga, a „Nasa Ukrajina” kárpátaljai stábjának vezetője elismerte, hogy az első fordulót megelőzően nem foglalkozott a magyar közösséggel, de az ezen való változtatás érdekében megkereste Kovács Miklóst, a KMKSZ elnökét, aki megállapodást írt alá Kijevben Viktor Jusczenkóval a választásokon és az azt követő időszakban való együttműködésről. Maga a szerződés igen komoly engedményeket helyezett kilátásba a kárpátaljai magyarok irányába. Különösen az első két pont, amely a tömbmagyar vidéket magába foglaló Tiszamelléki járás, valamint egy magyar tankerület létrehozását foglalta magába. Ezek végrehajtása áttörést jelenthetett volna a területi és a kulturális autonómia irányába. Az aláírásnál jelen volt az ukrán fővárosba repülőgépen érkező Orbán Viktor, a Fidesz elnöke, volt miniszterelnök is (Kovács 2008b).

Az ukrán parlament 2004 márciusában elfogadta az új választási törvényt az arányos választási rendszer bevezetéséről, és 2006-ban már ennek megfelelően tartották meg a választásokat. A jelenlegi választási rendszerben a Legfelsőbb Tanácsot egyfordulós választáson, a nép által közvetlenül, öt évre, a pártok listáiról választják, ahol a pártok bekerülési küszöbe a parlamentbe 3%. Ezt a rendszert bevezették az alsóbb szintekre is. (Darcsi 2010)

A 2006-os választások

Az átalakított választási törvény, amely alapján kizárólag pártok jelölhetnek képviselőket a helyhatósági választásokon, arra indította a két legnagyobb magyar szervezetet, hogy a magyarság érdekeinek megfelelően eleget tegyenek a jogszabálynak. Erre nem túl sok idő maradt, hiszen a választásokon olyan pártok vehetnek részt, amelyek egy évvel korábban már be vannak jegyezve. Mivel a legközelebbi parlamenti és helyhatósági választások dátuma 2006 márciusa volt, tehát 2005. március végéig el kellett végezni a szükséges dokumentumok elkészítését (Fedinec 2009). A legnehezebben teljesíthető feltétel legalább 10 ezer olyan támogató aláírás összegyűjtése volt, amelyek Ukrajna 24 megyéjének kétharmadából, valamint a három különleges státusú középszintű közigazgatási egységből, Kijev fővárosból, a Krími Autonóm Köztársaságból és Szevasztopol városból származnak. Egy megye akkor számít lefedettnek, ha az aláírások járásainak kétharmadából jöttek össze. A fő nehézséget nem a 10 ezres aláírás mennyiség, hanem az országos

lefedettség biztosítása jelentette, mivel az országszerte szétszórtnéhány ezer kárpátaljai magyar csak kevés helyen élt közösségi életet vagy volt egyáltalán utolérhető. A feladatot az a kiskapu tette megoldhatóvá, hogy a törvény nem rendelkezett a járasonként összegyűjtött aláírások minimumáról, így akár egy is elég volt. Az illetékes igazságügyminisztérium előbb februárban a „KMKSZ” Ukrajnai Magyar Pártot (KMKSZ UMP), majd az Ukrajnai Magyar Demokrata Pártot (UMDP) jegyezte be. A KMKSZ pártjának névválasztását befolyásolta az a törvényi rendelkezés, amely kizárólag államnyelven nyomtatott szavazólapokat engedélyezett a választásokkor. A „KMKSZ” betűszó a párt azonosíthatóságát volt hivatva elősegíteni. A 2006-os parlamenti választási küzdelemben immár két magyar párt is részt vett, amelyeket 2005-ben jegyeztek be: KMKSZ – Ukrajnai Magyar Párt és Ukrajnai Magyar Demokrata Párt. A kárpátaljai magyarságot megosztotta a két magyar párt. Kovács Miklós még elnökelöltsége idején kötött szövetséget Viktor Jusczenkóval, Gajdos István, az Ukrajnai (egyesített) Szociáldemokrata Párt volt tagja pedig Viktor Janukovicsot támogatta. A legközelebbi parlamenti és helyhatósági választások újból egy időben zajlottak, egységesen 3 %-os küszöb mellett. Ez a körülmény eleve kizárta a magyar pártok indulását parlamenti szinten. Így a parlamentbe való bejutás a magyarok számára csak valamelyik élvonalbeli ukrán párt listáján volt lehetséges. Az egy helyhez szükséges 40 ezer körüli szavazatmennyiség elvileg logikusan tett volna egy megegyezést, tekintettel 60-70 ezres várható magyar szavazóra. A Mi Ukrainánk felajánlott egy 247. helyet, amit a KMKSZ visszautasított. 2005 december végére tehát a listaállítás határidejének lezárulásával eldőlt, hogy a következő összehívású ukrán parlamentnek nem lesz magyar képviselője. A két magyar párt különbözőképpen reagált az ukrán pártoknak erre a magyarokat leminősítő mulasztásra. Az UMDP a választók belátására bízta, hogyan szavazzanak parlamenti szinten, a „KMKSZ” UMP arra hívta fel a magyarokat, hogy azok a parlamenti választásokon az „egyik induló pártot sem támogatom” opciót válasszák, a szavazólap utolsó kockáját jelöljék be. Ilyen körülmények között került sor a 2006-os választásra. A kampány ezúttal is igen éles volt, bár a magyar pártoknak volt egy közös nevezője, mindketten az ukrán pártok ellen agitáltak. Ennek fényében közös kudarcnak kellett elkönyvelniük az eredményt, a magyarok viszonylag alacsony részvételi arányát, a sok

elrontott szavazatot, de még inkább a magyar szavazatok mintegy negyedét, amit az ukrán pártok szereztek meg. A magyar pártok versengését megyei szinten a KMKSZ nyerte a magyar szavazatok tekintetében 19%-15%, az össz-szavazatok vonatkozásában 19%-18% arányban. Az eredmények jóval gyengébbek a 2002-esekhez képest. Az UMDP ezúttal is komoly kampányt folytatott a magyar közösségeken kívül. Ezúttal jóval kevésbé sikeresen, mint 2002-ben, de még így is a nem magyar szavazatok tették lehetővé, hogy az UMDP megyei szinten átlépje a 3%-os küszöböt és bekerüljön a megyei tanácsba. (Kovács 2008b)

A megyei tanácsi választások eredményei a következőképpen alakultak. A megyei tanácsi helyek számát 84-ről 90-re emelték. Kárpátalján, ha kis különbséggel is, de a Mi Ukrainánk győzött 22 %-al (30 mandátum) megelőzve a BJUT-ot (25 mandátum), valamint a Régiók Pártját (15 mandátum). Kárpátalján bejutott a megyei tanácsba a Litvin Blokk 4 % (7 mandátum), valamint a KMKSZ 3,3 % (5 mandátum), az UMDP 3,1 % (4 mandátum) és a szocialisták (4 mandátum). A KMKSZ színeiben mandátumhoz jutott képviselők Kovács Miklós, dr. Orosz Ildikó, dr. Brenzovics László és Gulácsy Géza. Az UMDSZ-t a megyei tanácsban Péter Csaba, Dupka György, Kőszeghy Elemér és Medvigy István képviselték. (Fedinec 2009)

A KMKSZ—„Mi Ukrainánk” megegyezés magában foglalta a posztok megosztását néhány járási egységben, ahol a magyar szervezetek frakciója volt. Az Ungvári Járási Tanácsban a 7 tagú KMKSZ frakció lett a „Mi Ukrainánk” és „BJUT”-os koalíció harmadik tagja. Így ott a tanácselnök helyettesi poszton kívül (Mackó István) még az oktatási (Kántor József) és az egészségügyi bizottsági elnökséget (dr. Szabó Miklós) is leosztották a KMKSZ-nek, míg az UMDP-nek az ügyrendi (Székovszky Natália) és a vállalkozásfejlesztési bizottság (Szanyi Béla) jutott. Munkácson és a munkácsi járásban a „KMKSZ” UMP átlépte a három százalékos küszöböt, az UMDP nem. Ezeken a helyeken a Mi Ukrainánk hegemonia alakult ki, így nem került sor számottevő pozíciószerezésre. (Kovács 2008b)

A beregszászi járásban a két magyar párt szerezte a legtöbb mandátumot, a „KMKSZ” UMP 27-et, az UMDP 25-öt. A két szervezet tehát együtt többséget szerzett a 90 tagú testületben. Az ukrán pártok közül a Mi Ukrainánk (13), a BJUT (7), a Régiók (13) és a vasutaspárt, az Újjászületés szerzett 5 mandátumot. A beregszászi

járási tanács vezető pozícióinak elosztásáról tehát vagy a két magyar szervezet egyeztet, vagy valamelyikük az ukrán pártokkal. A végeredmény a két variáns keveréke lett. A „KMKSZ” UMP megállapodott a Mi Ukrajnáunkkal a magyarlakta járásokról, amely egyezmény a tanácselnöki posztot a legtöbb mandátumot szerzett KMKSZ-nek, a helyettesít pedig az UMDSZ-nek rendelte, bizottsági elnökségeket tartalékolva a csatlakozó ukrán pártoknak. Az UMDSZ először elfogadta ezeket a keretfeltételeket, majd elzárkózott attól, hogy szavazzon a KMKSZ jelöltjére, Csizmár Bélára. Közben azonban megyei szinten a megállapodás működni kezdett, és a Mi Ukrajnáunk, valamint az ahhoz kötődő egyik BJUT a KMKSZ mellett döntött. Az UMDP, miután a beregszászi Régiókkal és Újjászületéssel nem sikerült többséget alkotni, mégis az együttműködés mellett döntött, és elfogadta Csizmár Béla tanácselnökségét, cserébe az egyik helyettesi posztért, amit Braun Béla kapott meg. A másik helyettesi posztot a Mi Ukrajnáunk helyi vezetője Petruska István töltötte be. Hasonló történet zajlott le Beregszász városban. Itt a városi tanácsba a „KMKSZ” UMP 8, az UMDP 6, a Mi Ukrajnáunk 5, a „BJUT” 6, a „Régiók Pártja” 5, a „Pora” 2, a „Zöldek” 2, az U(e)SZP 2 jelöltel kerültek be. A központi megállapodás szerint, mivel a polgármesterség Gajdosnak jutott, aki valamivel megelőzte Orosz Gézát, a KMKSZ jelöltjét, az utóbbinak a városi tanács élén álló tanácsítkári poszt jutott volna. A Nagyszőlősi Járási Tanácsba a Mi Ukrajnáunk, a BJUT, a Régiók, a „KMKSZ” UMP, az UMDP és a Szocialisták kerültek be. Itt az erőviszonyok kiegyenlítettebbek voltak, így a „KMKSZ” UMP-nak egy adminisztráció-helyettesi poszt volt előirányozva a szavazatokért. Az első kísérlet a járási vezetők megválasztására eredménytelennek bizonyult, és a másodikat sem sikerült simán levezényelni. Végül azonban megválasztották Oleg Ljubimovot tanácselnöknek és Bartha Józsefet, a „KMKSZ” UMP jelöltjét az egyik helyettesi posztra. Az említetteken kívül bekerültek még a magyarok a Csapi Városi Tanácsba a „KMKSZ” UMP révén, a Nagyszőlősi Városi Tanácsba, valamint a Técsői Városi Tanácsba. (Darcsi 2010)

Összességében a magyar szervezetek haszonélvezői lettek a kárpátaljai új konszenzuskereső irányvonalnak. Bár választási eredményeik ezt nem tették kikerülhetetlenné, a legtöbb helyen a kormánykoalíció tagjai lettek és pozíciókat kaptak. A „KMKSZ”

UMP komolyabbakat és többet, de az UMDP-t sem szorították ki mindebből.

A 2006-os választásokon a magyar kisebbség képviselői meggyőzően jól szerepeltek. A két magyar párt mind a megyei, mind a járási tanácsokba számos képviselőt volt képes delegálni. A KMKSZ UMP öt képviselőt adott a megyei tanácsba, hetet az ungvári járási, tizenegyet a nagyszőlősi járási, négyet a munkácsi járási, huszonnyolcat a beregszászi járási tanácsba, hármat a nagyszőlősi városi, kettőt a munkácsi városi, négyet a csapi városi, hármat a técsői városi és nyolcat a beregszászi városi tanácsba. (összesen hetvenötöt) Az UMDP négy mandátumhoz jutott a megyei tanácsban, öthöz az ungvári járási, hathoz a nagyszőlősi járási, huszonhathoz a beregszászi járási tanácsban, háromhoz a técsői városi és hathoz a beregszászi városi tanácsban (összesen ötven képviselői hely) Ily módon a kárpátaljai magyar kisebbség számára lehetőség nyílt a megfelelő érdekképviselőre a helyi tanácsokban. A KMKSZ UMP főlénye igen magas volt, azonban lényeges eseményként lehet megemlíteni, hogy az UMDP vezetőjének Gajdos Istvánnak sikerült megszereznie a beregszászi polgárok bizalmát, s ezzel a polgármesteri széket. (Fedinec 2009)

A 2010-es választások

2010. október 31-én tartották meg Ukrajnában a helyhatósági választásokat, aminek során a helyi, a megyei tanács tagjait, valamint a települések polgármestereit választották meg az állampolgárok. Bár kisebb incidensek történtek, az európai megfigyelők pozitívan értékelték a folyamat lebonyolítását

A választási eredmények végleges kihirdetése előtt Kőszeghy Elemér, az UMDSZ alelnöke a Népszava megkeresésére adott interjújában csak annyit mondott: „mindkét félnél nagyon rezeg az a bizonyos lé. A szervezet még a kampánystart előtt felajánlotta a közös indulást a kulturális szövetségnek, ám annak elnöksége elutasította azt. Akkor az UMDSZ vezetői leszögezték, ha a megosztottság miatt mindkét erő kizorul a megyei önkormányzatból, azért kizárólag a Kovács Miklós vezette pártot terheli a felelősség.” (Népszava 2010)

A választások eredményeként a KMKSZ UMP pártlistáról 3, az UMDP egyéni körzetből 4 képviselőt juttatott be a megyei tanácsba. A KMKSZ egyetlen képviselőjelöltjének sem sikerült egyéni választási körzetben mandátumot szereznie.

A voksolás magyar szempontból gyenge eredményeit értékelve Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke szerint: „a vasárnapi ukrainai helyhatósági választások mind a KMKSZ-t, mind a kárpátaljai magyarságot tekintve rosszabb eredményt hoztak, mint a 2006-os, ugyancsak gyengén sikerül voksolás. Ennek oka elsősorban az, hogy a kárpátaljai magyarság szavazatai nagy részét akkor is és vasárnap még nagyobb számban a magyar szervezetek helyett ukrán pártokra, mindenekelőtt egy Kárpátalján erős pozíciókkal rendelkező pártra adta”. Vagyis kijelenthető, hogy — mint fogalmazott — a magyar voksokat 100–150 hrvnyáért, „egész egyszerűen megvásárolták”. Ez elsősorban a falvakra volt jellemző, a városokban jobb volt a helyzet, itt a KMKSZ jobban is szerepelt.

Gajdos István, az UMDSZ elnöke a választás eredményeiről kifejtette, hogy azok nagyon lehangolóak, a kárpátaljai magyarság megosztottsága miatt rendkívüli mértékben előretörték a magyar körzetekben az ukrán pártok, elsősorban a „Jedinij Centr” (Egységes Centrum — JC). Ez meg fogja gyengíteni a magyar érdekképviselőket a 104 tagú megyei tanácsban — emlékeztetett, hozzátéve, hogy a megosztottság hatása mellett „a kárpátaljai magyarok két kiló hús árának megfelelő összegért eladták a voksaikat”, s a 2006-os választásnál is kevesebben szavaztak a magyar pártokra. (Kárpáti Igaz Szó 2010)

Az UMDSZ elnöke a város történelmi magyar nevének visszaállításáról Beregszászon megtartott helyi népszavazással kapcsolatban elmondta, hogy ezen a téren is romlott a helyzet, hiszen míg a kérdésről 1990-ben tartott referendum alkalmával leadott 12 ezer voksból mindössze ezer volt a „nem” szavazat — akkor a népszavazást nem ismerték el érvényesnek —, addig a mostani népszavazás 10 ezer voksából az ellenszavazatokhoz képest alig négyszázzal volt több a Beregszász név hivatalossá tételét támogató voks — vagyis csak kis többséggel győzött az "igen" szavazat, s az eredményt még a parlamentnek is jóvá kell hagynia. A magyar kisebbségi politikus szerint ez az erős ukrán nacionalista pártok és a „Jedinij Centr” által folytatott ellenpropaganda hatásának tudható be. (Kárpáti Igaz Szó 2010)

Mind az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ), mind a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) vezetése szerint pártjaik jóval várakozáson alul szerepeltek az október 31-i helyhatósági választáson. Nemcsak hogy megismétlődött a 2006-os

önkormányzati választás gyenge szereplése, hanem még a legszerényebb várakozást is alulmúlták. 2006-ban a KMKSZ öt, az UMDSZ négy jelöltje jutott be a megyei tanácsba – megjegyzendő, hogy akkor kizárólag pártlistás rendszer működött. Az akkori gyenge mutatókban is szerepet játszott a széthúzás, az ukrán pártok több ezer magyar szavazatot söpörtek be. A választásokat követően az UMDSZ elnöksége közleményében azzal a felhívással fordult a KMKSZ-hez, hogy üljenek tárgyalóasztalhoz egy magyar koalíció létrehozása céljából. Mint rámutattak, erre annál is inkább szükség van, mert a további torzszalkodásaink oda vezethetnek, hogy akár a többségi magyar Beregszászi járásban is kisebbségbe szorulhatunk önkormányzati téren. A két oldal együttműködésére az elmúlt ciklusban nem is került sor. Annak végén viszont volt rá esély. Az UMDSZ levéllel fordult a KMKSZ-hez, választási együttműködést szorgalmazva a két mérvadó magyarság szervezet között. (Kárpátalja 2010)

A 2010-es választások eredményei alapján meghozható néhány következtetés. Az egyik az, hogy a KMKSZ nevének nagyobb a hívó szava, mint az UMDSZ-ének, ami vélhetően az 1989-es, Fodó Sándor vezette indulásával magyarázható. Ugyanakkor az is sokatmondó, hogy az egyéni indulók közül választók az UMDSZ jelöltjeinek szavaztak bizalmat. Medvigy István győzött Brenzovics Lászlóval szemben, Kincs Gábort Orosz Ildikóval, Rezes Károlyt pedig Milován Sándorral szemben támogatták, s Péter Csaba is az UMDSZ színeiben szerzett egyéni mandátumot. Az egyéni verseny egyik nagy vesztese Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke. Őt nem az UMDSZ jelöltjeként induló Bordás István, az Ungvári Járási Állami Közigazgatás elnöke verte meg, hanem a nevető harmadik: az Egységes Centrum (JC) színeiben induló, alig ismert Kertész Zoltán.

A választások eredményei alapján a „Jedinij Centr” 48, a „Régiók Pártja” 36, a „Batykivcsina” 8, a Változások Frontja 5, az Erős Ukrajna 3, az Ukrajnai Szocialista Párt pedig 1 képviselőt küld a testületbe. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget négyen képviselik a megyei tanácsban, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget pedig hárman (Kovács Miklós, Milován Sándor, Gulácsy Géza). (Kárpátalja 2010)

Az 1989 és 2010 közötti időszak ukrajnai politikájának változatossága nagymértékben rányomta bélyegét a magyar érdekvédelem viszonyaira és lehetőségeire is. Miközben a nagy

politika kijevi küzdőterén a különböző politikai erők harcoltak a hatalomért az állam irányításban, a kárpátaljai magyar érdekvédelmi csoportok a program-tervekkel, a tagtoborzással, a magyar érdekek megjelenítésével próbálkoztak. Ennek ideje alatt létrejött a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, illetve egyéb szakmai szervezet, melyek a kilencvenes évek első felében mind kulturális, mind politikai téren felrázták a magyar társadalmat Kárpátalján. Politikai harcaik sikereként könyvelhető el a képviselő megvalósítása járási, sőt megyei szinteken, illetve a nemzeti ünnepek megünneplése és a helységnévtáblák magyar nyelvű feliratainak szabályozása is. Ezt követően már előtérbe került a parlamenti képviselő, valamint a Magyarországról érkező segítségnyújtás elérése és minél hatékonyabb felhasználása. A helyi magyar érdekeket képviselő politikai erő a KMKSZ és az UMDSZ ugyanakkor a mai napig nem találja a közös hangot, ami leginkább a választások alkalmával mutatkozik meg. Az előző húsz év tapasztalatai megmutatták, hogy csak akkor lehet felvenni a harcot az állami asszimilációs politika ellen, ha kezdet fognak egymással az említett pártok.

Felhasznált szakirodalom:

Berényi A. (2011). Kárpátalja magyarsága: Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés, 1991-2004. Dunakeszi: Cafe – Juris Kiadó.

Balogh Cs. (2010). Egy választás margójára. <http://umdsz.uz.ua/news2010/november/20101104-idehaza.html> - 2012. 04. 06.

Darcsi K. (2009). A kárpátaljai magyar politika a független Ukrajnában (1991-2008), Kárpátalja; MTA Regionális Kutatások Központja; Pécs – Budapest: Dialóg Campus Kiadó.

Dunda Gy. (2010). A magyar-magyar belviszály ismét visszaütött. Népszava. 2010. november 2. <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=362614>; 2012-03-30

Fedinec Cs. (2009). Parlamentarizmus Ukrajnában és a kárpátaljai magyarok. Ukrajna Színeváltozása, 1991-2008 – Szerk.: Fedinec Csilla – Szereda Viktória. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Jakab L. (2010). „Mégmértettünk, és könnyűnek találtattunk...”
Kárpátalja, X. évf., 45. (512) sz. 3.

Kovács M. (2008a). Üzenet a kalapács alól II. Kárpátaljai Magyar
Kulturális Szövetség, Ungvár.

Kovács M. (2008b). Ukrajnai választások és magyar érdekvédelem
1989-2008 között. KMKSZ.

Osztapec J. (2010). Politikai folyamatok Kárpátalján (1991-2009),
Kárpátalja 1919-2009, történelem, politika, kultúra; MTA Etnikai-
nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest: Argumentum Kiadó.

Orosz I. (2007). A függetlenségtől a narancsos forradalomig (1991-
2004). A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában.
Ungvár: Poliprint Kiadó.

<http://umdsz.uz.ua/news2010/november/20101104-idehaza.html> - „...a
választók elutasítják a megosztó politikát” (Kárpáti Igaz Szó, Hegedűs
Csilla), - 2012. 04. 06.

hk. (2010). „Megyei tanácsi képviselők egyéni körzetekben”
Kárpátalja, X. évf., 45. (512) sz. 4.

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V> - 2012.12.17.

Lektorálta:

Zubánics László,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Humán- és Természettudományi Magyar Kara

Történelem és Európai Integráció Tanszékének adjunktusa

Az első magyar politikai párt Podkarpatszka Ruszban

Miután Kárpátalja egy újonnan megalakult ország kötelékébe került az itt élő magyarságnak nem volt érdekképviselője. Ezért, hogy a magyar kisebbség érdekeit az új állam számításba vegye a Kárpátalján élő magyar értelmiségnek politikai csoportokba kellett tömörülnie. A politikai pártok, csoportok létrehozása, azonban a demokratikusnak mondott csehszlovák vezetés számára egyáltalán nem volt a legmegfelelőbb.

A két világháború közötti Kárpátalján kezdetben a magyar pártokat az önmagukra találás, s az önértelmezésén túl nem sok minden jellemezte. A kárpátaljai magyar pártpolitizálás három jól elkülöníthető periódusra volt osztható az adott időszakban. Podkarpatszka Rusz magyar pártjainak működését a 20 - 30-as években három szakaszra oszthatjuk. Az első az 1919 - 1925 évekre esik. Ebben az időben a többpártrendszer törvényszerű fejlődése eredményeképpen kezdett csoportosulni a magyar politikai elit. A második szakasz 1926 - 1936 közé tehető. Ez az időszak a magyar politikai pártok „fénykora” mikor is a legtöbb és legnagyobb anyagi és ideológiai segítséget kapják az anyaországtól. Ekkor indul meg a Nagy Magyarország visszaállításának az ideológiája. A harmadik szakasz pedig az 1936 - 1938 közötti időszak, mikor is a magyar pártok a magyar külpolitika közvetlen szószólói.(Ferkó — Tokár: 2008.)

Kárpátalján a Podkarpatszka Rusz ideje alatt a közel 50 politikai pártról tudunk.(Botlik 2005) Számolva az új körülményekkel és azok lehetőségeivel a magyar ajkú értelmiségiek különböző pártokba tömörültek. A Podkarpatszka Rusz időszakának legjelentősebb magyar partjai: Magyar Jogpárt; Őslakosok Autonom Pártja; Keresztényszocialista Párt; Kisgazda- Kisiparos és Földműves Párt (kesőbbi neven Magyar Nemzeti Párt) önállóan, illetve pártszövetségben fejtették ki tevékenységüket. Ezenkívül a pártok között tevékenységük szerint még különbséget teszünk lokális (helyi) és országos szinten.

1920. augusztus 3-án az Ungváron megjelenő Ruszinszkoí Magyar Hírlap szerkesztőségi cikke Szózat a ruszinszkoí magyarsághoz!

címmel cikket közöl, melyben egy magyar érdekvédelmi szervezet létesítésére hívja fel a podkarpatszka ruszi magyarok figyelmét. „Ruszenszkói Magyar Jogpárt néven szervezetet létesítettünk. Pártunk nevét abból a régi faji tulajdonságunkból kölcsönözte, hogy a magyar ember jussát nem engedi. Nem engedheti főleg most, midőn létünkéről vagy nemlétünkéről van szó. Politikai programunk e jogok kivívásán és biztosításán sarkall. Mint párt csak magyarok vagyunk. Ez alapon zászlónk alá hívunk rang-, vallás-, nemi és osztálykülönbség nélkül mindenkit, ki Podkarpatszka Ruszban magyarnak vallja magát. Az új államban - s itt Podkarpatszka Rusz területén sem úzhat a magyarság luxuspolitikát. Nem lehetünk tékozlók, hogy magyarjainkat pártokra hagyjuk szétfecsérelni. E gondolat sugallta programunkat, e gondolat száll felétek testvéreink e szózatunkban is.”(Ruszenszkói Magyar Hírlap 1920: 2)

A sajtó híradása szerint 1920. június 1-jén Ungváron megalakult a Ruszenszkói Magyar Jogpárt. Elnöke Korláth Endre helyi ügyvéd, aki 1881-ben Botfalván született. Majd jogot tanult Sárospatakon és Kolozsváron. 1907-ben Budapesten szerezte meg jogi diplomáját. Ezek után Ungváron ügyvéd, majd városi tanácsos. Az ungvári városi kereskedelmi iskola alapítója. 1917-től Ung vármegye tiszti ügyésze. 1925-től a Magyar Nemzeti Párt kárpátaljai kerületének ügyvezetője. 1924-től nemzetgyűlési képviselő, majd szenátor. 1938 decemberében megválasztották a magyar Parlamentbe. Rövidesen lemondott, 1939 januárjától Ung és Bereg vármegye főispánja, majd ismét parlamenti képviselő.(Ruszenszkói Magyar Hírlap 1923)

Ugyanezen hó 3-án Ungváron megjelent a Ruszenszkói Magyar Hírlap első száma. Az újság fejlécén a következő volt látható: A Ruszenszkói Magyar Jogpárt politikai napilapja.

Láthatjuk, hogy a Jogpárt vezetői azonnal hozzáláttak a politizáláshoz, politikai nézeteik terjesztéséhez. Ehhez a legmegfelelőbb eszközt választották egy saját újság megalapításával. Ez a lépés márcsak abból a célból is okos döntésnek bizonyult, mert így a cseh politika vezetői előtt az elsőként megalakult magyar érdekképviselői párt nem politikai, hanem csupán nemzeti céllal jött létre.

Az újság felelős szerkesztője Zombory Dezső lett. Míg a szerkesztői székbe Boldizsár Boldizsárt és Rácz Pált nevezték ki. A lapot az ungvári Lapkiadó Vállalat Rt. nyomdában nyomtatták. 1921.

július 5-től a Ruszinszkói Magyar Hírlap helyett az Ungvári Közlöny lesz a Ruszinszkói Magyar Jogpárt hivatalos lapja. (Фонд 2. Спр. 199)

A Ruszinszkói Magyar Jogpárt céljait négy pontban fogalmazta meg:

1. A ruszinszkói magyarság politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális érdekeinek megvédése.
2. A magyarság hagyományainak és nemzeti érzelmeinek ápolása a köztársaság keretein belül.
3. A magyarság számának és teljesítményeinek megfelelő érvényesítése a társadalmi életben.
4. A szociális és gazdasági élet demokratikus alapon való fokozatos fejlesztése.

Vegyük sorra azokat a pontokat, melyeket a Jogpárt megnevezett.

A párt fő programja ruszinszkói magyarság egy táborban való egyesítése és szervezése volt. A párt erős lépéseket tett a magyarság egységesítése felé. Tagja lehetett a pártnak minden, olyan ruszinszkói férfi és nő, aki magát magyarnak vallja, s aki a magyarság részére a békeszerződésben biztosított jogoknak megvédésére e pártban tömörülni akar. (Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920) A Magyar jogpárt elsődleges követelései nem voltak mások, mint hogy azt a fajta kulturális és gazdasági autonómiát biztosítsa a magyarság számára (s vele egyetemben az összes Kárpátalján élő kiebbség számára), melyeket a csehek a béketárgyalások során megígértek a győztes hatalmaknak. A magyar politikai vezetők nagyon okosan döntöttek amellett, hogy nem követeltek radikálisabb változásokat, mint amelyek a párizsi békekonferenciák során alá lettek írva. Úgy gondolták, hogy ezzel is egy nemzetközi nyomás alá állítják a cseh kormány, s ők kénytelenek lesznek eleget tenni az aláírt ígéreteknek.

A párt politikai programja is teljes mértékben a békeszerződésben aláírt pontokon alapult. Politikai téren első helyen szerepelt az autonómia minél hamarabbi és minél szélesebb körű kiépítése, különös tekintettel a magyarság részére biztosított jogokra. Kárpátalja területének valós határokig való kiterjesztése.

Az autonómia törekvéseken kívül a Magyar Jogpárt képviselői nem feledkeztek meg a magyarok szabad érvényesülési jogairól sem. Követelték a magyarok számarányának megfelelően a községi és képviselőválasztásnál, a közhivatalnoki állások betöltésénél a Magyar helyek biztosítását. (Фонд 2. Спр. 239.)

A párt gazdasági programja:

Gazdasági téren a Korláth Endre vezetése alatt álló Magyar Jogpártnak nem voltak specifikus, csak a magyarokra vonatkozó követelései. A gazdasági élet és a közigazgatási helyzet fellendítése és helyreállítása nem csupán magyar érdek volt. Ez a cél a Podkarpatszka Rusz összes pártjának és közhivatalnokának a célja is. (Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920)

Ezért megfigyelhető, hogy a Jogpárt gazdasági programjában foglalt pontok, célkitűzések több pontban is egyformának bizonyultak a német, zsidó vagy épp a csehszlovák politikai pártokéval.

Első helyen a helyes és igazságos adórendszert, a fogyasztási adók eltörlését, az élelmi cikkek adómentességét és a hadikölcsön kötvényeknek adótartozások fizetésére való alkalmassá nyilvánítása szerepelt. Ez a pont volt a legfontosabb, mivel ezen keresztül egyben a Ruszinszkóban élők életét (tekintet nélkül a nemzetiségre) és a gazdaság háború utáni helyzetének a helyreállítását szerették volna elérni. (Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920)

Második helyen a pénzlebélyezésnek Ruszinszko területén való azonnali foganatosítása szerepelt. S ebből kifolyólag, a pénz le nem bélyegzése folytán előállított pénzérték különbségből adódóan a régiót ért felbecsülhetetlen gazdasági veszteségeknek (gazdasági javak, kedvezményes vetőmag, tenyészállatok, gazdasági felszerelések, igás és más haszonállatok) sürgős kártalanítása.

A kulturális programja követelte az életigényeknek megfelelően a csehszlovák kormány által megszüntetett iskolák azonnali megnyitását. A nyelvtörvényben biztosított kisebbségi jogoknak a betartását. (Új Közlöny 1924)

Podkarpatszka Ruszban a magyarok számára az egyik legnagyobb probléma az oktatás terén mutatkozott meg. A csehszlovákok ugyan nem nyomták el teljes mértékben a magyar nyelvű oktatást, „csupán” annyit tettek, hogy a magyar oktatási intézmények számát csökkentették, nem tartva szem előtt a magyarság számarányát.

Kulturális téren igényt tartottak még arra, hogy a magyar nyelvű községekben a tanítási nyelv magyar legyen. A magyar kulturális egyesületek szabad működésének biztosítását, a lefoglalt iskolai épületek kiürítését és rendeltetésének megfelelő célra való visszaengedését. Az összes közép- és szakiskolákban a magyar osztályok felállítását. (Фонд 2. Спр.266.)

Az oktatás és kultúra terén fontos volt a magyarság számára egy tisztán magyar nyelvű tanítóképző létrejötte, amire kezdettől fogva erőfeszítéseket is tettek

Ezek a feladatok és célok szerepeltek az első magyar politikai párt, a Korláth Endre, helyi ügyvéd vezette Ruszinszkói Magyar Jogpártnak az elvei és céljai között. Első helyre nem politikai érdekeket, hanem nemzeti érdeket helyeztek, amely a mai kisebbségi politikával foglalkozó pártok már eszméiségéből kiveszett. S talán ezzel is magyarázható, hogy korántsem tudnak a kisebbségi pártok sikeres politizálást folytatni, s mozgósítani a szavazóikat. Mert mi is egy párt? Nemcsak egy politikai céloktól vezérelt képződmény. Egy pártnak, ha nemzeti érdekeket képvisel sokkal többnek kell lennie. Egy közös útmutatónak, mely kiáll nemzete minden egyes tagja mellett, mely épít és nem rombol.

A Ruszinszkói Magyar Jogpárt megalakulása a Csehszlovákiában élő kárpátaljai magyaroknak nagy lépés volt, mivel így már ők is hivatalosan jelen tudtak lenni „új hazájuk” politikai életében. Hivatalosan is kifejezhették nemtetszésüket a csehszlovák politikával szemben. A párt rendelkezett saját politikai és kulturális programmal, mely egyértelműen a magyarság vágyait tükrözte. A Magyar Jogpárt megalakulása más magyar érdekképviselő megalakulását is magával vonta, melyek az egyesüléseknek köszönhetően jelentős sikereket értek el a majd két évtized alatt, melyet a csehszlovák politikai életben töltöttek.

Felhasznált szakirodalom:

Botlik J.: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. 1918–1945. Nyíregyháza, Napvilág 2005. 187.old.

Ferkó Okszana, Tokár Márian: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919-1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 99.old.

Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920. augusztus 19. 3. old

Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920. szeptember 26. 2. old.

Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920. augusztus 3. 2. old.

Ruszinszkói Magyar Hírlap 1920. augusztus 3. 3. old.

Ruszinszkói Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. old.

Új Közlöny 1924. február 26. 3.old.

Фонд 2. Спр. 199. Арк. 157. "Персписка з поліційними і окружними урядами по питанню діяльності різних політичних партій на Підкарпатській Русі.

Фонд 2. Спр.239. Арк. 159. "Персписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність соціал- демократичної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання)".

Фонд 2. Спр.266. Арк. 158. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних буржуазних партій на Підкарпатській Русі.

Lektorálta:

Ferkó Okszána,

Történettudományok kandidátusa,

az UNE Ukrajna Története Tanszék docense

***MAGYAR NYELV ÉS
IRODALOM***

Keresztnevek vizsgálata a beregszászi római katolikus anyakönyvi index alapján 1850 és 1875 között

Kutatásomban a keresztnevek vizsgálatával foglalkozom a beregszászi római katolikus anyakönyvi index alapján 1850 és 1875 között.

Célom az 1850 és 1875 közötti keresztnevek gyakoriságának, népszerűségi alakulásának vizsgálata.

Az anyaggyűjtés forrásául a Beregszászi Római Katolikus Plébánia anyakönyvi indexe szolgált. Az anyakönyvet magyar nyelven, folyóírással vezették. A kötéstáblán a következő olvasható: *Kereszteltek anyakönyvi indexe 1850–1920. Beregszász.*

Beregszász Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa, a Beregszászi járás székhelye. Kárpátalja délnyugati részén található. A terület közel 10 falu kivételével magába foglalja az egykori Bereg vármegye magyarlakta falvait Beregszászi járás néven. 1946 után a megyéből még három járást alakítottak ki: a munkácsit, a szolyvait és a volócit, amelyekben abszolút többségben ruszinok, ukránok laknak.

Az adott korban a terület az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezte.

A vizsgált időszakban Beregszásznak több plébánosa is volt: Grynaeus Alajos (1846–1851), Ruzsák Lajos (1851–1863), Pasqual Antal alesperes (1863–1878) (Lehoczky 1996: 471). Ez észrevehető az anyakönyvi indexben, ugyanis kétféle kézírással találhatók benne a feljegyzések.

A II. világháború után az egyháztól elkobozták a nemzetiségi anyakönyveket, hisz ezek voltak a deportálások elsődleges eszközei, ennek következtében pedig sok irat megsemmisült, a megmaradt okmányokat pedig levéltárak, anyakönyvi hivatalok őrzik. Ezeket az egyházi könyveket személyi jogok védelmére hivatkozva kizárólag külön kérvények és engedélyek felmutatása után teszik hozzáférhetővé. Ebből fakadóan az e területen végzett kutatások elsődleges forrásai a parókiákon megmaradt és/vagy ártírt, ill. tovább vezetett anyakönyvek, anyakönyvi indexek, hisz az állami anyakönyvek felhasználhatatlanok a magyar nevek vizsgálatában, mivel a mindenkori államnyelven vezetettek (Kovács 2007: 40–41).

Kárpátalján mind a hely-, mind a személynevek vizsgálatával több kutató is foglalkozott, erről bővebben Kovács András ír tanulmányában.¹

Az egyházi anyakönyv névgyűjtésben felhasználható adatai közül a keresztnéveket használtam fel. A kettős, ill. hármas keresztnévek vizsgálatára jelen kutatásban nem tértem ki².

Munkámat azzal kezdem, hogy feltüntettem a vizsgált névanyag összes nevét, előfordulását, majd megterheltségét. Ezután a neveket összevetem Hajdú Mihály 1851–1870 közötti országos névösszesítésével, majd a leggyakoribb neveket Hajdú Mihály XX. századi felmérésével hasonlítom össze.

A női keresztnévek

Beregszászban az adott 25 év alatt a 98 féle női név összesen 1567-szer fordul elő. A nevek megterhelése igen nagy, az első 5 leggyakoribb nevet a személyek 56,41%-a viseli.

A felsorolásaimban az első számmal a gyakorisági pozíciót, majd nevet fogom feltüntetni, mely után az előfordulási szám, majd százalékos megterheltsége fog következni.

A táblázatból is kitűnik, hogy a 10 leggyakoribb női keresztnév a következő: 1. *Mária* 332 (21,18%), 2. *Julia* 195 (12,44%), 3. *Erzsébet* 180 (11,49%), 4. *Anna* 127 (8,1%), 5. *Teréz* 76 (4,85%), 6. *Róza* 63 (4,02%), 7. *Borbála* 59 (3,77%), 8. *Zsuzsanna* 45 (2,87%), 9. *Katalin* (2,81%), 10. *Eszter* 38 (2,43%).

Névanyagomban egyszer fordulnak elő a következő női nevek: *Adél, Albertina, Alexandra, Alexia, Anasztázia, Apollonia, Aranka, Augusztina, Aurélia, Ernesztin, Ervina, Eulália, Flóra, Helén, Henrika, Jolánta, Jozefin, Judit, Ludmilla, Linka, Lucia, Márta, Matild, Marcella, Melánia, Natália, Olga, Otilia, Therezzis, Valeria, Vendelina, Vincencia, Viola, Zelma.*

A vizsgált korpuszban a leggyakoribb és legritkább neveken kívül olyan nevek fordultak elő, mint: *Ilona* 37 (2,36%), *Rozália* 21 (1,34%), *Amália* 19 (1,21%), *Berta* 19 (1,21%), *Ida* 19 (1,21%), *Karolin* 17

¹ Kovács (2008), Magyar személynévkutatás Kárpátalján. In.: NÉ 30, 203–210.

² I. Görög(2012), Több keresztnév adása a Beregszászi Római Katolikus Plébánián 1850 és 1875 között. In.: VIII. Tudományos Diákköri Konferencia Publikációs kötete, Szerk.: Turányi Tatjana, Ungvár, 116–119.

(1,09%), *Ágnes* 16 (1,02), *Etelka* 16 (1,02), *Vilma* 16 (1,02), *Emilia* 14 (0,89%), *Lidia* 13 (0,83%), *Piroska* 13 (0,83%), *Julianna* 12 (0,77%), *Eleonora* 9 (0,57%), *Emma* 8 (0,51%), *Éva* *Emma* 8 (0,51%), *Margit* 8 (0,51%), *Jozefa* 7 (0,45%), *Paulina* 6 (0,38%), *Antónia* 5 (0,32%), *Terézia* 5 (0,32%), *Zsófia* 5 (0,32%), *Gizella* 4 (0,25%), *Hermina* 4 (0,25%), *Izabella* 4 (0,25%), *Johanna* 4 (0,25%), *Karolina* 4 (0,25%), *Sára* 4 (0,25%), *Sarolta* 4 (0,25%), *Aloysia* 3 (0,19%), *Blanka* 3 (0,19%), *Franc(z)iska* 3 (0,19%), *Klementin* 3 (0,19%), *Magdolna* 3 (0,19%), *Petronella* 3 (0,19%), *Adalberta* 2 (0,12%), *Augusztá* 2 (0,12%), *Elvira* 2 (0,12%), *Etel* 2 (0,12%), *Eugenia* 2 (0,12%), *Gabriella* 2 (0,12%), *Irma* 2 (0,12%), *Kornélia* 2 (0,12%), *Krisztina* 2 (0,12%), *Laura* 2 (0,12%), *Lila* 2 (0,12%), *Lujza* 2 (0,12%), *Ot(t)ília* 2 (0,12%), *Regina* 2 (0,12%), *Rozina* 2 (0,12%), *Viktoria* 2 (0,12%).

A kézirásos indexben találtam arra is példát, hogy ugyanaz a keresztnév többféleképp is bejegyzésre került, például: *Alojzia*(1) – *Aloysia*(3), *Eleonora*(9) – *Eleonóra*(1), *Franciska*(3) – *Francziska* (1), *Ilona*(37) – *Ilon*(1), *Otilia*(1) – *Ottília*(1), *Rozália*(21) – *Rozina* (2) – *Róza*(63).

A névanyagban többször is előfordul a nevek rövidítése: *M.*, *A.*, *E.*, *Erzs.*, *Kl.*, *Kr.*, vagy a keresztnév helyén csupán egy ismétlőjel feltüntetése. Bár kizárólag a leggyakoribb nevek vannak rövidített formában bejegyezve, statisztikai adatok készítésében némi félreértéseket is eredményezhet.

A fenti felsorolások azt igazolják, hogy a legkedveltebbek a hagyományos magyar nevek, a ritkábban vagy egyszer előforduló nevek legfőbb motivációja többnyire a kevésbé ismert, gyakran idegen eredetű nevek választása, melyek közül vannak olyanok is, melyek a későbbiekben teremtettek divatot.

Az általam vizsgált terület neveit összevetettem Hajdú Mihály 1851–1870 közötti országos névösszesítésével (Hajdú 2003: 564):

1. táblázat: Női nevek országos összesítése (1851–1870)

	Előfordulás	%
1.	Mária	16,00
2.	Julianna	11,91
3.	Erzsébet	8,61
4.	Rozália	7,57
5.	Anna	6,06
6.	Zsuzsanna	6,00
7.	Zsófia	4,89

8.	Eszter	3,73
9.	Terézia	3,44
10.	Katalin	3,15

A két gyakorisági lista összehasonlításakor felfedezhetjük, hogy az első három leggyakoribb név sorrendileg is azonos (*Mária, Julia(nna), Erzsébet*). A Hajdú Mihály listáján szereplő *Julianna, Terézia, Rozália* nevek rövidebb alakja, tehát *Julia, Teréz, Róza* fordul elő névanyagomban. A 10 leggyakoribb keresztnév egy kivételével mindkét listában ugyanaz (*Anna, Erzsébet, Eszter, Julia, Katalin, Mária, Rozália, Terézia, Zsuzsanna*). A különbség abban rejlik, hogy míg Hajdú névanyagában a Zsófia áll a 7. helyen, addig az általam vizsgált névanyagból hiányzik ez a név, a Borbála helyettesíti, méghozzá ugyanúgy a 7. helyet elfoglalva.

Ezek után a leggyakoribb neveket egy XX. századi felméréssel hasonlítottam össze, méghozzá Hajdú Mihály női nevek országos összesítésével (Hajdú 2003: 577), amely a következő:

2. táblázat: Női nevek országos összesítése (1945–1967)

	Név	%
1.	Mária	9,63
2.	Erzsébet	8,42
3.	Ilona	6,12
4.	Zsuzsanna	6,03
5.	Éva	5,13
6.	Katalin	5,09
7.	Julianna	4,41
8.	Margit	3,44
9.	Rozália	3,40
10.	Judit	2,97

Mindkét listán szerepelnek a következő nevek: *Mária, Erzsébet, Julia(nna), Róza–Rozália, Zsuzsanna, Katalin*. Az összehasonlítás alapján tehát azt látjuk, hogy a következő évszázadban sem történt szembetűnő változás a nevek divatjában.

A férfi keresztnévek

Beregszászban az adott 25 év alatt a 10 leggyakoribb férfinév a következő: 1. *József* 237 (15,15%), 2. *János* 214 (13,68%), 3. *Ferencz* 110 (7,03%), 4. *István* 86 (5,49%), 5. *András* 82 (5,24%), 6. *Lajos* 77 (4,92%), 7. *Mihály* 72 (4,60%), 8. *Pál* 69 (4,41%), 9. *György* 62 (3,96%), 10. *Sándor* 32 (3,96%).

Az egyszer előforduló férfinevek: *Adorján, Ákos, Alfonz, Andor, Andreas, Arszlán, Dávid, Elek, Emmánuel, Erneszt, Ernő, Ervin, Frigyes, Gergely, Hugó, Jusztin, Lev, Marcell, Miksa, Móricz, Otto, Rezső, Rudolf, Sámuel, Szaniszló, Szilárd, Valentin.*

A leggyakoribb és legritkább nevek között a következők szerepelnek: *Antal* 57 (3,64%), *Gyula* 48 (3,07%), *Károly* 46 (2,94%), *Béla* 42 (2,69%), *Péter* 31 (1,98%), *Bertalan* 28 (1,79%), *Gáspár* 21 (1,34%), *Imre* 16 (1,02%), *Gábor* 13 (0,83%), *Mátyás* 13 (0,83%), *Veron* 13 (0,83%), *László* 12 (0,77%), *Albert* 11 (0,70%), *Kálmán* 11 (0,70%), *Simon* 11 (0,70%), *Hermin* 9 (0,58%), *Ignác* 9 (0,58%), *Lukács* 9 (0,58%), *Márton* 9 (0,58%), *Miklós* 9 (0,58%), *Bálint* 8 (0,51%), *Ferenc* 8 (0,51%), *Géza* 8 (0,51%), *Jenő* 8 (0,51%), *Árpád* 6 (0,38%), *Jakab* 6 (0,38%), *Lázár* 6 (0,38%), *Tamás* 6 (0,38%), *Dezső* 5 (0,32%), *Eduárd* 5 (0,32%), *Gusztáv* 5 (0,32%), *Adolf* 4 (0,26%), *Aladár* 4 (0,26%), *Menyhért* 4 (0,26%), *Viktor* 4 (0,26%), *Ádám* 3 (0,19%), *Alajos* 3 (0,19%), *Bama* 3 (0,19%), *Samu* 3 (0,19%), *Tivadar* 3 (0,19%), *Vincze* 3 (0,19%), *Bódog* 2 (0,13%), *Dániel* 2 (0,13%), *Emil* 2 (0,13%), *Endre* 2 (0,13%), *Ernest* 2 (0,13%), *Etel* 2 (0,13%), *Ferdinánd* 2 (0,13%), *Győző* 2 (0,13%), *Kamil* 2 (0,13%), *Kornél* 2 (0,13%), *Ottó* 2 (0,13%), *Richárd* 2 (0,13%), *Vencel* 2 (0,13%), *Vilmos* 2 (0,13%), *Zoltán* 2 (0,13%), *Zsigmond* 2 (0,13%).

A névanyagban előfordult többször is, hogy egy keresztnév többféleképpen van leírva: *András*(82) – *Andreas* (1), *Ernest*(2) – *Erneszt*(1), *Ferencz*(110) – *Ferenc*(8), *Ottó*(2) – *Otto*(1), *Samu*(3) – *Sámuel*(1).

A vizsgált anyakönyvi indexben 95 féle férfinév összesen 1654-szer fordul elő.

A névanyagban többször is előfordul a nevek rövidítése: *Fer.*, *Istv.*, *B.*, *J.*, *Gy.*, *L.* vagy a keresztnév helyén csupán egy ismétlőjel

feltüntetése, épp úgy, ahogy a női nevek esetében. Bár kizárólag itt is a leggyakoribb nevek vannak rövidített formában bejegyezve, statisztikai adatok készítésében némi félreértésekhez is vezethet.

Az vizsgált névanyagot ismét összevetettem Hajdú Mihály országos névösszesítésével, ami 1851–1870 között a következő (Hajdú 2003: 562):

3. táblázat: Férfinevek országos összesítése (1851–1870)

	Előfordulás	%
1.	János	11,79
2.	István	8,58
3.	Sándor	8,29
4.	József	7,41
5.	Lajos	6,52
6.	Mihály	5,88
7.	Ferenc	5,57
8.	Imre	4,99
9.	Károly	4,24
10.	Antal	3,75

A két táblázat összehasonlításakor láthatjuk, hogy a 10 névből 8 (*József, János, Ferenc, István, András, Lajos, Mihály, Sándor*) mindkét táblázatban ugyanaz. Ezen kívül a különbség csupán a sorrendben figyelhető meg. Az általam vizsgált névanyagban *Pál* és *György* szerepel a Hajdú Mihály névösszesítésében feltüntetett *Károly* és *Antal* helyett.

Ezek után a leggyakoribb neveket újra összehasonlítottam egy XX. századi felméréssel, Hajdú Mihály férfinevek országos összesítésével (Hajdú 2003: 575).

4. táblázat: Férfinevek országos összesítése (1945–1967)

	Név	%
1.	László	10,08
2.	István	9,09
3.	Sándor	7,92
4.	József	7,29
5.	János	6,83

6.	Ferenc	5,75
7.	Lajos	4,32
8.	Zoltán	3,61
9.	Imre	3,21
10.	Mihály	3,03

Névanyagomban és a Hajdú összesítésében megegyeznek a következő nevek: *József, János, Ferenc, Lajos, Sándor, Mihály, István*. Kiderül, hogy mindkét lista 10 leggyakoribb neve közül 7 egyforma, eltérés csupán a nevek sorrendjében figyelhető meg. Ez azt mutatja, hogy a XIX. században divatos nevek nem vesztek el a XX. századra sem közkedveltségüket.

Kálmán Béla szerint a XIX. századra jellemző nemzeti romanticizmus a régi királyok, fejedelmek nevét hozta divatba (*Árpád, Géza, Béla, László*), hisz Széchenyi is ösztönzi a régi magyar nevek felújítását, méghozzá azzal, hogy fiát Béla névre kereszteli (Kálmán 1973: 44; 48). Ezen nevek mindegyike szerepel a fenti táblázatban.

Összegzés

Dolgozatomban a Beregszászi Római Katolikus Plébánia keresztneveit vizsgáltam anyakönyvi index alapján 1850 és 1875 között.

A vizsgált forrásban 3125 keresztelt neve szerepelt. A 3125 személy összesen 193 keresztnevet viselt, ebből 98 női név, 95 férfinév.

Gyakorisági sorrendben a 10 legnépszerűbb női név: *Mária, Julia, Erzsébet, Anna, Teréz, Róza, Borbála, Zsuzsanna, Katalin, Eszter*.

Az első 5 női név a teljes névanyagnak 56,41%- át teszi ki, azaz 884-szer fordul elő.

Névanyagomban egyszer fordulnak elő a következő női nevek: *Adél, Albertina, Alexandra, Alexia, Anasztázia, Apollonia, Aranka, Augusztina, Aurélia, Ernesztin, Ervina, Eulália, Flóra, Helén, Henrika, Jolánta, Jozefin, Judit, Ludmilla, Linka, Lucia, Márta, Matild, Marcella, Melánia, Natália, Olga, Otilia, Therezzis, Valeria, Vendelina, Vincencia, Viola, Zelma*.

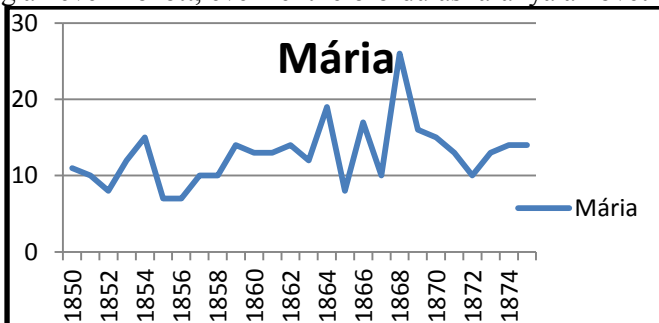
Gyakorisági sorrendben a 10 legnépszerűbb férfinév: *József, János, Ferencz, István, András, Lajos, Mihály, Pál, György, Sándor*.

Az első 5 név előfordulása (737 esetben) teszi ki a teljes névanyag 47,12%-át.

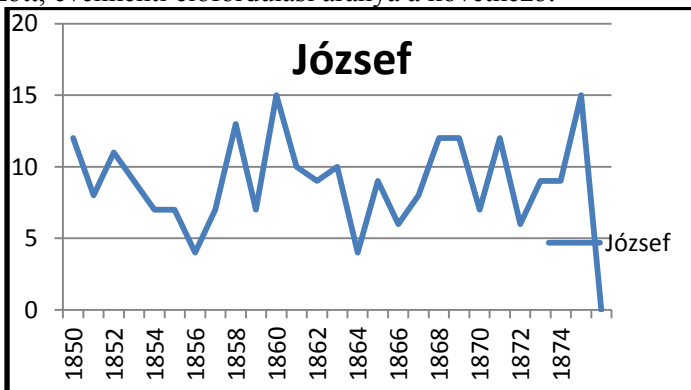
Az egyszer előforduló férfinevek a következők: *Adorján, Ákos, Alfonz, Andor, Andreas, Arszlán, Dávid, Elek, Emmánuel, Erneszt, Ernő, Ervin, Frigyes, Gergely, Hugó, Jusztin, Lev, Marcell, Miksa, Móricz, Otto, Rezső, Rudolf, Sámuel, Szaniszló, Szilárd, Valentin.*

A vizsgált időszak összehasonlítása után láthatjuk, hogy a hagyományosnak számító keresztnemek – többé-kevésbe – mind női, mind pedig a férfi keresztnemek esetében őrzik vezető pozíciójukat.

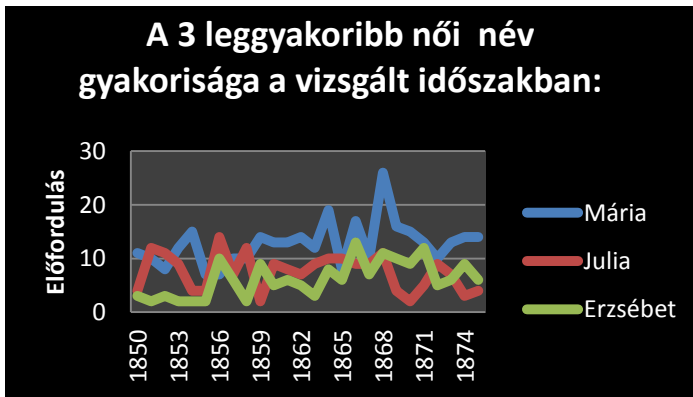
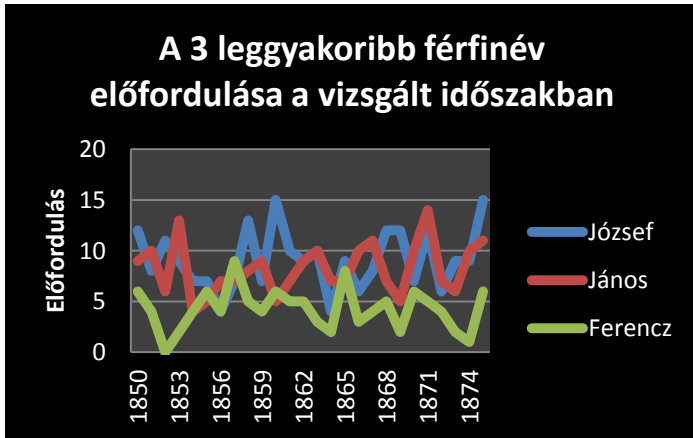
A leggyakoribb női név, a *Mária*, összesen 332 alkalommal jelent meg a nevek között, évenkénti előfordulási aránya a következő:

A leggyakoribb férfinév, a *József* 237-szer szerepelt meg a nevek között, évenkénti előfordulási aránya a következő:

A következő diagramok a nevek előfordulását szemléltetik a vizsgált 25 évben.

A keresztnévek felsorolásának, előfordulásának és megterhelésének vizsgálata után megállapítható, hogy a 25 év személynévanyaga hasonlóságot mutat a XIX. századi Magyarország legdivatosabb, legelterjedtebb neveivel, melyek a XX. században is éppannyira közkedveltek voltak.

Összességében arra a következtetésre jutottam, hogy a plébánia névanyaga 3 fő csoportra osztható: gyakori, átlagos és ritka keresztnemekre.

Az onomasztika kutatói számára néhány esetben előfordul, hogy hiányoznak rendszeresen közölt adatok, statisztikák egyes területekről vagy megyékről. Tudomásom szerint Beregszász keresztnemeiről statisztikai adatokat még nem vizsgáltak előttem. Dolgozatom célja, hogy kutatásommal egy csekély statisztikai információval hozzájáruljak az onomasztika tudományához.

Ez a kutatás arra ösztönzött, hogy a továbbiakban kiegészítsem dolgozatomat a későbbi korok anyakönyvbe bejegyzett neveinek vizsgálatával.

Felhasznált szakirodalom:

Hajdú Mihály (2003). Általános és magyar névtan. Budapest: Osiris.

Kálmán Béla (1973). A nevek világa. Budapest: Gondolat.

Kovács (2008), Magyar személynév kutatás Kárpátalján. In.: NÉ 30, 203–210.

Kovács András (2007), A személynévek gyűjtésének nehézségei és lehetőségei. In: Félúton 2, 39–44.

Lehoczky Tivadar (1881). Beregvármegye monographiája. Ungvár.

Lektorálta:

Nagy Natália,
az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Filológiai Tanszékének docense

Nevem vagy neveim?

(A magyar nevek ukránra való fordításának problémáiról)

„A szakfordítók... ha személynévbe ütköznek, úgy járnak el, mint egy sétány építője, aki ókori útszakaszra bukkan, ezért a díszburkolat mintázatát – tetszetős kivitelezés ide vagy oda megtöri az ezredéves utcakövekkel. A betemetett talajréteg a forrásnyelv, az új felszín a fordítás, a megőrzendő lelet pedig a személynév.” (Horváth 2008: 35)

Kutatásomban a magyar nevek ukránra való fordításának problémáit fogom vizsgálni forrásul véve az ungvár–radvánci Szent Gellért Katolikus Kollégium 50 lakójának a nevét.

A Szent Gellért Katolikus Kollégium Ungvár felsőoktatási intézményeiben tanuló magyar nemzetiségű egyetemistáinak, főiskolásainak ad otthont diákéveik alatt nemcsak fekhelyet és épületet, hanem keresztény környezetet biztosítva számukra.

Kutatásomra a saját nevem ukránra való fordításának különbözőségeiből fakadó problémák ösztönöztek keresvén a választ arra, mik a konkrét okai a fordítási torzulásoknak, valamint hányan vannak hozzám hasonló helyzetben.

A kérdés aktualitása szinte örökérvényű, hisz a népek és nyelvek érintkezése következtében átkerülnek tulajdonnevek egyik nyelvből a másikba, amikor is a névhasználók a saját hangrendszerük szabályainak megfelelően ejtik, alkalmazzák, honosítják meg a neveket. A családnevek kialakulása idején kezdődtek el a névfordítások máig is ugyanezen három lehetőség alkalmazásával (Hajdú 2003: 144):

1. A nevek változatlan vagy csak a hangtörvények érvényesítésével való beilleszkedése a nyelvbe
2. Megfelelések keresése
3. Lefordítás

A lehetséges fordítói műveletek között Farkas Tamás (2009: 23) cikkében a Vermes Péter Albert-féle rendszerezést emeli ki saját példasorával kiegészítve:

1. Átvitel, vagyis adott név változatlan átvétele a célnyelve:
William Shakespeare

2. Behelyettesítés

a) a név célnyelvi megfelelőjével való helyettesítése: Shakespeare
Vilmos

b) a név hangalakjának, írásmódjának a célnyelvihez való igazítása: Sekszpír Vilmos

3. A szó szerinti fordítás: Bilbo Baggins > Zsákos Bilbo,
Müller>Molnár

4. Modifikáció, vagyis a név módosítása, akár kihagyása vagy más
elemmel való helyettesítése: az avoni hattyú (ritkább fordítói
megoldás)

Különösen érdekes megvizsgálni, hogy esetünkben, tehát
kétnyelvű környezetben, a fenti lehetőségek melyike jellemző a nevek
átírására.

Első lépésként, tisztáznunk kell, hogy vajon fordíthatók-e a
tulajdonnevek?

Általános szabályként mondható az a megállapítás Soltész Katalin
a magyar névmegfeleltetés és névfordítás gyakorlatáról írt részletes
tanulmányai után (1967, 1979: 118–123), hogy az idegen
keresztnevek nem fordíthatóak, sőt nem is helyettesíthetők magyar
metanyelvi párjukkal (vö. Hajdú 2003: 144, Vörös 2007: 185).

Kálmán Béla (1973: 8–9) megjegyzi, hogy vannak olyan nevek,
melyeket egyes nyelvekben más-más alakban használnak, a
„lefordítható” jelzöt épp ezért idézőjelbe is teszi.

Lőrincze Lajos például a legmagyarabb névnek a Jánost tartja,
viszont szerinte mások is nemzeti nevüknek tekintik: a legoroszabb
név az Iván, a legnémetebb a Hans, a Johann, a legangolabb a John, a
legfranciább a Jean, a legolaszabb a Giovanni (1956: 88–89). A
keresztnevekből ily módon következtethetünk adott név viselőjének
nemzetiségére is.

Ezeket a neveket Horvát Péter Iván (2008: 38–39) nemzetközi
vagy vándorszókhöz hasonlítja példaként hozva fel a görög
demokrácia, a latin szituáció, az arab alkohol szavakat, melyek

nyelvészeti értelemben nem fordításai, hanem átvételei az eredeti alakoknak.

Illés-Molnár Márta szerint „lehet és kell is összefüggést keresnünk a névadási szokások és az identitás megőrzése között. Egyenlőségjelet azonban semmiképp sem tehetünk a magyar keresztnév (vagy családnév) és a magyar identitás közé.” (2010: 67)

A személynevek tehát nem fordíthatóak, viszont a szabály megszegésével napi rendszerességgel találkozhatunk a kétnyelvű környezetekben. Vizsgálatom szűk korpuszra terjed ki – kollégiumi társaim nevére – mégis a magyar névalakok számos helytelen, torz alakja fedezhető fel benne.

Munkám első lépéseként feltüntettem táblázatban azt a teljes névanyagot, melyet az alábbiakban vizsgálni fogok. Az első oszlopban a magyar család- és utónév szerepel, a másodikban pedig a hivatalos okmányokban használt ukrán megfelelőjük apai névvel ellátva, ahogy azt az ukrán adminisztráció is megköveteli. Ezután külön kitérek a családnévek, keresztnévek, végül az apai nevek vizsgálatára is; a nevek kategorizálást pedig a munka áttekinthetősége céljából saját megfigyeléseim alapján végeztem.

1. táblázat: A kollégium lakóinak neve magyarul és ukránul

	Név magyarul	Név ukránul
1.	Ámorth Angelika	Аморт Анжеліка Йосипівна
2.	Bácskai Viktória	Бачкай Вікторія Степанівна
3.	Barta Julianna	Борто Юліанна Йосипівна
4.	Bilák Volodimir	Білак Володимир Володимирович
5.	Bimba Alexandra	Бімба Олександра Олександрівна
6.	Biró Ilona	Біров Олена Іванівна
7.	Boldog Árpád	Болдог Арпад Адальбертович
8.	Csorba Tibor	Чорба Тіберій Володимирович
9.	Darcsi Nikolett	Дарчі Ніколетт Андріївна
10.	Erdő Anita	Ерди Аніта Бийлівна
11.	Erdő Mónika	Ерди Моніка Бийлівна
12.	Fekete Gábor	Фекете Габор Юлійович
13.	File Attila	Філе Атілла Елемирович
14.	Gajdos Edit	Гайдош Едіта Олександрівна

Scientia Denique

15.	Gerics Gabriella	Геріч Габрієлла Габорівна
16.	Göczy Tímea	Гевці Тімея Олександрівна
17.	Görög Nikolett	Гирих Ніколетта Йосипівна
18.	Gulácsy László	Гулачі Василь Васильович
19.	Hatykó Anett	Гатько Анетта Йосипівна
20.	Héder Karolina	Гейдер Кароліна Олександрівна
21.	Héder Zsuzsanna	Гейдер Жужанна Олександрівна
22.	Juhász Attila	Югас Отілла Отілович
23.	Juhász Norbert	Югас Норберт Арпадович
24.	Kékesi Bálint	Кікеші Балінт Балінтович
25.	Kékesi Okszana	Кікеші Оксана Балінтівна
26.	Kirpa Ferenc	Кирпа Ференц Ігорович
27.	Kiss Anett	Кіш Анетт Оттівна
28.	Kopinczu Nikolett	Копінцу Ніколетта Адальбертівна
29.	Kozák Katalin	Козак Катерина Юліївна
30.	Leszkó Ágnes	Леско Агнетта Миколаївна
31.	Lőrincz Gabriella	Леврінц Габрієлла Оттіловна
32.	Lucjuk Krisztián	Луцюк Крістіан Григорійович
33.	Mán Edit	Ман Едіта Йосипівна
34.	Márkus Bernadett	Маркусь Бернадетт Вікторівна
35.	Megyesi Csaba	Медєші Чаба Іштванович
36.	Meringer István	Мерінгер Іштван Степанович
37.	Mészár Krisztina	Мейсар Крістіна Ференцівна
38.	Molnár Sándor	Молнар Олександр Адальбертович
39.	Oroszi Eszter	Оросі Естер Павлівна
40.	Pávik Renáta	Павлик Рената Романівна
41.	Ráti Géza	Раті Гейза Гейзович
42.	Ruszin Anita	Русин Аніта Чабівна
43.	Spenik Szergej	Шпенік Сергій Олександрович
44.	Stempel Mónika	Штремпел Моніка Федорієна
45.	Szamay Szidónia	Самаї Сідонія Золтанівна
46.	Szaniszló Katalin	Санісло Катерина Тіборівна
47.	Szaniszló Szebasztián	Санісло Себастьян Тіборович
48.	Szanyi Erika	Сані Еріка Василівна
49.	Szentmiklósi Jána	Сентмікловші Яна Карлівна
50.	Varju Renáta	Ворю Рената Іванівна

A fentebb felsorolt 50 személy a kollégium azon lakói, akik a 2012/2013-as tanévben aktív hallgatói jogviszonnyal rendelkeznek Ungvár valamelyik egyetemén, főiskoláján, tehát 17 és 24 év közötti fiatalok.

A családnevek vizsgálata

A névanyag összesen 46-féle vezetéknevet tartalmaz, ugyanis az *Erdő*, *Héder*, *Juhász*, *Szaniszló* nevek kétszer fordulnak elő.

Az alábbiakban azt fogom feltüntetni, mennyire azonos vagy éppen eltérő a magyar és az ukrán névváltozat.

A következő nevek ukrán alakja teljesen azonos a magyar eredeti változatával: *Борто*~*Barta*, *Білак*~*Bilák*, *Фекете*~*Fekete*, *Філе*~*File*, *Козак*~*Kozák*, *Луцюк*~*Lucjuk*, *Ман*~*Mán*, *Медеуї*~*Megyesi*, *Молнар*~*Molnár*, *Орочи*~*Oroszi*, *Штремпел*~*Stempel*, *Ворю*~*Varju*.

A hagyományos írásmódú magyar családnevekkel azonban már más a helyzet, ugyanis a cirill betűs változat nem tudja megfelelőképp érzékeltetni a különbségeket:

- t ~ th : *Аморт* ~ *Аморт* alakban például egyáltalán nem egyértelmű a magyarra való rekonstruáláskor, hogy az illető vezetéknevét milyen alakban használja

- i ~ y: *Гулач* ~ *Гулач*, *Самай* ~ *Самай*, *Кікеші* ~ *Kikewi*, *Мегей* ~ *Медеуї*, *Рати* ~ *Pami*. Mind az öt vezetéknev ukrán változatának utolsó betűje -i, amely nem tükrözi a *Gulácsy* és *Szamay* végén lévő hagyományos írásmódot, ilyenképp pedig – mint tudjuk, az adminisztráció szempontjából is – más névvel azonosítja viselőjét

- c ~ cz: *Копінцу* ~ *Kopinцу*, *Лорінц* ~ *Леврінц* alakok szintén nem tükrözik a nevek régies típusú alakját

- s ~ ss: *Кіу* ~ *Kiuu*. Ez a példa képviseli azokat a családneveket, melyek rendelkeznek rövid és hosszú mássalhangzós alakokkal, amit szintén nem tud visszaadni az ukrán fordítás.

- u ~ ú: *Варю* ~ *Варю*. Az előző ponthoz hasonlóan példát látunk azokra a családnevekre, melyek rendelkeznek rövid és hosszú – ez esetben – magánhangzós alakokkal.

Így válnak azonosossá az eredetileg egymástól különböző magyar nevek cirill betűs transzkripciójuk esetén.

A következőkben olyan példákat fogok felsorolni, melyekben a pontatlanság oka a magyar és ukrán nyelv hangrendszeri, fonetikai, fonológiai különbségéből fakad:

- A magyarban lévő *a, á; o, ó* négy betű jelölésére az ukránban csupán két betű alkalmas, az *a* ill. *o*. Ebből következik, hogy a *Bácskai* ~ *Бачкай* párosban egyáltalán nem érzékeljük, hogy a magyar alak három különböző magánhangzót tartalmaz, míg ukrán változata csupán egyetlent. A név viselője megjegyezte, hogy neve *Бочкай* változatban is él, amely pedig összetéveszthető az ugyancsak létező *Bocskai* ~ *Боскай* családnévvel. Hasonló a helyzet a *Biró* ~ *Біров* alakkal, mely létezik *Біро* formában is. Ez esetben azt látjuk, hogy az „ó” jelölésére az ukránban az „-ob” betűkapcsolatot is szokták alkalmazni: *Szentmiklósi* ~ *Сентміклошій*, viszont ez sem egységes szabály szerint történik, példa erre a *Hatykó* ~ *Гатько*, *Leszkó* ~ *Леско*, *Szaniszló* ~ *Санісло* párosok. A *Szanyi* és *Varju* nevekben hasonlóan „a” betű szerepel, ukrán változatukban pedig már „a” ill. „o”: *Sani*, *Ворю* (utóbbinak szintén létezik „a”-val írandó változata is: *Варю*).

- A magyar „i” betűt az ukrán kétféleképp jelölheti, „i”, ill. „u” betűkkel: *Biró* ~ *Біров*, *Gerics* ~ *Геріч*, *Kirpa* ~ *Кирпа*, *Ruszin* ~ *Русин*, *Spenik* ~ *Шпеник*...

- Az „é” betűt szintén többféleképp jelöli az ukrán: a *Héder* ~ *Геїдер*, *Mészár* ~ *Меїсар* párosokban „eü” betűkapcsolattal, a *Kékesi* ~ *Кікеші* alakban pedig „i” betűvel (utóbbi név előfordul *Кекеші*, *Кеїкеші*, *Кікеші* formában is).

- Az „ő” szintén többféleképp jelölhető: *Erdő* ~ *Ерду*, *Gőczi* ~ *Гевці*, *Lőrincz* ~ *Леврінц*.

- A „g” jelölése: *Boldog* ~ *Болдог*, *Gajdos* ~ *Гаїдоу*, *Gerics* ~ *Геріч*, *Gőczi* ~ *Гевці*, *Gulácsy* ~ *Гулачі* párosokban azt látjuk, hogy *g* = *z*, a probléma viszont már ott merül fel, mikor *h* = *z*, ugyanis az ukrán „z” fonémájával azonosítják a magyar „g” és „h” betűt egyaránt: *Hatykó* ~ *Гатько*, *Héder* ~ *Геїдер*, *Juhász* ~ *Юзас*.

A helyzet mégjobban bonyolódik azzal, hogy a magyar *h* fonémának az ukránban van egy gyengébb (*z*) és egy erősebb változata (*x*), amelyet szintén fellelhetünk a személynevekben: *Görög*

~ *Gupux*. A Görög családnév olyan változatban is előfordul, mint *Gepez*, *Gupuz*; a *Gupux* alak teljesen ésszerűtlen és torz fordítása az eredetinek.

A problémát csak tetézi, hogy az ukrán állampolgárok útlevelébe a személyi igazolványban szereplő nevének cirill betűs – tehát sok esetben már torz – változatát transliterálják latin betűsre. Lássunk erre egy szemléltetést a legutóbbi példanévnel maradva, hisz talán a saját nevemmel tudom a leghitelesebben ábrázolni a jelenséget:

**1. táblázat: Egy családnév különféle változatai
hivatalos okmányok alapján**

Nevem önmagam azonosításaként	Görög Nikolett
Név személyi igazolvány alapján	Гиріх Ніколетта Йосипівна
Név útlevél alapján	Gyrykh Nikoletta
Név bankkártya alapján	Hyrykh Nikoletta

Vörös Ferenc meghatározása szerint „névfordításkor a párhuzamosan elő alakok között van egy olyan, amelyet eredetinek tekintünk, s ehhez a forrásnyelvi névhez képest jön létre a másodlagos, célnyelvi onoma” (Vörös 2007: 187). Igen ám, viszont itt felvetődik a kérdés, hogy a több alakból melyik tekinthető „eredetinek”, hisz nemzetiségemből adódóan egyértelműen a magyar mellékjeles változat; viszont ukrán állampolgárként Ukrajna területén a cirill betűs személyi igazolványban szereplő alak fogadható el hiteles önazonosításként; a határt átlépve pedig a nevem egy harmadik alakját dokumentáló útlevéllel tudom magam igazolni, ekkor pedig a cirill betűs alakról történő latin betűs forma lesz az eredeti. Tehát mindhárom forma – mint olyan – egyben eredeti, és mégsem eredeti. „Azonban a palackra ragasztott vinyetta még sose változtatta meg a palack tartalmát.” (Hugo Schuchardt 1896: 105)

A keresztnévek vizsgálata

A vizsgált névanyagban összesen 40 keresztnév szerepel, melyeket a következőképp rendszerezek:

Scientia Denique

- keresztnévek, melyek megőrzik eredeti alakjukat a fordítás után: Csaba ~ Чабa, Norbert ~ Норберт, Árpád ~ Арпад, Krisztián ~ Крисіан, István ~ Іштван, Gábor ~ Габор, Mónika ~ Моніка, Bernadett ~ Бернадетт, Nikolett ~ Ніколетт, Ferenc ~ Ференц, Zsuzsanna ~ Жужанна, Krisztina ~ Крисітіна, Anita ~ Аніта, Bálint ~ Балінт, Erika ~ Еріка, Eszter ~ Естер, Anett ~ Анетт, Karolina ~ Кароліна, Attila ~ Аттіла

- keresztnévek, melyek írásképeben minimális a különbség: Szebasztján ~ Себастіан

- keresztnévek, melyek írásképeben betűkülönbség van: Géza ~ Геїза, Edit ~ Едіта, Angelika ~ Анжеліка, Anett ~ Анетта, Nikolett ~ Ніколетта, Alexandra ~ Олександра, Ilona ~ Олена, Attila ~ Отілла

- keresztnévek, melyeknek ukrán megfelelője lett anyakönyvezve: Katalin ~ Катеріна, László ~ Василь, Sándor ~ Олександр

- olyan betűkapcsolatot tartalmazó keresztnévek, melyeket az ukrán ábécé egyetlen betűvel jelöl: Timea ~ Тімея, Szidónia ~ Сідонія, Viktória ~ Вікторія, Julianna ~ Юліанна

- szláv eredetű keresztnévek: Volodimir ~ Володимир, Jána ~ Яна, Okszána ~ Оксана, Szergej ~ Сергій

- módosítva fordított nevek: Ágnes ~ Агнетта, Tibor ~ Тіберій

A fenti példák is igazolják, hogy egy-egy magyar keresztnévnek több szláv változata is lehetséges. Erre a legtipikusabb példa a Kárpátalján igencsak közkedvelt női név, az Erzsébet – névanyagomban ugyan nem szerepel –, melynek nyolcféle bejegyzése létezik: Елизавета, Елізавета, Елизавет; Ержебет, Эржебет; Ержібет, Эржібет; Ержейбет (Kovács 2007: 43).

Az apai nevek vizsgálata

Az apai név, vagy ahogy azt Kárpátalján nevezni szokás, „імja отцесзтво” vagy „по бáтыкові”, a harmadik névelem a vezeték- és keresztnév után, mely – amint arról a fogalom is árulkodik – az apa keresztnévét jelöli a megnevezett személy nemétől függően – івна/івна;-ович toldalékkal ellátva.

A Szovjetunió hivatalos névformája a három elemű név volt, ezért az ország nem keleti szláv nemzetiségű lakosaira is kiterjesztették ezt a névadási gyakorlatot. A három szláv utódállam – Oroszország, Ukrajna, Fehéroroszország – a Szovjetunió széthullása után sem vált meg a három elemű nevek használatától (Csernicskó 1997: 162–7).

A névanyagomban szereplő apai nevek között 33 van nőnemben (tehát 32 lány „po bátykovi” nevéről beszélünk), 17 hímnemben.

A leggyakoribb apai nevek a vizsgált forrásban a következők: hatszor fordul elő az *Олександр* ~ *Sándoré*, ebből ötször lány neve után (*Олександрівна*), és csak egyszer fiú neve után (*Олександрович*); ötször fordul elő a mindig lány nevek után álló *Йосипівна* ~ *Józsefő*.

A továbbiakban az apai neveket a keresztnemekhez hasonlóan fogom csoportokba sorolni:

- apai keresztnemek, melyek megőrzik eredeti alakjukat a fordítás után: *Арпадович* ~ *Árpádé*, *Балінтівна/Балінтович* ~ *Bálinté*, *Викторівна* ~ *Viktoré*, *Габорівна* ~ *Gáboré*, *Елемирович* ~ *Eleméré*, *Золтанівна* ~ *Zoltáné*, *Іштванович* ~ *Istváné*, *Оттіловна* ~ *Attiláé*, *Тіборівна/Тіборович* ~ *Tiboré*, *Ференцівна* ~ *Ferencő*

- apai keresztnemek, melyek írásképeben betűkülönbség van: *Буйлівна* ~ *Béláé*, *Геїзович* ~ *Gézáé*, *Чабівна* ~ *Csabáé*, *Отілович* ~ *Attiláé*

- keresztnemek, melyeknek ukrán megfelelője lett anyakönyvezve: *Адальбертівна/Адальбертович* ~ *Lajosé*, *Андріївна* ~ *Andrásé*, *Васильович* ~ *Lászlóé*, *Григорійович* ~ *Györgyé*, *Йосипівна* ~ *Györgyé*, *Іванівна* ~ *Jánosé*, *Карлівна* ~ *Károlyé*, *Миколаївна* ~ *Miklóse*, *Олександрівна/Олександрович* ~ *Sándor*, *Павлівна* ~ *Pálé*, *Степанівна* ~ *Istváné*, *Федорівна* ~ *Ferencő*, *Юліївна/Юлійович* ~ *Gyuláé*

- szláv eredetű apai keresztnemek: *Володимирович* ~ *Volodimiré*, *Романівна* ~ *Románé*, *Ігорович* ~ *Igoré*

A fenti felsorolásból kiderül, hogy a magyar apai nevek többségét szlávositva anyakönyvezték. Érdekes példája ennek a következő név: *Мерінгер Іштван Степанович* ~ *Meringer István Istváné*, ahol az apa és fia neve azonos magyarul, ukránul viszont teljesen másképp lett dokumentálva, a keresztnév a magyar eredeti transliterálása, az apai

név pedig ukrán átírása. Hasonló fennállás figyelhető meg a *Ференцівна* és *Федорівна* nevekben, ugyanarról a *Ferenc* férfi keresztnévről kétféle alak készült az ukránra való átírás következtében.

A magyarról való fonetikai átírás is vezethet helyesírási problémához, az *Омилевич* apanév nem tükrözi az *Attila* névben lévő két *-t* betűt, ellentétben az *Омилівна* változattal, mely visszaadja a magyar eredetit az *-івна* toldalék *-i* nélküli alakjának csatolásával.

Következtetések

A családnevek, keresztnévek és apai nevek vizsgálata után elmondható, hogy a kárpátjai kétnyelvű környezetben a magyar nevek hivatalos okmányokban feltüntetett cirill megfelelője gyakran nem tükrözi az eredeti magyar alakot. Három fordítási lehetőség alkalmazását is fellelhetjük a nevekben: a nevek változatlan vagy csak a hangtörvények érvényesítésével való beilleszkedése a nyelvbe, szláv megfelelések keresése, valamint a modifikáció, vagyis az eredeti alak módosítása, változtatása.

Sok probléma lenne kiküszöbölhető, ha a szakfordítók, vagy esetünkben az anyakönyvvezetők és egyéb hivatalos okiratot kiállító egyének ismernék a névviselő állampolgárságát, ill. a forrásnyelv hangállományát és helyesírását, hisz a nevek egyik nyelvről a másikra való átírása nem történik egységes szabályozás szerint.

Úgy gondolom, hogy a fordítási és átírási torzulásokból fakadó problémák többsége elkerülhető lenne, ha az ukrán személyi igazolványba ukránul és oroszul bejegyzett név mellé a kisebbségi nemzetekhez tartozó személyek neve anyanyelvükön is bekerülne (bár nem tartom valószínűnek, hogy az ukrán állam ezt bármilyen formában kivitelezhetővé tenné).

Esettanulmányomat mindenféle szószaporítás elkerülése céljából Hugo Schuchardt (1896: 105) sokatmondó gondolatával zárom: „Mindenkinek a maga teljes neve, a kereszt- és vezetékeve együttesen, egyéni tulajdonosa, valóságos *nomen proprium* ebben az értelemben is... Azt mondják, nem akarnak erőszakot tenni a nyelven, s a helyett erőszakot tesznek az embereken. Mert csak le azzal az álarccal: végre is hova lyukad ki ez az elkeresztelés? A keresztnévek

egyszersmind a nemzetiségnek is ismertető jelei, amelyhez mindenki ugyanazzal a teljes joggal ragaszkodik...”

Felhasznált szakirodalom:

Beregszászi Anikó – Csernicsekó István (2011), A Kárpátaljai magyar személynevek használatáról és kérdésköréről. In: Magyar Nyelvőr, 135. évfolyam, 4. szám, 414–422.

Csernicsekó István (1997), „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében). In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* I. kötet. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. szám. A Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc, 162–7.

Farkas Tamás (2009), A tulajdonnevek fordításának alapkéréseiről. Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő. In: Fordítástudomány XI., 2. szám, 22–35.

Kovács András (2007), A személynevek gyűjtésének nehézségei és lehetőségei. In: Gherdán Tamás – Schultz Judit (szerk.): Félúton 2. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Konferenciája, Budapest, 39–44.

Hajdú Mihály (2003). Általános és magyar névtan. Budepest.

Horváth Péter Iván (2008), Személynevek a szakfordításban. In: NÉ 30: 35–40.

Illés-Molnár Márta (2010), Névadás és névhasználat a németországi magyar szorványban. In: NÉ 32: 59–69.

J. Soltész Katalin (1967), A tulajdonnevek lefordíthatósága. Nyr. 91: 280–292.

J. Soltész Katalin (1979). A tulajdonnév funkciója és jelentése. Budapest.

Scientia Denique

Kálmán Béla (1973). A nevek világa. Budapest.

Lőrincze Lajos (1956), Egy és más a nevekről. In: Lőrincze Lajos (szerk.) Nyelvművelő, Budapest, 77–91. In.: NÉ. 32: 59–69.

Schuchardt, Hugo (1896), A keresztnemek „fordítása”. Nyr. 25: 97–107.

Vörös Ferenc (2007), Névfordítás és névváltogatás kétnyelvű környezetben. In: Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Szerk.: Hoffmann István–Juhász Dezső. – Debrecen–Budapest, 185–199.

Lektorálta:

Nagy Natália,
az Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Filológiai Tanszékének docense

A kárpátaljai magyar irodalom előzményei, a „nulladik nemzedék”

„Ahol a Tisza ered, a máramarosi só terem, ahol a legzordabb a Kárpát, hosszú, alig elviselhető a tél, asszú nyár sovány keblű földet fonnyaszt, medve bőg a rengetegben és közel az országhatárhoz fénylő kis város, egy másik kis Budapest csillogtatja lámpásait, Ungvár nézegeti magát az Ung folyóban” (Fedinec–Vehes 2010: 130). Krúdy Gyula 1919-ben papírra vetett sorai Ungvár és Kárpátalja szépségéről tanúskodnak, s hűen tükrözik a korszak közíróinak szemléletét is.

Kárpátalja nem büszkélkedhet jelentékeny irodalmi élettel a történelme folyamán, ám a Kárpátok varázslatos tájai sok ismert író és költőt készítettek írásra. Ide sorolhatjuk többek között Anonymust, Kölcsey Ferencet, Petőfi Sándort, Sáfáry Lászlót és Balla D. Károlyt. Az Ungváron eltöltött gimnáziumi tanárévei ihlették Szabó Dezső *Tanárok* című elbeszélését és a térségben kezdte el írni nagysikerű regényét, az *Elsodort falut* is.

A 19. század végére Kárpátalján is kifejlődött a kisvárosi értelmiségi életforma. Irodalmi társulatok jöttek létre (*Gyöngyössi Irodalmi Társaság*, Ungvár), kitermelték a publicisztikát és tehetséges fordítói gárda működött a magyar-orosz és ukrán irodalmi kapcsolatok fejlesztésének érdekében. A szellemi élet központja ekkor Ungvár volt, ám a felfelé ívelő szellemi életet és fejlődő kultúrát az első világháború, majd Trianon és a történelmi Magyarország szétdarabolása bénította meg (Pál 1990).

A csehszlovák hadsereg már jóval a trianoni békeszerződés előtt bevonult Kárpátaljára. 1919 áprilisának végén Beregszász városa román – csehszlovák alkudozások tárgya lett, végül a térség is a csehek „kezére került” és ezzel kezdetét vette vidékünk csehszlovák korszaka. A Csehszlovák éra alatt is megdöbbentő volt a lakosok végtelen szegénysége: fokozódott a nyomor, tombolt az éhínség, az emberek életét munkanélküliség keserítette meg. A felvázolt helyzetet Balogh Edgár *Tíz nap Szegényországban* és Fábry Zoltán *Az éhség*

legendája című szociális riportjai is alátámasztják, ám még így is kedvezőbbek voltak az életfeltételek, mint az anyaországhoz való visszacsatolást követően. Pozitívan hatott a kárpátaljai helyzetre a Csehszlovák köztársaság 1919-ben beiktatott törvénye a kötelező közkönyvtárak felállításáról, melynek eredményeként 190 magyar nyelvű könyvtár épült fel Kárpátalján (Fedinec–Vehes 2010).

Az 1919 és 1938 közötti időszakban a térségben tevékenykedő írók a csehszlovákiai magyar irodalom értékeit gyarapították. Nevesebb alkotók voltak ebben az időben és a „*két világháború között például Fülöp Árpád (1863-1953), Ilku Pál (1912-1973), Ják (Jakubovits) Sándor (1898-1980), Kiss László (1904-1976), Nátolyáné Jaczkó Olga (1895-1970), Prerau Margit (1909-1944), Rácz Pál (1888-1952), Sáfáry László (1910-1943), Simon Menyhért (1897-1962), Tamás Mihály (1897-1967) és Vaskó István (1893-1940)* (Fedinec–Vehes 2010: 131).”

A legtöbb helyi lap rendelkezett irodalmi rovatval, melyekben időnként a kárpátaljai magyar szerzők művei is helyet kaptak. Nagy jelentőséggel bírt a csehszlovákiai magyar irodalom életében az 1921-1923 között megjelenő *Tűz* című lap. 1922-ben a rövid életű *Napsugár* látott napvilágot, s még a romániai *Korunk* című folyóirat is publikációs lehetőséget biztosított a csehszlovákiai magyar írók és költők számára. Az 1910-es években tanárként tevékenykedett különböző városokban *A rongyszedő* és a *Furcsa emberek* szerzője, a munkácsi születésű Rácz Pál, aki majd 18 éven át (1920-1938) szerkesztette a helyi *Kárpáti Magyar Hírlapot*, s állandó munkatársa volt a *Prágai Magyar Hírlapnak* is. Simon Menyhért 1932-ben, Darkó Istvánnal közösen alapította meg a *Magyar Írást*, a szlovákiai magyarság jelentős folyóiratát és hosszú éveken át a *Kárpáti Híradó* főszerkesztőjeként is tevékenykedett (Pál 1990).

1938-ban, az első bécsi döntés értelmében Kárpátalja ismét Magyarországhoz került, ám hiába az örömmel fogadott egyesítés, az elhibázott politikai döntések és a második világháború szörnyűségei a földdel tették egyenlővé az ébredezni látszó kulturális kezdeményezéseket. Pomogáts Béla véleménye szerint „*a revíziós politika eredményeit konszolidálni lehetett volna, ha Magyarország*

ellen tud állni a Német Birodalom politikai vonzerejének, vissza tudja utasítani a zsarolásokat és kitart amellett a semlegességi politika mellett, amelyet különben Teleki Pál miniszterelnök szorgalmazott és amelynek bukása ellen öngyilkosságával tiltakozott”(Pomogáts, 2011: 5). A szellemi élet jelentősebb képviselői vagy a háború martalékává váltak, vagy a menekülés útját választották (Görömbei 1997).

A szovjet csapatok 1944 októberében elfoglalták Kárpátalját, s az itt élő magyarság újfent egy idegen ország fennhatósága alá került. A lakosok bizakodva várták a jövőt, hittek a szovjet rendszer által hirdetett felszabadulásban, s abban, hogy egy idegen ország kötelékén belül is szabadon élhetnek, megőrizve önazonosságukat. Ám a kezdeti örömet és bizakodást rövid időn belül bánat és teljes kilátástalanság váltotta fel. 1944 novemberében kezdetét vette a „háromnapos munka”, s a magyarok lakta településekből elhurcolták a munkaképes férfilakosság legjavát. Rengeteg férfi veszett oda a deportálás következtében, s a túlélők sem tudtak többé teljes értékű életet élni, hisz lényük egy részét örökre a munkatáborok borzalmainak mélységében hagyták. Az otthonmaradt lakosság életét nem „csupán” az elhurcoltak hiánya keserítette meg, teljes nemzetiségi diszkriminációt kellett meg tapasztalniuk. Bezáratták a magyar nyelvű iskolákat, megtámadták az egyházat, megfosztották a magyarságot a nemzetiségi identitáshoz való jogától is.

A tragikus események következtében szinte senki nem maradt a térségben a „kezdés, az újkezdés” időszakára. Egyedül Sütő Kálmánt, Sándor Lászlót és Győry Dezsőt találjuk ekkor a Szovjetunió kötelékében, akiket Balla D. Károly megfogalmazása alapján „nulladik nemzedéknek” is nevezhetnénk, ám ez mégis elképzelhetetlen, mind a generációs különbségek, mind pedig Sándor László és Győry Dezső későbbi repatriálása miatt. És bár Győry 1941 és 1949 között Beregszászban tartózkodott, de szépírói tevékenységét az adott körülmények tükrében befagyasztotta, így nem volt befolyással a szellemi élet alakulására. Így egyedül a Beregsomban élő parasztköltő, Sütő Kálmán jelentette az egyedüli átmenetet a kárpátaljai magyar irodalom múltja és jelene között. Sándor László pedig csak másodsorban tekinthető szépírónak, első sorban

képzőművészeti szervező és kritikai tevékenységet folytatott (Balla 1998).

„Gyökeresen új társadalmi és politikai viszonyok közt a kárpátaljai magyarság szinte egyetlen, de talán legértékesebb örökségéből – a folklór és a történelmi tudat tétova emlékeit őrző bársonyos tisztaságú nyelvből, a legszűkebb, szinte családi közösségek anyanyelvmelegéből – építhette-építette újra egyre tisztább hangú, a közös gondokhoz is értő szóval szóló kultúráját (S. Benedek 1996: 6).”

Összefoglalás

A Kárpátalja területén élő magyarság hosszú időn át maradt fórumok és tényleges, pezsgő irodalmi élet nélkül a történelmi viszonyok kedvezőtlen alakulásának köszönhetően. Trianon és annak következményei örökre megpecsételték mind az anyaországhoz tartozó, mind pedig a térségben élő magyar lakosság sorsát. Kárpátaljának az anyaországon kívül, idegen országok keretein belül kellett, s kell életben tartania kultúráját, újjáépítenie irodalmát, s ami a legfontosabb: megtartania azonosságát.

Ahogy a cím is utal rá, *A kárpátaljai magyar irodalom előzményei, a „nulladik nemzedék”* című munka a kárpátaljai magyar irodalom kezdeteit, az irodalmi életet, s annak hiányát, valamint az adott kor társadalmi viszonyait mutatja be.

Felhasznált szakirodalom:

Balla D. Károly: *Előítéletek és beilleszkedési zavarok.* in.: *Útközben–Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Fedinec Csilla, Vehes Mikola: *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra,* Argumentum MTA Etnikai – nemzeti kisebbségkutató Intézete, 2010.

Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945-1990),* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.

Scientia Denique

Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990)*. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 1990.

Pomogáts Béla : *Kulturális nemzetépítés. Együtt*, 2011., 1. szám.

S. Benedek András: *A megmaradás esélyei*. Hatodik Síp –Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.

Lektorálta:

Csernicskó István, PhD

Az ember, mint a történelem kiszolgáltatottja
(Az emberi sors bemutatása Tamás Mihály Két part közt fut a víz
című regényében)

Az ember a történelemben mindig fontos szerepet játszott. Az egyes ember más egyes emberekkel közösséget alkotva képes társadalom-, történelemformáló szerepet kifejezni. Az esztétikában az embert úgy definiálják, mint társadalmi lényt, aki eredetileg individuum, önálló, független egyed: a társadalom pedig nem más, mint individuumok közössége.

A történelem tanulmányozása során számos kérdés vetődött fel mind a filozófiában, mind a társadalomtudományokban azzal kapcsolatban, hogy milyen viszony is létezik a történelem és az egyes ember között; az egyén és a társadalmi közösség érvényre jutó akarata között. Aquinói Szent Tamás egyfajta hierarchiát állít fel, s azt mondja, hogy: az alacsonyabb rendű teremtmények a magasabb rendűekért vannak, amint az ember alatti teremtmények az emberért léteznek. Herder később ennek nyomán felteszi a kérdést: „Miért lenne az egyén az állam számára teremtvé?” (Herder 1978: 50)

A kérdés az évszázadok során a válságos történelmi időszakokban újra és újra felmerült. Így volt ez a trianoni békeszerződést követő időszakban is. A kisebbségi sorsba került magyarság számára fontossá vált az önmeghatározás (Bárczi 2011). Az itt élők nem tudták, hogy különálló egyéneként, egy közösség felelős és áldozatkész tagjaként, vagy esetleg „az adott nemzetállami territórium tartozékaként” (Gyáni 2010: 241) tekintsenek önmagukra.

Az általam vizsgált Tamás Mihály regény számos esetben felveti az egyén és közösség kérdését és határozottan állást is foglal: „Nagy és válságos történelmi pillanatokban nincs egyén, és nincs egyéni fájdalom és egyéni megsegényülés, hanem van egy nagy, erős, kollektív csak azért is” (Tamás 1983: 43). Később a regény végén azonban, mikorra főhőse, Bodák Iván már megtalálta helyét az

átalakult világban, határozottan ellentmond a fentebb idézett eszmének:

„A vezér idegesen kapta fel a fejét, és azt mondta: ez nem fontos!

–Jegyezd meg: az egyén fájdalma nem fontos, az egyén nyomorúsága nem fontos. Fontos az egység, amelyet a külföldieknek mutatunk a negációban.

Iván erre azt felelte, hogy az egyének szenvedéséből és szegénységéből lesz a nemzet szenvedése és szegénysége, mert a nemzet összessége az egyéneknek. Most pedig erősnek és gazdagnak kell maradni mindenekelőtt, mert így minden egyéb könnyebben elviselhető” (Uo:190) Az öntudatra ébredt ember szavai ezek, aki végre határozottan hangot ad véleményének s nem engedi többé, hogy a történelem kiszolgáltatottjaként, a társadalmi erők akarátának hű cselédjeként tekintsenek rá. Sajnos ez a magatartásmodell nem volt jellemző az 1920-as évek kisebbségére, az emberek kábultságukból még csak alig ébredeztek, s a kulturális élet ravataláról még sehogy sem akart felkelni.

Az egyén szerepét a társadalomban és történelemben egyaránt meghatározza a családi háttér. Épp ezért fontosnak tartom a család szerepének vizsgálatát az adott korban és Tamás Mihály regényének tükrében.

„A család emberi közösség, a társadalmi együttélés alapsejtje, legkisebb egysége; a társadalom fejlődésének függvénye, a rokonok kapcsolatának történelmileg változó formája, amely változásában követi a társadalmi viszonyok alakulását.” (S. Molnár 1996-2000:187)

A 20. században a családok nagy átalakuláson mentek át. Ennek az egyik oka a világháború kitörése volt. Ez a meghatározó történelmi esemény súlyos csapást mért mind az európai, mind a magyarországi családok életére. Apák és leendő apák veszték oda, nagymértékben hozzájárulva ezzel a demográfiai krízishez, majd pedig a trianoni békeszerződés miatt családokat, generációkat szakítottak szét az új országhatárok.

Ezenkívül a családok élete társadalmi változáson is keresztülment. Az 1900-as évekre jellemző, hogy a házasságkötés és családalapítás

alapja már nem csupán az örökség és földtulajdon, hanem sokkal inkább a családfő önállóan megszerzett jövedelme. A családalapításnak elfogadott oka lett a házastársak közötti szerelem, ami azt eredményezte, hogy a család egyre jobban a magánéleti bizalom és intimitás színterévé vált. Az alapvető feladatok is megoszlottak: a férfi feladata volt az anyagi biztonság megteremtése, a feleségé pedig a belső harmónia megteremtése, a gyerekek nevelése, ahogy Tamás Mihály fogalmazza meg: „...*egész testében túláradt a fájdalmas vágyakozás asszonyember után, aki testvér is, szerető is,*” (Tamás 1983: 16).

A család vizsgálatával és az egyén társadalmi szerepével kapcsolatban fontos megvizsgálni a házastársi és a szülő–gyermek viszony sajátosságait, melyre az adott regényben kitűnő példák találhatók.

A házastársi viszony.

A magyar társadalom a házasságot mindig a családi élet meghatározó alapjának tekintette és ezért nagy jelentőséget tulajdonított neki. A házasságkötést sokáig a társadalomba való beilleszkedés feltételének tekintették és ezért a párválasztáskor meghatározó szerepet játszott a felek anyagi és társadalmi helyzete. Később azonban ennél nagyobb szerepet kapott a szerelem, mint a házasságkötés oka.

Tamás Mihály *Két part közt fut a víz* című regényében két típusú házastársi viszonyt mutat be.

Az első Éltető Klári és Kormos házassága. Házasságukat egyértelműen az előnyös társadalmi és egzisztenciális helyzet motiválta, legalábbis Klári részéről. Már a mű elején gyengéd érzelmek fűzik a főhőshöz, Bodák Ivánhoz, akit később házassága előtt négy nappal fel is keres, nem titkolva a szándékát, hogy gyermeket akar tőle: *"Iván... én azt akarom... hogy a gyerek... a gyerekeink... Iván!"* (Uo. 84). Majd esküvője napján mintegy szerelmet is vall a férfinak: „*A pap szavaira mondták az eskü ígét, Klári felemelte a fejét, magasuló homlokkal nézett fel, és a szeme belekapaszkodott Iván szemébe. Úgy is maradt, akkor is, amikor erős, magabizó hangon mondat: ezt az embert szeretem*” (Uo. 85). Tehát ez

esetben egy tökéletes érdekházasságról beszélhetünk, ahol mindkét fél a saját érdekeit juttatta érvényre. Klári „méltóságos asszony” lett, aki férjével „szép lakást” birtokol, jó társaságuk van, és ami mindennél fontosabb számára, hogy ismerik az egész várost. Tehát egzisztenciális helyzetük kiváló, így már nincs jelentősége az érzelmeknek, a múltnak, sem annak, hogy ki valójában a gyereke apja: *„Úgy ment az asszony, egyenesen, egyforma és harmonikus léptekkel, olyan semmivé vált számára minden, mintha semmivé vált volna a levegőég roppant mindensége, amelytől végtelen messzire távoztak a viharok. Vissza se nézett”* (Uo. 170).

A másik házastársi kapcsolat, amelyet az író bemutat, teljes ellentéte az előbbinek. A főhős Iván és Mária házassága. Tamás Mihály bár élessé teszi az ellentétet azzal, hogy egy meghitt kapcsolatot mutat be, ám az idill sorai között mégis a realitás bújik meg. Nem titkolja és nem is szépíti a felek hibáit. Máriát a mű elején felületes értékrendű leányként ábrázolja, akinek fontosabb a tánc és a szórakozás, mint az őszinte érzelmek megnyilvánulása. Negatív berögződésnek minősül nála az is, hogy ő mindössze 17 éves, Iván pedig egy 23 éves egyetemi hallgató, mégis szégyell vele mutatkozni, mert Iván „iskolásfiúnak” számít az ő szemében. Természetesen Iván hibáit sem palástolja az író. Ő erkölcsi magatartásában nem épp példaértékű. Már vőlegény, amikor egy éjszakára még könnyed szerelmi kalandba keveredik Éltető Klárral, s később kiderül, hogy közös gyermekük is ekkor fogant.

Mindezek ellenére a mű olvasása során az olvasót teljesen lenyűgözi közös házasságuk bemutatása. Ennek oka, hogy a két hős fejlődő jellem. A fejlődés legélesebben Mária jellemében mutatkozik meg. A kezdetben szinte ostoba kislány őszinte és mély szerelemre lobban Iván iránt, sőt a regény végére érett asszonnyá válik.

Házasságuk egyértelműen a 20. századi átalakult családmodelljének felel meg. Az ő esetükben nem játszott szerepet az örökölt anyagi és társadalmi javak megléte vagy éppen hiánya. Iván egyszerű fiatalember, akit özvegy anyja egyedül tanítat, s bár Mária apja fontos hivatali tisztséget tölt be, mégsem látják akadályát a házasságnak. Sokkal fontosabb szerepet kap a családfő önálló

érvényesülése és pénzkeresése. Iván felelősséget vállal a társául választott nőért, s ezt a maga erejéből igyekszik meg is valósítani: „*Nekem nem szabad hazulról pénzt kérnem, lehetne, de nem szabad, mert megházasodtam. Nekem itt kell megkeresnem a pénzt, és azontúl tanulnom is kell*” (Uo. 138).

Kapcsolatukat a kölcsönös önfeláldozás teszi igazán értékesé és példaértékűvé: „*Az se volt igaz, hogy Máriának nem volt étvágya, mert egészséges volt, és fiatal, és az se volt igaz, hogy Iván tízóraizott az egyetemen, mert nem lehet tízóraizásnak számítani azt, ha valaki elsétál a virsliárus gőzölgő fazeka mellett, és közben görcsösen szorítja a pénztárcáját, nehogy, haj, egy garas is kifusson belőle fölösleges dorbézolásra. De jó volt ez most, jó volt ez a kölcsönös drága hazugság, mert a jóság könnyével lett tele a szemük, ahogy egymásra néztek, és Mária az asszonyember kimeríthetetlen jóságával nézte a dacos férfiember vonagló szája szélét*” (Uo. 142).

Tamás Mihály a család, s ezen belül főként a házasság szerepét a történelmi ideológiák, társadalmi változások fölé emeli. Mintegy állandóként ábrázolja, mely a történelmi változásoknak kiszolgáltatott egyén vágyott nyugalmanak színhelyévé válik: „*Itt bent pedig az ő élete folyt: az ott kint és ez itt bent együtt az élet egyetlen formája, most már biztosan tudta, hogy az egyetlen. És a folytatás, amely örök és mindenképp föltöltött való. Páncéllá keményült a szoba négy fala: ők hárman belül maradtak, és kívülre záródott a külső világ.*

Itt bent pedig csodálatos fényben ragyogott minden” (Uo. 197).

A szülő–gyermek viszony.

A Két part közt fut a víz című regényben a szülő–gyermek viszony két szinten jelentkezik. Az első Iván és anyja Bodákné, a második Mária és szülei viszonyában.

Iván és édesanyja kapcsolatában nem a szavak, sokkal inkább a tettek játszottak fontos szerepet, akárcsak a tradicionális vidéki családmodellekben. Iván vegyes család sarja, anyja magyar, apja pedig szláv. S bár viszonyukra nem jellemző az őszinte beszélgetések jelenléte, ám ennek ellenére mély és szoros anya–fia viszony állt fenn közöttük, Bodákné természetes anyai tudásával és megfigyelőképességével jól ismerte fiát: „*Bodákné nem faggatta*

tovább, mert ismerte a fia csukott lelkét, tudta, hogy ha nevet, akkor már rejteget valamit, valami nagyon komolyat... Iván már kölyökkorában zárkózott volt, sohase tudott kedveskedni, hízelt, csókkal nem csimpaszkodott az anyja nyakába. (...) Az anyja szíve megéreztte, hogy Iván is szereti, mert lélekben jó volt, mert az apja szláv jóságát örökölte, de hideg volt, és kemény, mert az apja egész szláv lelkét kapta örökségül. Úgy nőtt fel mellette, mint a magányos fa, amelynek levelei csak önmaguknak suttognak” (Uo. 47–48).

Ezzel szemben Mária sokkal őszintébb kapcsolatot ápolt szüleivel, főképp édesanyjával, aki őszinte bizalmát élvezheti, erről tanúskodnak Ivánhoz intézett szavai, amikor azt tanácsolja a fiatalembernek, hogy jó lenne, ha megtanulna táncolni „*mert Mária nagyon rokonszenvez magával. Én anyja vagyok, nekem megvallotta...*” (Uo. 69).

Am e látszólag mély bizalmi alapokon nyugvó kapcsolat mégis veszít az értékéből, ha a Bodákné önfeláldozó, aggódó anyai jellemével állítjuk párhuzamba. Iván és Mária korai házasságát mindkét szülő ellenezte, de érdemes megfigyelni az okokat. Lengyelné kifogása, hogy Iván a lánya számára nem partiképes, hisz még nincs diplomája, Bodákné viszont az aggódás teljesen más hangjain szólal meg: „*Iván beteg, neki nem lenne szabad házasodni még, csak majd ha meggyógyul*” (Uo. 117).

A történet folyamán pedig az író még élesebben szembe állítja a két szülői magatartást. Házasságuk után a fiatal párnak nehéz időket kell elszenvednie. Természetesen Iván mindent elkövet, hogy anyagilag függetlenné váljanak, de ez sok lemondással jár, ami mindkettejüket nagyon megviseli. S bár arcuk napról napra halványabb lett Mária szülei, kik napi szinten érintkeztek velük ebből semmit sem vettek észre. „*Lengyelék nem tudtak semmit, csak dicsérték Iván jó étvágyát, amikor néha náluk vacsorázott, az egyre fehéredő sápadtságot pedig annak tudták be, hogy egész napját az előadóterem zárt levegőjében tölti*” (Uo. 151). Tehát a látszólag bizalmas kapcsolat értéktelenné válik, a szavak nélküli, de annál mélyebb viszonytal szemben. Bodáknénak nem volt szüksége magyarázatokra, még arra sem, hogy lássa gyermekét „*...érezte ő, hogy szükség van itt rá, nem volt nyugta addig, amíg el nem*

indulhatott” (Uo. 153). Ez az egyszerű és őszinte anyai ragaszkodás, ez a segíteni akarás, s ennek tettekben való megnyilvánulása az, ami vidéken még oly jellemző volt, ám városon már ekkor elkezdődött a máig megállíthatatlan folyamata az emberek egymástól való elidegenedésének, mely napjainkra óriásméretűvé nőtte ki magát. Pedig a családban megelleglő bensőséges légkör elengedhetetlen az egyén személyes fejlődése számára, Bodákné megjelenése nélkül Iván kétségbeejtő helyzetbe került volna, s talán soha nem éri el a célját.

Bodák Iván a regény végére eljut a végső csalódásig, mely végleg elidegeníti őt a társadalomtól. Azok az események, emberek, megnyilvánulások, melyekkel találkozik mind-mind hozzájárulnak ehhez.

A mű elején szembesülnie kell azzal, hogy bármit is tett korábban, bármennyire lelkiismeretesen járt el számos esetben, a társadalomban ő csak egy felkapaszkodó kispolgár, aki bármit tesz nem lesz több a társadalom szemében: *„Eszébe jutott, hogy a kommün alatt, amikor az ismeretségük kezdődött, és amikor sok apró és nagy szolgálatot tett a bárónak, mert tehette, mert a társadalmi és hatalmi sorrend akkor alulról kezdődött, akkor a báró először őt kínálta meg cigarettával, és csak azután gyűjtött maga is rá”* (Uo. 12). Ám egyenes, szilárd jellemével mégis kivívja a báró tiszteletét. Viszont az élete minden területén meg kell vívnia ezt a harcot. Meg kell tapasztalnia, hogy egyéni életébe miként tolakszik be a politika, hogy a legmélyebb felháborodását is el kell fojtania, az igazságtalanságot el kell fogadnia, ha egy olyan személy áll vele szemben, akinek idegen katonai rendjel díszíti az egyenruháját. Hogy míg őbenne szinte buzog a tettvágy, a haza megmentésének, a honfitársak segítésének vágya, addig másokat csak a pozíció és pénz motivál. Az író ezzel kapcsolatban kitűnő ellentétet állít fel Iván és Kormos jellemének ábrázolásával:

„Senki sem szólt. Kormos a körmét kezdte rágni, egy kisujján beszakadt a húsba, nagyon kellemetlen volt, le kellett harapnia” (Uo. 40).

„...Iván a szemébe nézett, tekintete nyílt volt, tiszta, mint a tengerszem tükre” (Uo. 40).

Éles az kontraszt, Kormos a társadalom vezető rétegéhez tartozik, azok között van, akik a kisebbségek „megsegítését” tűzték ki célul, valójában azonban társaihoz hasonlóan csak önös érdeke motiválja. A nemzet, az egyszerű emberek, hivatalnokok, magyarok sorsánál, még „beszakadt” körme is több érdeklődést vált ki belőle.

Iván épp az ellentéte, bár nem tiszta magyar családból származik, lelkében szinte tombol hazája iránt érzett szeretete, az emberek tisztelete. Egészségét, szabadságát, életét kockára téve végzi el a rábízott feladatot, s megdöbbenve kell észrevennie, hogy megbízói, a „haza nagyjai” alávaló gazemberek, akik őt akarják mocskos tervük végrehajtójának. Nem az embert látják benne, sokkal inkább az eszközt, mely önmaguk érvényesülési folyamatában alkalmas lehet bizonyos kényelmetlen feladatok elvégzésére. Később a regény végén szintén ezzel kell szembesülnie. Ez az a pont, amikor végleg elidegenedik a társadalomtól: *„Nekem mondja, mert még nem jöttem ide pénzt kérni, mert amit eddig tettem, azt tiszta szándékkal tettem, az érzéseim szerint, becsületből, és nem pénzért. Elnök úr csak zsoldost tud elképzelni: vagy a saját zsoldosát, vagy a másik oldalét, de nincs szeme és nincs szíve ahhoz, hogy higgyen azokban, akik két zsoldos banda között is meg tudnak állni a maguk lábán? És hogy itt, csak itt, e két vonal között van a tiszta élet síkja?... Én azt akarom, elnök úr, hogy a magam tanult munkájával tartsam el az életemhez kapcsolódó embereket, és én el tudom képzelni azt is, hogy valaki becsületes jó magyar lehessen az elnök úr felszentelő jóváhagyása nélkül is. Én itt születtem, az én hazám itt van, én itt akarok megélni munkából, még akkor is, ha nem nyerek el az elnök úr jóváhagyását”* (Uo. 190–191).

Bodák Iván kitűnő példája annak a folyamatnak, amelynek következtében az egyén teljesen elidegenedik a társadalomtól. Ha a társadalom döntő szerepű tagjai nem látnak túl önös érdekeiken, akkor a tisztán látó, tehetséges egyének számára két lehetőség van: vagy behódolnak, vagy elszakadnak ettől a társadalomtól. Többségük az utóbbi lehetőséget választja, s ez mai napig nagy veszteségeket jelent a társadalmak számára.

Felhasznált szakirodalom:

Bárczi Zsófia (2011). A hollét bizonytalansága. Irodalmi Szemle. 43–48.

Gyáni Gábor (2010). A tér nemzetiesítése: elsajátítás és kisajátítás. Helikon. 1–2. sz. 239–257.

Herder, Johann Gottfried (1978). Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról. Budapest: Gondolat. 50.

S.Molnár Edit (1996-2000). A család kialakulása, a családformák történelmi változásai. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. Szekszárd: Babits Kiadó. 2. kötet. 187–204.

Tamás Mihály (1983) Két part közt fut a víz. Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó.

Lektorálta:

Hulpa Diána,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Magyar Filológiai Tanszékének docense

Az egyszerű emberek hangja Sáfáry László költészetében

„Lehet, hogy nagy viharok jönnek a hegyekből,
és a népeken is végigront újra a háború és pusztulás,
vagy egy kis szellő hidege dönt el engemet.
De sorsom fel van írva és magyarul van felírva
a földemen, a fiatal fák levelén.”
(Sáfáry László: Fiatal fák)

A trianoni békeszerződés következtében elszakított területeken, az idegen államiság következtében az irodalomnak nehéz talajon kellett újjá születnie. A mai Kárpátalja területén a 20-as évek az átmenet, majd a csehszlovákiai megszilárdulás éveiként vonultak be a köztudatba. Ebben az időszakban tűnnek fel az irodalomban Rácz Pál, Nátolyáné Jaczkó Olga, Simon Menyhért versei, amelyek megeremtik a kárpátaljai kisebbségi költészetet.

A 30-as évekre egy kellően felkészült és meghatározott politikai szemlélettel rendelkező értelmiség alakult ki. Ehhez a réteghez tartozik Tamás Mihály, Sáfáry László, Bellyei (Zapf) László Fülöp Árpád, Kiss László, Mécs László és Győry Dezső.

Sáfáry László Munkácsen született 1910-ben. Apja kataszteri mérnök (földmérő mérnök) volt, de felmentették állásából, mert az első világháborút követő államfordulatkor nem tette le a hivatali esküt, mivel a megszálló hatalom gyalázatos módon bánt a magyarsággal. Ettől kezdve alkalmi munkákból tengődtek. A gyermek Sáfáry apjával bejárta a hegyvidéket és megismerte az ott élő embereket, s azok kultúráját, életvitelét s nyomorát is látta.

A gimnáziumot magánúton végezte el, Sátoraljaújhelyre járt a határon átszökve vizsgázni. A magyar állampolgárság megszerzése után a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának lett a hallgatója. A fővárosban lakott, de a nyári vakációit otthon töltötte, s egész fiatalon bekapcsolódott az erdélyi Fábry Zoltán által szerkesztett

Az Út című folyóirat szerkesztésébe. Aztán dolgozott a Mi Lapunknál, a Független Szemlénél és a Kórus című lapot is ő szerkesztette.

1941-től a budapesti egyetem magyar-latin szakos hallgatója lesz, s itt kezd el foglalkozni tanulmányával, mely a Nyugat-európai ízlésáramlatok a felvidéki magyar költészetben (1920–1938) címet viselte és melyet doktori disszertációvá akart fejleszteni, de a második világháború ebben megakadályozta. Ekkor őt is behívták katonai szolgálatra, melynek során 1943-ban a keleti fronton meghalt.

Csanda Sándor röviden úgy jellemzi Sáfáryt, mint a „kárpát-ukrajnai szociális kérdések és a verhovinai táj lírikusa”. (Csanda 1968: 103) Ez a rövid meghatározás mintegy összefoglalja a költő témavilágát. Már gyermekkorában szembesült a szociális és társadalmi hátrányokkal és magát a nyomort is meg kellett tapasztalnia. Nem meglepő tehát, hogy ezek a gyermekkori sötét emlékek erőteljesen rányomták bélyegüket a költő lelkivilágára és költészetére is. Ezek mellett a fővárosi élmények, a pezsgő irodalmi élet, tanulmányai, olvasmányai, az új ismeretségek és a cseh megszállás alatt lévő, határok által elszakított, kisebbségi sorsba taszított otthoni magyarság kiszolgáltatottsága alakította személyiségét. Ezeknek függvényében vált látó költővé, aki nem tekint túl az emberi szenvedés, megaláztatás, elesettség homályán, nem menekül egy szürreális világba, hanem szembenéz a valósággal, bemutatja azt. Korai verseit az erőteljes nyelvi kifejezés, a hatásosan érzékelhetővé tevés jellemzi.

Ezeket a költeményeket fogta csokorba 1931-ben Lendület címmel megjelent kötetében, amely a munkácsi Welber Bérelt Nyomda kiadásában látott napvilágot. Mások mellett Illyés Gyula a Nyugatban írt erről egy rövid kritikát. Ebben kijelenti, hogy a költő 4-5 soros versei mögött már sejthető a művész jelenléte, csak még elő kell hozni, így fejezi be: „Ez a füzet még olyan hatást tesz, mint holmi vázlatkönyv, tele különböző értékű tanulmányokkal. Érdekessége, jelentősége a remélhető nagyobb műtől függ.” (Illyés 1932: 51)

Költészete második korszakában a szülőföldre kapcsolódó szociális és társadalmi mondanivaló lesz igazán hangsúlyos, a versek itt egyszerűbbek, csiszoltabbak, s modorukban szinte epikusak.

Szülőföldje iránt érzett imádata szülte a verhovinai verseket (Verhovina tájegység az Északkeleti-Kárpátokban, a mai Kárpátalja hegyvidéki részén). Ezekben a táj, s az egyszerű emberek gondolat- és érzésvilága, léthelyzete jelenik meg, amelyeket második verseskötetébe gyűjtött össze, Verhovina címmel. A kötetet a munkácsi Tipografia Nyomda adta ki 1935-ben. Ezek az alkotások nagy visszhangot váltottak ki. Írt róluk többek között Barta Lajos, Féja Géza, Győry Dezső, Radnóti Milkós is. Az utóbbi elég keményen véleményezi a költőt: „Sáfáry Lászlónak négy éve jelent meg első könyve, a Lendület... Vékony líra volt és fejlődésképtelen... különösen nem mentes... a gyakran prózába sikló kényelmességtől és a költői közhelyektől, melyek legtöbbször a néhány soros kis verset is elrontják. Pedig lírikust sejtet néhány szép képe és a könyv három verse, a Verhovina, a Tavasz és a Déli árnyék”. (Radnóti 1935: 134)

A kötet címadó verse *Verhovina*, mely nem véletlenül nyerte el Radnóti elismerő szavait. A költemény mintegy vázlata a költő jellegzetes ellentétpárjának, mely szinte minden versében megjelenik. Az idill és a baljóslatú, már-már félelmetesen borzongató képzet ellentéte ez. Vagyis a természet idillje s az emberi számítás kegyetlensége által alkotott ellentétpár. A versben megjelenik a lírai főhős, Vaszil gazda. Ő a Verhovinán élt és boldog, nyugodt volt az élete. Nem háborította senki, tette a dolgát s élte a mindennapjait. Szinte nyugalom lesz úrrá az olvasó gondolataiban is, amint a költemény sorai által betekintést nyerhet e falusi ember életébe. Abba az életbe, amelyet még nem rontott meg a világ és az emberi acsarkodás a hatalomért, hanem, amelyben helyet kap még a gyermeki naivitás és tiszta egyszerűség:

„Az istenkének segítni kell,
mert néha bántanak a hegyek”.

A gyermek nevezi a Mindenhatót istenkének, az a gyermeki hit, mely még nem látta a világ borzalmas oldalát, mely még nem lett a felnőtté válásra kényszerítve. A Verhovina táptalajt adhat az ilyen gyermeki hitnek. Az ott élő és dolgozó emberek nem is sejtik, hogy az ő csöndes és nyugodt világukon kívül van egy másik világ is, mely már szinte bűzlik romló sebeitől. De az idill nem tarthat soká, mert

Vaszil gazda birtokán is beköszöntött a „szörnyű éjszaka” és „A kukoricán átázolt egy vaddisznósereg”. Ezzel elpusztult a verhovinai lakosok legnagyobb törvénye, hogy a becsületes, dolgozó emberek elnyerik jutalmukat. A „vaddisznósereg” nem tekint erre a törvényre, csak megy, amerre önkényes céljai vezérlik, s nem érdekli az emberi élet és lét szentsége. Ez a „vaddisznósereg” szemben áll a természettel és az emberi méltósággal is, mert ez a „vaddisznósereg” nem más, mint olyan hatalomtól, politikától megrészegült emberek tömege, akik nem riadnak vissza még a pusztítástól sem annak érdekében, hogy mocskos céljaikat elérjék. Vaddisznóként végigcsörtetnek az egyszerű emberek életén s elpusztítanak abban minden értéket.

Sáfáry az egyszerű emberek költője. Az ő érzéseiket, életüket énekli meg. Ezek az emberek nem avatkoznak bele a politikába, nem is érdekli őket, megvannak a saját feladataik, gondolataik. Ők csak elszenvedik a politika hatásait. Erről az elszenvedésről szól a költő a Verhovina című versben és számos más versében is. Például a *Tutajosok* című költeményben is ennek ad hangot. A tutajosok egyszerű emberek, akiket nem érdekel sem a politika, sem a világ forrongása. Ennek ellenére az mégis beavatkozik nyugodt életükbe és megnehezíti azt. Nekik egyedül a természet parancsol, a természet törvénye, mely szerint a tutajosok dolga, hogy nyáron fát úsztassanak a Tiszán. De a politika és a hatalmaskodók épp ezt a szent törvényt tiporják el: „*Most nem lehet, mert a fának is kéne útlevele*”. A kisebbségi létbe kényszerített ember szomorú sóhaja ez. Trianon sok szent törvényt tekintett semmisnek, sok testvért szakított el egymástól és hatását leginkább az egyszerű emberek sínylették meg. Sáfáry épp ezért választotta őket, hogy az ő életük által, hangjukon szólaltassa meg a kisebbségi lét líráját.

Költeményeiben nagy szerep jut a természetnek, szinte minden versében központi szerephez jut és az egyszerű emberek barátjaként, védelmezőjeként van jelen. Az emberekhez való hozzáállásáról tanúskodik, hogy a legfélelmetesebb, legpusztítóbb természeti jelenségben is jobban megbízik, mint az emberben. Erről a magatartásáról tanúskodik a *Rejtett ösvény* című verse. Egy szép természeti képpel találkozunk a költemény első két sorában, egy

kicsiny ösvény tárul elénk a maga nyugalmaival, ám már a következő sorokban feszültséggel telnek meg a költő szavai:

*„Szomjas őzek vonulnak rajta reggelenkint,
minden kis zajra felfigyelnek, lábuk futásra készen remeg”.*

Tehát félelmet sejtetnek e sorok, és nemsokára meg is jelenik a félelem, rettegés képe. Egy üzött ember alakja tűnik fel, aki menekülni próbál és a költő a természettől kéri, hogy menedéket és védelmet nyújtson az üldözötteknek. A vers érdekessége, hogy az óvást olyan természeti jelenségektől várja, amelyeknek inkább pusztító volta ismert:

*„Védd meg őt, szilaj vihar,
villám, most arra támadj,
ahol az estben felvillan a szurony!”*

E sorok szemléltetik igazán hatalmas természet imádatát, s az emberek, illetve az emberi hatalom iránti bizalmatlanságát.

Szülőföldjének szeretete jelenik meg a *Most hazamegyek* című költeményében. A cím határozott cselekvésre, szándékra utal, a költő azonban fizikálisan nem, csak gondolataiban, emlékeiben térhet vissza szülőföldjére és látogathatja meg öreg szüleit. Képzeletében ők nagyon büszkéek fiúkra, de művelt apja kiforratlanságával mentetgeti őt az értetlenkedők előtt (*„... hol van a rím, és hol van a tradíció!”*). E versben felvillan Sáfáry költői magatartása is miszerint ő a modernség képviselőjének tartja magát s ehhez az irányzathoz kíván tartozni:

*„Az apám félig büszkén
és félig restelkedve szól:
hiszen fiatal még,
kiforr még, majd kiforr,
próbálja mentetgetni túl modern fiát”*

E sorok ellenére ez a költemény semmiképp sem nevezhető ars poeticának, hisz ebben nem a költő hitvallása szólal meg, sokkal inkább az otthon szeretete és a hazavágyakozás hangja. Viszont ars poeticának tekinthetjük a *Fiatal fák* című alkotását. Már a cím is szimbolikus, s az egész költemény egy egységes szimbólumrendszerre épül. A versben egy pusztuló téli erdőt vetít elénk a költő: *„A sugár fenyőfák és tölgyek pusztulnak lassan, a tél szaggatja a fák levelét”*. A

fák lomtalanok és a hegyek kopárak, minden haldoklik a tél igája alatt „*csak nagy ritkán tör elő a fiatalos*”. Nem más ez, mint a kisebbségi létbe kényszerített szülőföld szimbóluma. Idegen nyelven beszélő és parancsoló pénzemberek leptek el mindent és „...*hulltak a fák és hulltak az iskolák is*”. A csehek módszeresen építették le a magyar intézményeket, így az iskolákat, ami által a magyar nyelv és kultúra megcsonkításra volt ítélve. A csehesítés jól kidolgozott volt s kizárt minden lehetőséget arra nézve, hogy a magyar kultúra kisebbségbe taszítva is fenn tudjon maradni, mivel az iskolákat megsemmisítették, így a fiatal nemzedékek egyszerűen elvesztették hagyományaikat. Ők azok a fiatal fák, amelyeket nem ültettek el az öreg kivágott fák helyébe. Ha pedig egy erdőt csak irtanak, s nem ültetnek friss cserjéket, akkor az az erdő halálra van ítélve, ahogy halálra lett ítélve a csehszlovákiai magyar irodalom és hagyomány is. De itt szólal meg a költő hitvallása: „*De felütöm én tanyámat a régi ösvények mellett és őrzöm a megmaradt fiatalost*”. Őrzi az értékeket, őrzi a hagyományt és hű lesz magyarságához, szülőföldjéhez. „*De sorsom fel van írva és magyarul van felírva a földemen, a fiatal fák levelén.*” Mindennek ellenére az ő sorsa a szülőföldjéhez köthető történiék bármí: törhet ki hatalmas vihar vagy csak lágý szellő fűjdogálhat, ő akkor is magyarként tartozik ahhoz a földhöz, mely az otthona.

Másik ars poétikai színezetű verse a *Sáfáry László a nevem* címet viseli. Ebben egy kettős pillérre épülő ellentét van jelen, mely tipikusan megjelenik a Sáfáry-versekben: bemutatja az idillt, amely után szinte vágyakozik az olvasó nyughatatlan lelke és ugyanakkor megmutatja a világ „nyomorék” részét is. A vers első soraiban a költő elmondja, hogy fiatalként tele volt tervekkal és ambíciókkal: „*Korán terebélyesedtek vágyaim...*”. Viszont már gyermekként meg kellett tapasztalnia a nyomort, az emberi szenvedést, látta a „...*katonavonatokat. Virágosan mentek és nyomorékokat hoztak visszafel*”.

Sáfáry verseiről Takáts Gyula adott egy kitűnő összegzést: „Mindez kerete és valósága egy lírának, amely olyan üde és tiszta, mint a kárpáti levegő és folyó. Versei formában és tartalomban kurtára fogottan sűrítettek. Ez a tömörség, realitás és világosság ad képeinek

és mondatainak olyan erőt, hogy nehéz elfelejteni verseit.” (Takáts 1965: 1152) Rövid szabad versekbe foglalt zsánerképei igenis értéket képviselnek és megfelelő alapot adtak a kisebbségi létben kifejlődött, kárpátaljai lírának. Szociálisan érzékeny képeivel reális képet ad az egyszerű emberek életéről, és szenvedéseikről is felébresztve az olvasóban a mélységes szánalmat. S bár főként ez a tematika jellemzi, versei mégsem nevezhetők unalmas karcolatoknak. Mindegyik magán hordozza az álmodozó, naiv és a világból kiábrándult Sáfáry jegyeit.

Felhasznált szakirodalom:

Csanda Sándor (1968). Első nemzedék. Bratislava: Tatran Magyar Üzem.

Illyés Gyula (1932). Lendület. Nyugat I. 50–51.

Radnóti Miklós (1935). Sáfáry László: Verhovina. Nyugat II. 134.

Takáts Gyula (1965). Sáfáry László. Kortárs. 1151–1154.

Kisebbségi ének a beregi rónán. Kárpátaljai írók antológiája (1992). Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Lektorálta:

Hulpa Diána,

az Ungvári Nemzeti Egyetem

Magyar Filológiai Tanszékének docense

**ANGOL NYELV ÉS
IRODALOM**

**Az angol interjections és a magyar mondatszók nyelvtani
besorolásának sajátosságai**

Összefoglaló. A cikk az angol interjections és a magyar mondatszók grammatikában betöltött helyének, funkciójának és szerepének összehasonlító analízisét tárgyalja. Annak ellenére, hogy az angol és a magyar nyelvtan különbözőképpen értelmezi a többszavas kifejezések és mondatok mondatszóként (interjectionként) való használatát, az utóbbi évtizedekben a magyar grammatikában megfigyelhető a mondatszók angol mintával analóg módon történő nyelvtani besorolása, ami a mondatszók – mint grammatikai kategória – nyelvi univerzalitásával, minden nyelvre jellemző voltával magyarázható.

Kulcsszavak: mondatszó, angol, magyar, grammatika

Az angol nyelv kialakulásának a sajátosságai, kulturális és történelmi háttere a legfőbb tényezők, melyek befolyásolták és ma is hatással bírnak az indulatszók fejlődésére az angol nyelvben. E tényezők befolyásának tudható be az, hogy – számos nyelvvel ellentétben – az angol indulatszóknak máig sincs pontosan behatárolható helyük, szerepük, funkciójuk az angol nyelv grammatikájában (Каптурова, 2005). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nem lehet őket elhelyezni a modern angol nyelv grammatikai rendszerében, csupán az általuk betöltött funkciók skálája igen tág határok között mozog egy egyszerű besoroláshoz. Ez azonnal észrevehető, ha nem csupán egy szerző munkáit vesszük figyelembe, hanem behatóbban tanulmányozzuk a témával foglalkozó irodalmat, azt, hogy más-más szerzők mit írnak az adott témáról [2–8]. Mindezek mellett az indulatszók az angol nyelvben a „nyitott”, azaz folyton változó, bővülő szófaji kategóriába tartoznak (open class word category), ezért egyre újabb szavak jelennek meg ebben a csoportban (pl.: jelentésváltozással, jelentésátcsapással stb.), ami még jobban ellehetetleníti funkcióik konkretizálását. E kutatás célja az angol interjections és a magyar mondatszók nyelvtani besorolásának

összehasonlítása volt, ezek változása, esetleges kölcsönhatása az elmúlt évtizedekben. E cél elérése érdekében a szerző a témával foglalkozó és a szakmai irodalomban leginkább hivatkozott publikációkat tanulmányozta.

Mi is az indulatszó az angol nyelvben? *(A továbbiakban, ha az angol indulatszókról szólok, a félreértések elkerülése végett az interjectio megnevezést fogom használni.)*

1. Az interjectiók a beszédbe integrált egységekként tükrözik a valóságot, úgy, hogy közben nem választják el egymástól a beszéd emocionális és racionális részét. A beszélt nyelvben sokkal fontosabb szerepük van, mint az írottban, mivel a kontextushoz alkalmazkodva értelmileg integrálódnak a szövegbe, közvetlenül képesek átadni a beszélt információ pragmatikai, emocionális és racionális mondanivalóját.

2. Az interjectio egy felkiáltó vagy közbevetett szó, ami gyakran a mondat elején helyezkedik el, és csak igen kevés vagy egyáltalán semmilyen grammatikai kapcsolattal nem bír a mondat többi részével. Az interjectiókat gyakran használják arra, hogy meglepetést, izgalmat vagy egyet nem értést stb. fejezzenek ki általuk.

3. Az interjectió bővíti a főnevet, anélkül, hogy bármilyen grammatikai vagy szintaktikai kapcsolatot mutatna a mondat többi részével. Emellett kifejezhetnek egyszerűen érzelmeket vagy indulatokat. Bár szinte mindegyik interjectiónak van meghatározott szemantikai értelme, jelentésüket mégis nagymértékben befolyásolja a kontextus. Az interjectiók közé tartoznak a „szünetkitöltők” (kitöltött szünettel – filled pauses), mint pl. az uh, err, um. Az interjectiók általában a mondat elején találhatók, de előfordulhatnak bárhol a mondatban, anélkül, hogy grammatikai kapcsolat állna fenn közöttük és a mondat többi része között.

4. Az interjectiók rövid felkiáltások, pl. az oh, ah, umm, au stb. Nincs valódi grammatikai értékük, de gyakran használjuk őket, elsősorban a beszélt nyelvben. Nincsen grammatikai kapcsolatuk a mondat többi részével, és ezeket általában felkiáltójel (!) követi (Interjections. <http://www.englishclub.com/interjections.html>).

A munka kereteit sajnos meghaladja, hogy az interjectio fogalmának minden meghatározását és leírását számba vegyük, amely az angol nyelvben létezik, ezért csak a fontosabbak kaptak helyet az alábbi felsorolásban (Wilkins, 1992).

1. Az interjectiók számára nincs hely a szófajok között, mivel szintaktikai és grammatikai összetételüket tekintve igen nagy variabilitást (diverzitást) mutatnak, ami annak köszönhető, hogy szinte bármely szó, sőt, akár egész mondat is szolgálhat interjectióként, ez pedig lehetetlenné teszi a hasonló, szófaji rendszerekbe való tömörítésüket.

2. Az interjectiók egy független szófaji kategóriát képeznek, de egy különleges helyet foglalnak el itt, nagy diverzitásuknak köszönhetően.

3. Az interjectiók egy szófaji kategóriát képeznek, de a grammatikai partikulumokhoz tartoznak, a mondatokat összekapcsoló szavakkal (sentence connectors) és a kötőszókkal együtt.

4. Az interjectiók különleges helyet foglalnak el a „nyitott” szófajú szavak között.

E szerint a nézőpont szerint interjectióknak csak egy szűkebb szócsoporthoz nevezünk, melynek jól behatárolható funkciója van. E meghatározás szerint interjectiók folytonosan képződnek, gyakran új szavakként, melyek feladata a különböző hangok utánzása. Ezek nemcsak a gyakorlati háttérből kerülnek a nyelvbe (valódi hangok, melyekkel az ember találkozik a mindennapjaiban), hanem egyúttal az olyan forrásokból is, mint a könyvek, képregények, filmfeliratok. Más besorolások szerint ezeket hangutánzó interjectióknak nevezzük, és csupán egy részét képezik az interjectiók teljes listájának. Ilyenek lehetnek pl.: vroom, va-va-vroom, zonk, grrrh, boomm, donng, ding-dong stb.

5. Az interjectiók egy független szófaji kategóriát képeznek, itt egy különleges helyet foglalnak el. Megnevezhetnek dolgokat, lehet lexikológiai jelentésük és szintaktikai funkciójuk.

6. Az interjectiók a mondat deiktikus elemei.

Deiktikus egységként funkcionálva az indulatszók a mondatban a beszélő fél érzelmi megnyilvánulásait, illetve érzelmi reakcióit hivatottak kifejezni azokkal az eseményekkel kapcsolatban, melyek pillanatnyilag végbemennek a beszélőt körülvevő lingvális, illetve nem lingvális tér-idő kontinuumban, illetve amelyekről most szerez tudomást vagy pillanatnyilag zajlanak le a beszélő elméjében.

Meg kell említeni azt is, hogy az interjectiók közé gyakran nemcsak különálló szavak, hanem szókapcsolatok és egész mondatok is tartoznak (Jovanović, 2004). Ilyenek lehetnek az olyan szókapcsolatok, amelyek ugyan nem feltétlenül minősülnek szó értékű vagy állandó szókapcsolatoknak (szólás, szóláshasonlat, közmondás, szállóige), de a jelentésük más, mint a szavak jelentése külön-külön, a szavak sorrendje rögzített, és használatuk beleivódott a köztudatba. Ide tartozhatnak még egyes mondások, több szóból álló köszönések, búcsúzások, asztali köszöntők, szakzsargonban használt kifejezések (Каптюрова, 2005) stb.

A magyar nyelvben az indulatszó fogalma önmagában nem fedi azt, amit ez a kifejezés az angol nyelvben takar. A mondatszók csoportja, amely magába foglalja az indulatszókat is, már sokkal közelebb áll ehhez a meghatározáshoz (egyes könyvek Interjectiók néven említik a mondatszókat, angolul az Interjection az indulatszó megnevezése), de még mondatszók sem felelnek meg teljes mértékben annak a széles spektrumnak, amit az indulatszók az angol nyelvben képviselnek. A fent említettek miatt a továbbiakban a magyar nyelv esetében nemcsak az indulatszókkal, hanem a mondatszók összefoglaló szófaji kategóriájával fogok foglalkozni, ami inkább megfelel az angol indulatszók témakörének, s magába foglalja a magyar nyelvben az indulatszókat és még néhány szócsoporthoz, melyeket az angol nyelvtan az indulatszók témakörében tárgyal.

A magyar nyelvben viszonylag új keletű dolognak számít az, hogy egyes szerzők – az angol mintát követve – munkáikban kibővítették a mondatszó kategóriát, aminek következtében ez a szófajcsoport meglehetősen hasonlít ahhoz a fogalomkörhöz, amit az angol nyelvben az Interjections név takar. Ám – ellentétben az angol nyelvvel – a magyarban továbbra is egyértelmű, hogy hova tartoznak

az egyszavas mondatszók. Kissé összetettebb a helyzet a szókapcsolatokkal és a mondatokkal. Az újabb források, az angol irodalomhoz hasonlóan, a magyar nyelvben is megpróbálnak szókapcsolatokat és egész mondatokat besorolni a mondatszók kategóriájába. Természetesen, ennek egyenes következményeként, ahogy ez tapasztalható az angol szerzők munkái között, ezen a téren a magyar szerzők is gyakran vallanak eltérő nézeteket.

Az újabb meghatározás szerint: a mondatszó összefoglaló szófaji kategória, mely több alosztályra bontható. Korábban csak az indulatszókát sorolták ide, ma azonban tágabb, szélesebb sávú szófaji osztály (Csernicskó, Karmacsi, 2008).

A mondatszók csak pragmatikai vagy modális jelentéssel bírnak.

A mondatszók szófaji kategóriája magába foglalja:

1. Az indulatszókát: ó, á, hű, tyű, fúj, pfuj, pfi, pfiha, csitt, pszt, ej, jaj, juj, ajaj, hajaj, ejnye, hé, ni, ninini, no, nono, nosza, uccu, hopp, ohó, ejnye-bejnye, letye-petye-lepetye, teringettét, csicsija, tente stb.

– A táncszók (réják) az indulatszóknak egy sajátos csoportját alkotják, játshi hangulatú, ritmikus felkiáltások: dínomdánom, ihaj, ihajla, lu-lu-lu-lu-lárom, hajajajajajajaj, ihaj-tyuhaj, recece, tillárom-haj, hopp-hopp-hopp, sej, sej-haj stb.

2. Az interakciós mondatszókát: szervusz, helló, viszlát, adjsten, pápá, ugye, he, pszt, nesze, no, hogyan stb.

3. A módosítószókát: igen, nem, talán, bizony, íme, lám, vaj, vajon, vajha, alig, aligha, csak, csupán, pusztán, alighanem, dehogy, dehogyis, bárcsak, feltehetőleg, esetleg, hátha, állítólag, nyilván, úgyis, úgyse, valószínűleg stb.

4. A hangutánzó mondatszókát: miau, kár-kár, cin-cin, züm-züm, csirip, kukurikú, kot-kot-kot, pire-pire, tyu-tyu-tyu, cö-cö, csida, hess, tubi-tubi-tubicám, diirr-durr, lics-locs, dörr, csatt, csörr, töf-töf, kopp, reccs, giling-galang, hapci stb (Keszler, 2010).

A magyar nyelvben a szavak besorolása a mondatszók kategóriába (interjectiók megfelelői) a következő feltételek alapján történik:

Önállóan nem mondatrészek, nem válnak szerves részévé a mondatnak, elkülönülnek a mondategységtől, önálló közlésegyeségek, szerepelhetnek önálló tagolatlan mondatokként (egyszavas mondatok),

nem bővíthetők, nem toldalékolhatók, csak pragmatikai vagy modális jelentésük van, a mondatban szintaktikailag szervesen elemként jelennek meg, lexémáknak is tekinthetők, morfológiailag nem tagolhatók, bár vannak kivételek, amelyek alaktanilag tagolhatók és képezhetők is.

A mondatszók jelentése kommunikációs-pragmatikai, vagyis nem feltétlenül rendelkeznek körülhatárolható szemantikai tartalommal, ellenben pillanatnyi jelentésüket az adott szöveg, a kontextus határozza meg. Jelentésük sokkal erősebben kötődik a lingvális és nem lingvális tér-idő kontinuumban zajló eseményekhez, mint az alapszavaké.

Érdemes említést tennünk arról, hogy mi alapján sorolunk egyes mondatszókát a szófaji kategória egyik vagy másik csoportjába.

Az *indulatszók* – azok a szavak, amelyek a pillanatnyi helyzethez alkalmazkodva a beszélő fél akaratát, érzelmeit, indulatait nem fogalmilag, hanem közvetlenül, tagolatlan mondatszók formájában fejezik ki. Értelmüket elsősorban az adott szituáció, a kontextus határozza meg.

Az *interakciós mondatszók* – fő jellemzőjük, hogy kommunikációs helyzetekben az interakciók időtartama alatt használjuk őket szándékaink kinyilvánítására, információközlésre vagy információkérésre. Négy altípust különböztetünk meg:

1. a kapcsolat felvételét és lezárását szolgálók (köszönések, üdvözlések): szia, szervusz, üdv, viszlát, pápa stb.
2. társalgásszervező és társalgásjelölő elemek: na?, és?, he?, ugye?, mi?, naná, hogyan, tehát, na, azaz stb.
3. akaratkifejező mondatszók: pszt, hess, csitt, kuss stb.
4. mutató mondatszók: ím, íme, lám stb (Csernicskó, Karmacs, 2008).

A *módosítók* – jelentésükkel különféleképpen módosítják a szöveg értelmét: kifejezhetik azt, hogy a beszélő valamit kérdez, állít, tagad, tilt, óhajt vagy határozatlanul jelent ki, bizonytalanodik, azaz a beszélőnek a mondat tartalmára vonatkozó egyéni állásfoglalását mutatja. A módosítók így megfelelő hangsúlyt, „árnyalatot” kölcsönöznek a beszédnek, az egyes mondatrészek vagy az egész

mondat jelentésének, s nemcsak „fehér meg fekete” fordul elő a nyelvben, hanem a „szürke” is. A gyakorlatban ezt úgy tudjuk szemléltetni, hogy valamire nemcsak Igen vagy Nem választ adhatunk, hanem azt is, hogy Talán, Feltétlenül vagy Esetleg. Ezáltal pont a megfelelő mértékben tudunk hangsúlyt fektetni egyes dolgokra a mondandónkban.

A hangutánzó mondatok – a természetben, az ember közvetlen környezetében, illetve a nem gyakorlati háttérből (pl. könyvekből, képregényekből, filmfeliratokból) származó hangok utánzását szolgálják, abban különböznek az egyéb szavaktól, hogy hangalakjuk és jelentésük között szükségszerű, reális összefüggés van, hangalakjukból következtethetünk a jelentésükre, de nincs tárgyi, fogalmi jelentésük, ezért nem lehet mondatrészi szerepük, nem is illeszkednek szervesen a mondatba, gyakran önálló mondatok.

Összegzés. A nyelv és annak interpretálása a nyelvészek által folyamatos változásokon megy keresztül, az angol nyelvben az interjectiók a nyelvten egy elhanyagolt és sokak által szükségtelennek tartott része volt hosszú időn keresztül, csupán az utóbbi száz évben kezdtek komolyabban foglalkozni vele a nyelvészek. Mára, mint a nyelv egyik legelevenebb alkotóeleme, az egyik legtanulmányozottabb szófajjá nőtte ki magát (O’Connell and Kowal, 2008). Ám az, hogy az angol nyelvtenban nagyobb szerepet kapnak az interjectiók, nem jelenti azt, hogy a használt nyelvben hasonló mértékben növekedett volna a jelentőségük, mivel a beszélt nyelvben az interjectiók már akkor is igen fontos szerepet töltek be, amikor egyes nyelvészek még a nyelv hulladékának, szükségtelen és haszontalan zajnak tartották: „Nem szolgál semmilyen grammatikai funkciót, inkább „egy zajos kifejezőmód, leginkább az állatok ordítására hasonlít” (Rahtz, 1959). Természetesen ezt a nézetet ma már teljességgel elvetik, ám az, hogy valamikor egyes nyelvészek hasonlóan vélekedtek az interjectiókról, pillanatnyilag pedig más nézeteket vallanak, nem azt jelenti, hogy a társalgásban betöltött szerepük is hasonló módon változott. Hiszen az emberek számára az interjectiók már akkor is ugyanolyan fontosak voltak a

kommunikációban, mint ma, amikor már a nyelvészek is nagyobb hangsúlyt fektetnek tanulmányozásukra.

Az indulatszók és a mondatszók helyzete – és a nyelvészek velük kapcsolatos nézetei – a magyar nyelvtanban szintén sok változáson mentek keresztül, új besorolások és csoportosítások jöttek létre, ám ez nem jelenti azt, hogy egyúttal a beszélt nyelvben is hasonlóan változtak volna a dolgok. A nyelvtanban bekövetkezett változások leggyakrabban csak azt jelentik, hogy a nyelvészek szemléletmódja, közelítése változott valamely nyelvi kategóriával kapcsolatban, amely az élő nyelvben – ennek ellenére – továbbra is egy konstans dologként működik, vagy változása már rég végbement az adott nézetváltás előtt, és mostanra már hétköznapi dolognak számít a nyelv beszélői számára, ellentétben a nyelvészekkel, akik lehet, hogy még csak most fedezik fel maguknak a dolog újdonságát s nevesítik azt. Ezért a nyelvtanban bekövetkezett változások leggyakrabban semmilyen kihatással nincsenek a beszélt nyelvre, kivéve talán azt, hogy az iskolákban és a felsőoktatási intézményekben tanuló gyerekek és diákok néhány meghatározást, csoportosítást másképpen tanulnak.

A fent említett változások közé sorolhatjuk például azt is, ami az elmúlt években/évtizedekben történt az indulatszók és a mondatszók besorolásának és csoportosításának terén is. Néhány évtizeddel ezelőtt az indulatszókat még teljesen különálló szófaji csoportként tárgyalta a nyelvtan, míg mostanra már számos szerző a mondatszók szófaji kategóriájába sorolja az indulatszókat. Érdekes, hogy a mondatszók kategóriájának a kiterjesztése oly módon történt, hogy annak a szerkezete és a benne megtalálható csoportosítások meglehetősen hasonlítanak az angol interjectiók csoportjának szerkezetére.

A régi szemlélettel ellentétben az új már szókapcsolatokat és egész mondatokat is besorol a mondatszók (interjectiók) kategóriájába, ahogy azt az angol grammatikai rendszer is teszi; az interakciós mondatszók kategorizálása szintén igen hasonlít ahhoz, amit az angol nyelvben láthatunk az interjectiók tárgyalásánál.

Ezek vizsgálatakor egyre szembetűnőbbé válik az angol nyelv és az angol grammatika hatása a magyar nyelvtanra. Ez nem meglepő, mivel világnyelvként az angol – főleg a nyugati társadalomban –

szinte minden ember életében jelen van. Ezáltal sokak gondolkodásmódját és világnézetét is befolyásolja, így egyértelmű, hogy ez a hatás nem került el a magyar nyelvészet berkei sem. Mindezek fényében nagy biztossággal állíthatjuk, hogy a mondatszók rendszere a magyar nyelvtanban tovább fog változni, valószínűleg még jobban adaptálja az angol mintát, ezáltal még komplexebbé válva. Ám ezek a változások elsősorban csak a nyelvtant érintik majd, és legfeljebb egyes nyelvészek életére gyakorolnak komolyabb hatást; a beszélt nyelvre nem lesz hathatós befolyásuk, ha egyáltalán lesz valamilyen is, hiszen a beszédben az emberek számára mindezek a folyamatok lényegtelenek, az indulat- vagy mondatszók használata ugyanolyan megszokott és hétköznapi dolog marad, mint mindig is volt. Éppen ezért a nyelvtani szabályokat és csoportosításokat a mondatszók és indulatszók esetében elsősorban a beszélt nyelv törvényszerűségeire kell építeni, hiszen itt a legszámottevőbb a használatuk, és a nyelvnek ez az a része, amelyre a legnagyobb befolyást gyakorolják. Ugyanakkor a beszélt nyelv az, amely a legnagyobb befolyással van az indulatszók használatára.

Felhasznált szakirodalom:

CSERNICSKÓ I., KARMACSI Z. *Szófajtan és morfológia* / Poliprint Kft. Ungvár, 2008, 168 o.

JOVANOVIĆ V. Ž. 2004: *The form, position and meaning of interjections in English* // FACTA UNIVERSITATIS. Series: Linguistics and Literature, Vol. 3, No 1, 2004, pp. 17 – 28.

KESZLER B. 2010. *Magyar grammatika* / Nemzeti tankönyvkiadó Zrt. Budapest, 2010. 578 o.

O'CONNELL D. C. AND KOWAL S. 2008: *Communicating with One Another. Toward a Psychology of Spontaneous Spoken Discourse* / Springer, New York, Series: Cognition and Language: A Series in Psycholinguistics, 2008, 265 pp.

RAHTZ F. J. 1959: *Higher English* / Methauen, London, 1959, 308 pp.

WILKINS D. P. 1992: *Interjections as deictics* / Journal of Pragmatics, Vol. 18, Issues 2-3, September 1992, pp. 119-158.

КАПТЮРОВА О. В. 2005: *Вибуки сучасної англійської мови (системний та дискурсивний аспекти)*: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 21 с.

Interjections / <http://www.englishclub.com/interjections.html>

Summary. Borkach N. Peculiarities of classification of interjections in grammar of English and Hungarian in languages.

The paper presents results of comparative analysis of the place, role, and the function of interjections in English and Hungarian grammar. Although there are some differences in the points of view at the interjection phrases and sentences in Hungarian and English, in the last few decades we can observe certain attempts of classification of interjections in Hungarian grammar according to the English model. This can be considered as a result of extraordinary nature of interjections, as it is a universal grammatical category which can be found in every language.

Keywords: interjection, English, Hungarian, grammar

Lektorálta:

Ferenc Viktória,

a Budapesti Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa

Young people's impressions about the USA

“Two or three months after Sasha found work, Anastasia was able to procure a job on the packing line of the Holloway Candy Company. They could now save some money. With their savings they bought their first car, a used 1946 Chevy. What a joy, what happiness, how proud they were! They could never afford such a luxury back home. They were living the American dream even if they didn't know it.” These memories were shared by William Smiewec, Anastasia and Sasha's son.

We can find an abundance of similar stories in letters, newspapers, and magazines from the previous century. The United States lured the world with their economic development, wide range of opportunities, lifestyle and assurance of a better future. By the end of the 19th century and beginning of the 20th century, cruise ship agents in Europe were spreading flyers (what are flyers?) about “The New World”, where you could earn a lot of money and have a better life. In Ukraine, immigration to the USA began in 1877, where Pennsylvanian coal company agents recruited anyone to travel and work at Pennsylvanian mines. Immigration grew substantially between 1870 and 1920. (Шлепаков 1960)

How did these people see America? Why were they travelling months to work?

Years ago immigrants looked to the USA as a place with many varied fruitful opportunities. It was a dream to have the opportunity to go to a huge country that was developing so quickly. Many considered it a perfect place for an ideal life. (Шлепаков 1960).

Annually, thousands of people are going from Ukraine to the USA for work, study or simply travel. Many have stereotypical pictures about the United States in their minds. But what are their thoughts about this country? How has their attitude changed after their visit? This article will focus on those experiences and perceptions of individuals traveling in the United States and the effects of their previous expectations on the reality of their visit.

Every year hundreds of young people go to the USA. They chose different ways to discover the country. I interviewed some Ukrainian students and young people who had traveled to the United States for work or as exchange students about their feelings and impressions about the USA. On the basis of these conversations, a new, more complete and detailed image of the USA was formed.

My generation – people who were born at the end of the 80's and in the beginning of the 90's – had similar image of the USA (before visiting it). These were people who grew up watching a television that showed American movies with beautiful, rich and smart people. It didn't matter what the movie was about, usually it had a happy ending. Most young people who had never been to the USA have a different picture of it. These images are probably influenced by mass media. When I asked these young people about their thoughts and feelings about the USA, for many of them the first comment was "It's exactly like in the movies!" The next sentence was in regards to the high wages and many opportunities the United States offers. However they had a lot of funny and surprising thoughts too. For example:

- The USA is a country where people do not go on foot anywhere, they still buy movies on DVD's, do not allow copying on exams or any test at school and they have their own manner of peeling a banana. (Andrii Shevel)
- There are a lot of overweight people there. (Michael Vakula)

Scientia Denique

- It's a country where you can visit the concert of your favorite band and have a lot of fun! (Marian Kravchenko)

- Debauch, greencard, rock'n'roll, American peace-builders, Ford (car), Hiroshima and Nagasaki, Cold war, reserved oil, McDonalds, Metallica (band), shooting at schools, bad effect of movies and Hollywood, immigrants. These are my associations about the US. (Andrii Prysiazniuk)

- A place with opportunities. (Maryna Korol)

Different points of view: almost all positive, some naive. Let's see what people say after visiting.

In the USA there is an opportunity to work for everyone who really wants to earn money. It doesn't matter if you are a student or you have a Master's degree, you have an opportunity to find a job. Most Americans are very picky about what job they want. It's not a big deal for them, because there are a lot of social programs for the unemployed and during some time they can live on the money that comes from social aid. Maryna, who worked in West Yellowstone, said of her experience, "I was working with a boy who was working only in summer, in winter he was simply living on social aid for unemployed people. Later I understood that a lot of Americans live the same. Their system of government helps allow them not to work, because social aid for the unemployed is pretty high." Unanimously each of those interviewed said that conditions for living and opportunities to work are much better than in Ukraine, but in reality only those people live well who want to and work. Lazy people are in the same situation as in any other country in the world, but wages tend to be higher in the United States and people can afford more than people in Ukraine.

Many Americans eat out in restaurants. Portions are very big, so there is special service – you can bring home the food you left. They

Scientia Denique

put it into take-away boxes or ‘doggie-bags’. A lot of people from Ukraine are ashamed to ask the staff for the same thing. In the United States the mentality is, you paid for your food so you can do whatever you want with it. Generally American people are very practical. I think it’s a good example to learn from their practicality. Eating out in Fast Food restaurants is considered to be unhealthy; mostly those who eat there who cannot afford more. Many people try to pay more attention to what they eat, but still healthy lifestyle is very low in the U.S. In the last decades it has fallen however health campaigns grew in number. (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/8069123.stm>) According to statistics made in 2010 the United States is on the 1st place according to obesity and it goes along Mexico. (http://www.huffingtonpost.com/2012/02/22/obesity-rates-rising-developed-fattest-world_n_1294212.html#s716476&title=1_United_States)

Often we hear that people in the states do not pay attention to their clothing. Michael, who was an exchange student in Portland, noticed the following things: “I had an opportunity to visit a few states. I noticed that in smaller cities people do not care what they wear. They try to choose very comfortable clothes, more casual and practical ones: sneakers, backpacks, jeans, jumpers, anorak, some sporty dress etc. In California I had been to Beverly Hills, LA downtown and Hollywood. I was pleasantly surprised. People had perfect bodies; they wore latest fashion clothes. Young people wore casual clothes with classical features. They were beautiful! It was almost like in the movies.” Marina’s response was the following: “Clothing – only sportswear. In addition, older generation wears more beautiful things. Young people do not care what to wear; they don’t care about taste or style. In the theater I had another cultural shock all the people were wearing casual, sporty clothes. No high-heels or dresses. I saw high-heels only once, when a little girl put them on to play. Boys often

wear caps here, even inside buildings.” Marian, who travelled to the USA through Work and Travel, said almost the same thing, “No-one is interested in what you wear.” So we can bravely say that most Americans prefer comfort over glamorous look.

Americans are very pleasant and friendly. From the first time you meet them you will notice their tolerance, simplicity and kindheartedness. Maryna shared a story that happened to her in the first days at West Yellowstone: “Once I was standing in the street trying to find the right way with the help of a map. An American lady driving her car noticed me, stopped and offered to help. It was unexpected for me but pleasant at the same time.”

The most common thing that was mentioned almost by each interviewed person is the smile. The smile is like a label of the Americans, they do it all the time: when shopping, working, talking to someone or even passing by on the street. It gives them a friendlier look and a more positive attitude. People in smaller towns are calm and are not used to hurry, hustle in the streets or strip out of a queue. People are more conservative about their personal space, hugs and kisses. They share their inner world only with very close friends or relatives. Americans are straightforward and democratic. They can joke about taboo or inappropriate things without any complexes, share their opinion about everything without fear. They are also very polite. When greeting, it doesn't matter whether they know you or not, they always say: “Hi! How are you?” and the expected answer is: “Thanks, I am fine and how are you?” Another not so noticeable, but still very important, thing for us is that Ukrainians often use short structures and an imperative case while those forms would not be polite if translated directly into English. For example: “Будь ласка, закрій двері!” – „Close the door, please!” In English they have more complicated structures for politeness which seems strange to Ukrainians: “Could you do me a favor and close the door?” In this example we can feel

the barrier caused by the knowledge of the language. One can overcome this obstacle only by living in that environment and talking to native speakers all the time. When Ukrainian people visit the USA, they all are in the same situation. It doesn't matter how well they speak English, they will find themselves in situations when they don't use the proper words and they are misunderstood. We all learned at school that when someone thanks something we say "not at all". In the US "you are welcome" is used more frequently. Very often when we translate words directly from Ukrainian they have another shade of meaning in English. For example: the word beautiful has a lot of synonyms: pretty, nice, cute, gorgeous, lovely, handsome etc. They all have the same meaning: very pleasant to look at, attractive. But we use them in different cases. Let's compare the word 'beautiful' and 'pretty'. They have the exact same meaning. But if we dig deeper we can find out that if an American says to you "You are beautiful", he wants to say that he likes your appearance and personality. He likes you as a person and also thinks you look great. If he wants to emphasize only on your attractiveness and good look he says "you are pretty". Be careful with expressing your opinion by saying "it's interesting" - very often it is used as a little hint to express the opposite of what you think (I like your dress, it's interesting, you sing interesting. etc.). In this case 'interesting' is used as a polite form of the negative connotation.

Racism was a big problem years ago. African-Americans, Asians and people of other nationalities often suffered from disrespectful behavior, inequality and fewer opportunities to be hired for better jobs. This problem still exists. Ukrainians, as foreigners in the USA, should pay attention to treating people equally and to not use offensive words such as "nigga", "nigger", "black" etc.

Americans have a close and personal relationship to their pets. They use special seats for dogs in their cars. Animals are treated as

human beings. So if your friend says: “you will finally meet Jack in our house tomorrow”, don’t be surprised if Jack turns out to be a dog or some other animal. Jack could probably be considered a member of their family, that’s why they keep talking about it as a person.

The USA seems to be perfect with everything it has. While people of other countries are fighting for democracy, equality, high wages and other issues, Americans are promoting another level of life quality. They are showing by example through volunteer work. They have a lot of religious and political debates on social problems like contraception, abortion, sexual minorities (rights and equality).

After listening to all these stories about the USA I was curious what do Americans think about us? Do they want to come to Europe? The answer was definitely yes, but to Western Europe! For them Western Europe is the land of high fashion, art, culture. They all dream of visiting France and Germany. What about Ukraine? Let’s agree that time after time more and more Americans visit our native land, but still there are a few obstacles that seem to be unsolvable to them. I asked Michael to help me sum up all the obstacles that may stop an American to come to Ukraine. Let’s see what we pointed out:

- bad infrastructure (trains, buses)
- bad conditions for tourism
- expensive extra services
- lack of English-speaking people
- negative attitude towards foreigners
- Ukrainians are often confused with Russians, and Americans have an insecure attitude towards Russian. They think Russian people are dangerous
- most people think that the weather in Ukraine is as cold as in Siberia
- My last and final question to everyone was that do they want to return or live in the USA? As I expected they all nodded and said

“YES!” and added that they would like to return only to work, study or travel as a tourist. As a reason they said that the opportunities on this land are huge, but nothing substitutes for their family, friends, and native land.

I think we all can make a conclusion of these thoughts and expressions. We can judge, we can dream but we all seek for a better life, more opportunities. That's why I decided to finish this article with the words of the president of the USA, Barack Obama: “This is our moment. This is our time, to put our people back to work and open doors of opportunity for our kids; to restore prosperity and promote the cause of peace; to reclaim the American Dream and reaffirm that fundamental truth, that, out of many, we are one; that while we breathe, we hope. And where we are met with cynicism and doubts and those who tell us that we can't, we will respond with that timeless creed that sums up the spirit of a people: Yes, we can.” (Obama, B. 2008)

References:

1. Шлепаков, А.М. (1960). Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР
2. Obama, B. (2008). Obama's Election Night Speech in Chicago.
http://en.wikipedia.org/wiki/Portal:Barack_Obama/Selected_quote
(2012. december 19.)
3. BBC News: “Healthy lifestyles” wane in US
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/8069123.stm> (2012. december 19.)
4. Obesity Rates Rising: 10 Fattest Countries In The Developed World (SLIDESHOW)
<http://www.huffingtonpost.com/2012/02/22/obesity-rates-rising->

developed-fattest-
world_n_1294212.html#s716476&title=1_United_States
(2012.februar.22)

Interviewed people: Alechko Olga, Alexander Schneider, Korol Maryna, Kravchenko Marian, Prysiazhniuk Andrii, Repetskiy Oleg, Rusnak Katherina, Shevel Andrii, Smiewec William, Vakula Michael

Proofreaded by:
Neil Patrick O'Toole,
University of New Mexico

Üvegképződés az As-S-I háromalkotós rendszerben

Tartalomjegyzék

Bevezetés

1. Az üvegszintézis elmélete
2. Üvegképződés és szerkezetváltozás
3. A kémiai kötések kritériumai
4. A kalkogenid félvezetők egyes optikai paraméterei

Összegzés

Irodalomjegyzék

Bevezetés

A modern tudomány, azon belül is a fizika fejlődésének egyik legfontosabb eredménye az optikai szálak létrehozása volt. Ezek az eszközök többnyire kvarcüvegből készülnek és 0,2 dB/km csillapítással rendelkeznek. Fontos paraméterük közé tartozik, hogy az anyagnak, amelyből előállítják őket a fény infravörös tartományában áttetszőnek kell lennie. Az félvezető anyagok között ebben a kalkogenid üvegek magas szintű áteresztőképességgel rendelkeznek a fény 1-15 μm közötti tartományában.

A jó minőségű optikai szálak előállításához a technológia fejlődésére is szükség volt. Tehát főleg az üveggyártással összefüggő folyamatok megértésére és módszerek tökéletesítésére volt szükség. Fontos volt, olyan anyagok előállítása, amelyek olvadékból gyors hűtéssel amorf struktúra nyerhető. Ilyen anyagoknak számítanak többek között a már említett kalkogenid üvegek is, amelyekben e mellett a fény és egyéb sugárzás hatására könnyen felbomlanak a kötések. Így váltak alkalmassá információtárolásra. Eközben a külső hatások által nemcsak a szerkezetre gyakorolhatunk hatást, hanem az anyag tulajdonságaira is, anélkül, hogy megváltoztatnánk annak összetételét (Mazur 1989). Az oxigén tartalmú üvegekhez képest a kalkogenid üvegek szakítószilárdsága nagyobb, illetve a

termoelektromotoros erejük, valamint ami számunkra a legfontosabb a fénylevezető képességük is nagyobb.

A kalkogenid üvegekben lejátszódó üvegeképződéssel járó folyamatok, ezért igen fontosnak tekinthetők a modern tudományban. Szükségessé vált a meglévő technológiák fejlesztése, illetve új anyagok előállítása. A kutatómunkám tárgyát a kalkogenid üvegen belül az As-S-I háromalkotós rendszer képezte. A kutatások során egyrészt célul tűzttem ki, hogy megismerkedek az üvegeképződés folyamatával, annak az anyag szerkezetére gyakorolt hatásaival. Továbbiakban megvizsgáltam hogyan függnek az üveg optikai tulajdonságai azok szerkezeti jellemzőitől.

1. Az üvegek szintézisének elmélete

Üvegnek tekinthető minden amorf, nem szabályos kristályszerkezetű anyag, amelyet olvadékból gyors hűtés során kaphatunk. Hasonló módon állítanak elő amorf üvegeket is. A folyamat az anyag kémiai összetételétől és a kristályosodási hőmérsékletétől független. A gyors hűtés során fokozatosan nő az anyag viszkozitása, miközben hevítve bizonyos hőmérsékletet elérve nagy belső sűrűdással rendelkező folyadékká alakul át (Mazur 1989). Kristályosodás - olyan folyamat, amely során az anyag folyékony halmazállapotból szilárdba megy át. Kristályosodási intervallum - az a hőmérséklet tartomány, amelyen belül végbe megy a kristályosodás. Kristályosodási hőmérséklet - amikor kristályosodás alatt az olvadáskor elnyelt hő felszabadul, emiatt a hőmérséklet állandó lesz, ameddig a folyékony anyag megszilárdul, ezt az állandó hőmérsékletet nevezzük kristályosodási hőmérsékletnek.

Sok éve próbálják megmagyarázni az üvegeképződést, mint fizikai folyamatot. Vizsgáljunk meg néhány, az évek során felállított modellt, amely az üvegeképződés folyamatával foglalkozik.

D. I. Mengyelejev volt az, aki először határozta meg az üvegállapot fogalmát, amely a folyadék túlhűtése során annak belső sűrűlódásának növekedésével jön létre. Ezt a későbbiekben Tamman erősítette meg, amikor meghatározta a folyékony- és üvegállapot közötti szerkezeti hasonlóságot (Tamman 1951: 121). Zachariasen hozott nagy előrelépést az üvegállapot megértését illetően (Zachariasen 1932).

Zachariasen 1932-es elfogadott elmélete szerint az üvegben ugyanazok a kémiai kötések vannak jelen, mint a kristályos kvarchomokban. Az amorf anyagokban található kötések azonban rendezetlenek, változik a kötéstávolság és azok szöge is. Emiatt az üvegek szerkezete nehezen meghatározható.

Az üvegeképződés alapvető feltétele Winter-Klein kritériuma, amely azt mondja ki, hogy az atomok elektron szerkezete megszabja a p-elektronok számát ($2 < P < 4$) (Winter-Klein 1965). Legnagyobb hajlandóságot az üvegeképződésre azok az elemek mutatnak, amelyeknek az elektron konfigurációja s^2p^4 . Ide tartoznak a periódusos rendszer IV. csoportjának elemei: O, S, Se, Te. Egyes esetekben, azonban a kísérlet nem támasztja alá az elméletet. Ilyen a Te 4p elektronszerkezettel rendelkező anyag, amelyből nem sikerült üveget előállítani. Dembowsky ezért egy következő összefüggést állított fel. Ez alapján az anyag üvegeképződése függ a vegyérték elektronok koncentrációjától (BEK), az atomok számától (A) és a strukturális szögeinek számától (E) (Dembowsky 1977). Az összefüggés a következőképp írható fel:

$$\frac{A + E}{2} \cdot (BEK - K) \cong 4.0 \pm 1.0 \quad (1)$$

Dembowsky meghatározta az elektronokra vonatkozó kritériumokat üvegeképződéskor, méghozzá a nemkötő elektronpárok koncentrációját, melyek a vegyérték sáv tetejét alkotják a kalkogenid üvegekben, ezzel a kérdéssel már Bajdakov és Blinov (1987) is foglalkozott:

$$\Psi = BEK - \frac{K}{BEK}, \quad (2)$$

ahol K- az elektronok koordinációja és $\Psi = 0,5 \div 0,66$ sáv szélességben mozog.

A továbbiakban amorf üveg alatt olyan anyagot értünk, amely dinamikus viszkozitása 10^{12} - 10^{13} N*c/m² és olyan mechanikai tulajdonságokkal rendelkezik, amely különbözik az ugyanilyen összetételű kristályos anyagokétól.

2. Üvegeképződés és szerkezetváltozás

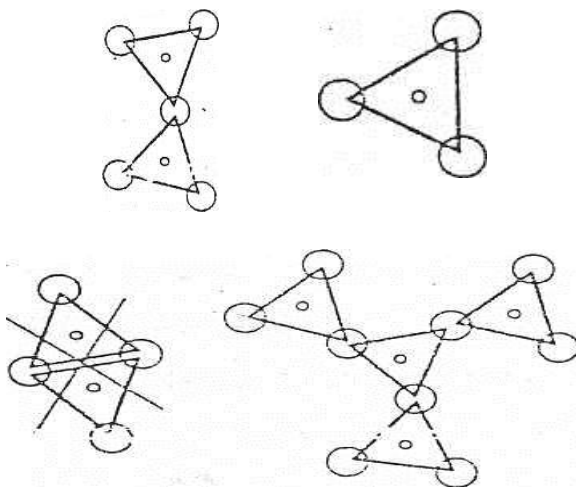
A Zachariasen-féle szabálytalan térhálós elméletnek köszönhetően mélyebb betekintést tudunk tenni az üveg szerkezeti sajátosságaira. Zachariasen (1932) szabálytalan térhálós elmélete szerint az üvegek és a kristályok szabálytalan térbeli hálózatokból állnak és az elektronszerkezetük hasonló. Tehát az üveg szerkezetére hatással van a térhálók helyzete és a poliéderek közötti kapcsolódás. Ezek a kapcsolódások a kristályokban többféle módon is történhetnek (polimorfizmus), nem kizárt a véletlenszerű kapcsolat, azaz az üvegeképződés.

Zachariasen négy szabályt fogalmazott meg a poliéderek véletlenszerű kapcsolódására az oxidüvegben:

1. az oxigén atom legfeljebb csak két központi atomot köthet össze;
2. az oxigén atomok száma, amelyek körülveszik a központi atomot nem lehet több mint 3 vagy 4;
3. az oxigén poliéderek egymással csak csúcaikon keresztül kapcsolódhatnak;
4. legalább három tetraéder csúcsnak kell összekapcsolódnia ahhoz, hogy háromdimenziós háló alakuljon ki (1. ábra)

1. ábra. Szabálytalan térháló

Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kristályok szerkezeti felépítésüknek köszönhetően képesek az üvegeképződésre.

Az ideális üvegszerkezetet jelenleg a szabálytalan térhálós elmélettel szemléltethetjük a legjobban.

3. A kémiai kötés kritériumai

A kalkogenid anyagokra többnyire a kovalens kötés jellemző. Azt meg kell jegyeznünk, hogy megkülönböztetünk: kovalens-, ionos-, fémes-, hidrogén- és Van der Waals-kötést.

A kovalens kötés olyan elsőrendű kémiai kötés, amelyben az atomok közös vegyértékkel rendelkeznek. Kémiai jellegükben azonos vagy különböző elemek atomjai között jön létre vegyérték elektronjaik közössé válásával. Kovalens kötés létrejöttékor két atomi orbitál átfedi egymást és így egy molekulaorbitál jön létre. Tehát ha kettő vagy több atom vegyértékelektronjai közös pályán mozog azt kovalens kötésnek nevezzünk (Hyun 1987: 696). Kovalens kötés estén az elektronegativitások összege nagy és különbsége kicsi.

A kalkogenid üvegek szerkezeti és fizikai tulajdonságaik hasonlóak az oxidüvegekéhez. Azonban a kén, a szelén és a tellúr elektronegativitása jóval kisebb, mint az oxigéné. Ennek következtében a kémiai kötések kisebb részt lesznek ionosak és energiájuk is kisebb, mint az oxigénkötéseké, melynek eredményeképp a lágyulási hőmérséklet is kisebb lesz.

A kalkogenid vegyületeknél kötések közötti átmenetet figyelhetünk meg, kovalens-fémes átmenetet, melynél az elektronegativitások különbsége kicsi, míg összege csökken. Ionos-kovalens átmenetet, ahol az elektronegativitások összege nő, különbsége azonban csökken. Ugyanakkor a nem kristályos félvezetőkkel szemben a kalkogenid üvegek szerkezete és fizikai tulajdonságai kevésbé érzékenyek a hőkezelés hatásaira.

4. A kalkogenid félvezetők egyes optikai paraméterei

A kalkogenid félvezetők optikai tulajdonságainak tanulmányozása ugyanúgy fontos elméleti szempontból, mint gyakorlatiból. Az utolsó

évtizedekben a spektroszkópiai vizsgálatok mellett felkelt az érdeklődés a refraktometrikus mérések iránt. Ismerve az anyag sűrűségét és törésmutatójának értékét kiszámolhatjuk a refrakciót. A refrakcióból pedig ismeretes az elektronpolarizáció, mely az atom és elektron szerkezettől függ. A refrakció mérésére és kiszámítására azért van szükség, mert így könnyebben meghatározhatjuk az atomok koordinációját és a kémiai kötések típusát az atomok és az anyagok között, továbbá segít meghatározni az anyag dielektromos és mágneses tulajdonságait.

Tehát elmondhatjuk, hogy az anyag összetételében felmerülő kérdések megválaszolását illetően a refraktometria nyújt segítséget, ennek a módszernek a lényege abban rejlik, hogy a refrakció kísérleti és elméleti számításait összehasonlíttja. A refraktometria sikeresen alkalmazható, úgy a kristályos, mint a nem kristályos anyagok estében. Az utóbbi évtizedekben egyre gyakrabban alkalmazzák ezt a vizsgálati módszert, hiszen könnyen meghatározható az anyag törésmutatója. Itt megjegyezhetjük, hogy a szilárd anyagok törésmutatója a hőmérséklet növekedésével növekszik, mivel a rezgő mozgást végző részecskék energia felvétele is egyre nagyobb lesz.

Batsanov (1976) szerint a fémes és kovalens kötésszerkezet estében az atomok méretei azonosak, ez meghatározza a koordinációs számot, amely a fémes kötésnél 8 ± 12 , míg a kovalens kötésnél 1 ± 4 .

A kísérleti eredmények alapján a kalkogenid üvegeknél a törésmutató n és a sűrűség d kölcsönhatására a következő képlet írható fel:

$$R_e = \frac{\mu n^2 - 1}{d n^2 + 2} \quad (3)$$

ahol μ - moláris tömeg. A (3) képlettel a moláris refrakció R_e számolható ki, ezt össze lehet hasonlítani az általunk kiszámított refrakciós eredményekkel különböző kémiai kötéseknel. Megállapíthatjuk, hogy ezekben az anyagokban a döntő szerep kémiai kötés típusáé.

Wemple és DiDominico (1971) munkájuk során a törésmutató és az optikai tiltott sáv szélesség közötti kapcsolatot tanulmányozták az

ionos és kovalens kötősszerkezetű kristályokban és amorf félvezetőkben. Innen ismeretes a következő kölcsönhatás:

$$n^4 E_g = \text{const}, \quad (4)$$

ahol n - törésmutató, E_g - tiltott sáv szélesség.

Wemple és DiDominico megállapította, hogy a kovalens és ionos kötősszerkezetű anyag törésmutató diszperziója az elnyelési él közelében jól leírható a következő modellel:

$$(n^2 - 1)E_g = \frac{3}{2} \beta N_c N_e Z_a, \quad (5)$$

ahol N_c - a kation koordinációs száma, Z_a - az anion formális vegyértéke, N_e - az anionra jutó vegyérték elektronok száma, $\beta=(0,37 \pm 0,04)$ eV.

Borets (1972) azt ajánlotta ahhoz, hogy a belső tér hatását meg tudjuk érteni, figyelembe kell vennünk a tiltott sáv szélességnek, az anyag törésmutatójának, valamint a plazmon rezgések vagy hullámok energiájának kapcsolatát E_{pv} , ezt a következő képletekben vezeti le:

$$\frac{n^2(h\nu) + 2}{n^2(h\nu) - 1} = \frac{1}{3} \frac{E_{pv}}{\left(\eta \frac{E_{pv} + E_g}{2}\right)^2 - (h\nu)^2} \quad (6)$$

Innen pedig látható, hogy

$$E_{pv} = e\hbar \sqrt{\frac{N_A \cdot d \cdot n_v}{m \cdot \varepsilon_0 \cdot \mu}} = 28,82 \sqrt{\frac{d \cdot n_v}{\mu}} \quad (7)$$

η - kvázi állandó, n_v - az anyag formális vegyértéke, e -elektron töltés, m -elektron tömeg, N_A -Avogadro állandó, ε_0 -a vákuum dielektromos állandója a CI rendszerben.

Az abszorpciós spektrumot a következő képlet adja meg:

$$\alpha(h\nu) = 10^3 \text{ cm}^{-1} \exp\left(\frac{h\nu - E_g}{W}\right) \quad (8)$$

Az anyag hullámhosszát meghatározhatjuk különböző energiaszinteneken ezt a következő képlet segítségével tehetjük meg:

$$L(h\nu) = \frac{1}{3} \frac{n^2(h\nu) + 2}{n^2(h\nu) - 1} = \left(\frac{\eta_s}{2}\right)^s \left(1 + \frac{E_g}{E_{pv}}\right)^s - \left(\frac{h\nu}{E_s}\right)^s \quad (9)$$

ahol ha $S=2$ az közép- és ha $S=3$ az magas energiaszinten jellemzi az anyag áttetszősége, E_s - diszperziós energia. Tehát ha S helyére 3 helyettesítünk be, akkor egyszerűsítve a képletet a tiltott sáv szélesség és a plazmon rezgések energiájának hányadosát kapjuk meg:

$$\frac{E_g}{E_{pv}} = \frac{2}{\eta_3} \left(\frac{1}{3} \frac{n^2 + 2}{n^2 - 1}\right)^{1/3} = \frac{2}{\eta_3} \left(\frac{\mu}{3dR}\right)^{1/3} - 1. \quad (10)$$

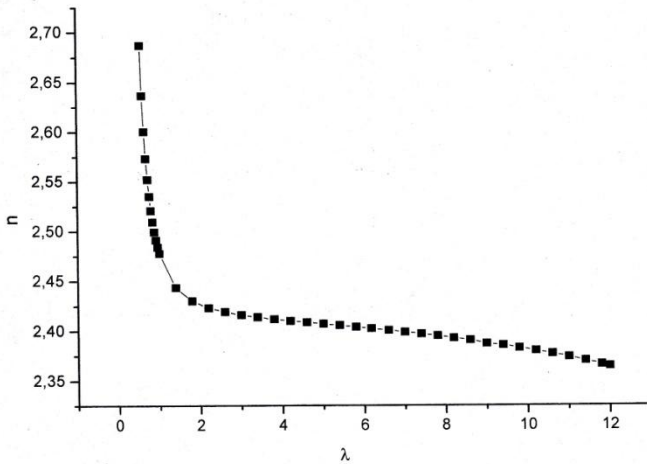
Vagyis innen láthatjuk azt, hogy az amorf félvezetőknel a kovalens és ionos kötésszerkezetű kristályok között a refraktometriai kvázi állandó η köztes helyet foglal el, azaz a kalkogenid félvezetőkre is igaz lesz ez az összefüggés:

$$f_i = 3,15 \cdot (\eta_s - 1,18) \quad (11)$$

ahol f_i – az ionos kötések százalékban vett értéke.

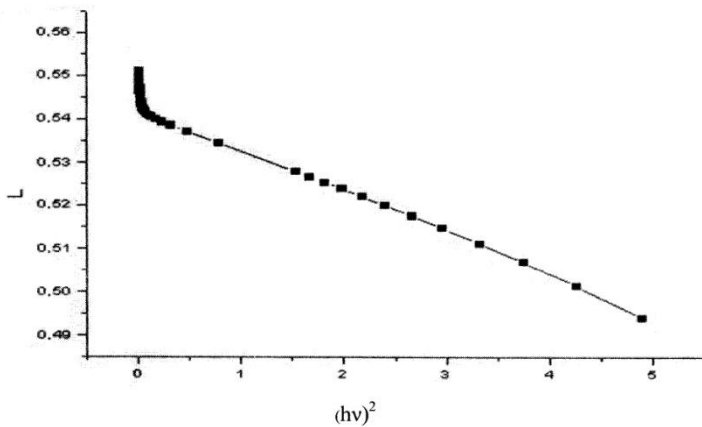
A (9) és (10) képletet felhasználva kiszámoltam a kvázi állandókat (1. táblázat) az As_2S_3 és $AsSI$ vegyületekben különböző energiaszinten. A számítások a várt eredményt hozták, tehát magasabb energiaszinten a kvázi állandó értéke nagyobb, mint alacsonyabb energiaszinten. Továbbá azt is elmondhatjuk, hogy magasabb energiaszinten kevesebb energia is elegendő, ahhoz, hogy az anyag hőmérsékletét lágyulási hőmérséklet fölé emelje. (1. táblázat)

A 2. ábrán látható As_2S_3 vegyület törésmutató diszperziója. A törésmutató hirtelen csökkenése a rövidebb hullámhosszúságú tartományban figyelhető meg, itt található elnyelési él is.

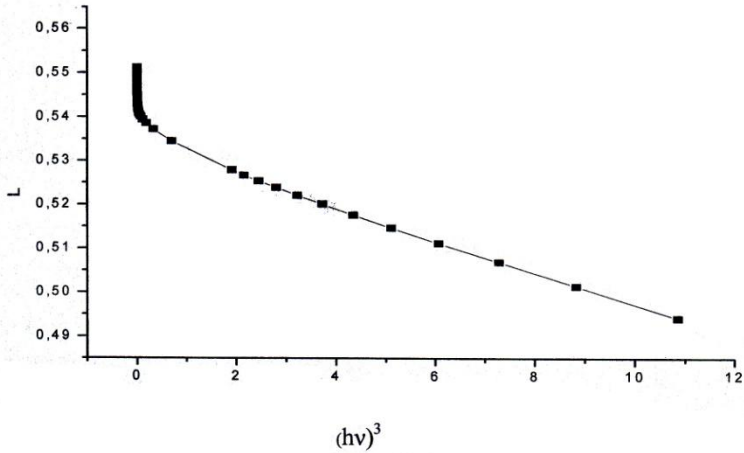

2. ábra. A törésmutató diszperziója az As_2S_3 vegyületben.

Felhasználva a mérési eredményeket jól megfigyelhető a diszperzió n , E_g , és ρ függvényében (3, 4 ábra), ahonnan megtalálhatjuk a refraktometriai szempontból fontos η_s és E_s paramétereket az As_2S_3 vegyületben.

3. ábra. Az As_2S vegyület függvénye $L=f(h\nu)^2$ hullámhosszon.

4. ábra. Az As_2S_3 vegyület függvénye $L=f(h\nu)^3$ hullámhosszon.

A grafikonok alapján megállapíthatjuk, hogy különböző hullámhosszoknál más és más számértékeknél a törésmutató görbéjének változása minden esetben ugyanolyan lefolyású. Továbbá levonhatjuk azt a következtetést is, hogy minél nagyobb a törésmutató, annál meredekebb lesz a görbe, tehát szerkezeti változások történnek.

A következő képlettel számolhatjuk ki elméleti úton a refrakciót:

$$R_p = \frac{\mu}{3\rho} \frac{E_{pv}^2}{\left(\eta \frac{E_{pv} + E_g}{2}\right)^2 - (h\nu)^2} \quad (12)$$

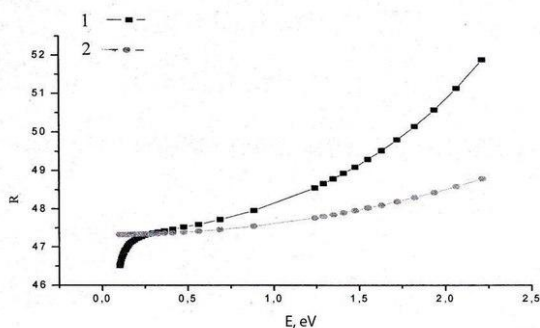
ennek a képletnek a segítségével meghatározható az adott anyag moláris refrakciója és kiszámolható a kísérleti mérések alapján is a refrakció.

1. táblázat. Az As_2S_3 és $AsSI$ vegyületek kísérleti eredményeinek összehasonlítása

	ρ , g/cm^3	E g , eV	η 2	η 3	E_2 eV	E 3 , eV	E gp , eV	f_i $\%$
As_2S_3	3, 20	2 ,42	1 ,29	1 ,43	1 0,19	6 ,38	2 ,61	3 5,3
$AsSI$	4, 44	2 ,42	1 ,33	1 ,45	1 0,45	6 ,06	2 ,51	4 7,8

ρ - sűrűség, E_g – optikai tiltott sáv szélesség, η_2 , η_3 - kvázi állandó, E_2 , E_3 – közép- és magas energiaszinten felhasznált energia, E_{gp} - számításokból kapott energia.

Összefoglalva az eddigi eredményeket elmondhatjuk, hogy meghatározható az As_2S_3 vegyület moláris refrakciója a törésmutató diszperziójának és a sűrűségének ismeretében a különböző hullámhosszoknál (5. ábra), az eredmények alapján $\sim 8\%$ -os eltérés figyelhető meg a kísérleti és az elméleti refrakció között. A kísérleti számításokból kapott refrakció értéke $R_e^\infty = 47,19 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (lásd. 2 táblázat), innen a (12) képlet alapján könnyen kiszámolható, hogy $h\nu = 0,27 \text{ eV}$ lesz.

5. *ábra* Kísérleti (1) és elméleti (2) számításokból kapott refrakció

Az As_2S_3 vegyületben Batsanov (1976) könyvében található táblázatok alapján a moláris refrakciónak különböző kötősszerkezeteknél a következő értékeit kapjuk: $41,80 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (15. táblázat), $46,00 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (9. táblázat), $43,80 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (12. táblázat), $48,90 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (40. táblázat), $51,92 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ (42. táblázat). Ezeket az adatokat a 2. táblázatba írtam be, hogy össze tudjam hasonlítani az As_2S_3 és AsSI vegyületeket. Figyelembe véve a táblázati adatokat és kísérleti eredményeket megállapíthatjuk, hogy az As_2S_3 vegyületben a normál refrakció értéke $47,19 \text{ cm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$ lesz. Tehát a kísérleti úton kiszámolt refrakció értéke megfelel az elméletileg kiszámolt refrakció értékének.

2. táblázat. A refrakció összehasonlítása különböző kötéstípusok esetén az As_2S_3 és AsSI vegyületeknél.

	Összetétel	As_2S_3	AsSI
R_e^∞	1	47,19	45,17
As^{3+} (tábl.42) S, I (tábl.41)	2	76,81	67,65

ΣR_{ki} (tábl.42)	3	57,92	52,65
ΣR (tábl.9)	4	46,00	48,75
ΣR_{HK} (tábl.15)	5	43,80	48,15
ΣR_{KK} (tábl.15)	6	41,80	45,15
ΣR_a (tábl.19)	7	34,00	36,75
As^{3+} (tábl.28)	8	43,40	46,27
J, S^{2-} (tábl.42)			
ΣR (tábl. 40,42)	9	48,90	50,4

Következtetések

- A vizsgálatok eredményeinek alapján meghatároztam az As_2S_3 és $AsSI$ vegyületek refrakcióját. A törésmutató segítségével meghatározható az anyagok kvázi állandója η_s , és a diszperziós energiája E_s . Az eredmények alapján elmondható, hogy az $As-S$ rendszerhez szinterelt I hatására megnőtt a szerkezetben található ionos kötések száma, mégpedig 35%-ról 45%-ra. Tehát az új elem adagolásával csökkent a kovalens kötések száma.

- További vizsgálatok eredményei alapján kísérleti és elméleti úton is meghatároztam az az As_2S_3 vegyület törésmutatójának diszperzióját. Ehhez elegendő volt az anyag tiltott sáv szélességének E_g , sűrűségének d és moláris tömegének μ adatai. A törésmutatót 6%-os pontossággal a fény áteresztőképesség spektrumának 0,56-4,6 μm -es tartományában határoztam meg, miközben az 4,6-12 μm -es tartományban a hiba értéke csupán 2% volt. A moláris refrakció értéke eközben függött a hullámhossztól.

Felhasznált szakirodalom:

Мазур О. В. (1989) Еще раз о терминологии по стеклу //Хим. и техн. силикатных и тугоплавких материалов. №5-с.215-229.

Тамман Г. (1951) Стеклообразные состояния. М.:Мир

Zachariasen W. N. (1932) Theory of structure of glasses // I. Amer. chem. Soc., V.54, №10. P.3841-3851.

Винтер-Клайн А. (1965) Структура и физические свойства стекла // Стеклообразное состояние. Труды IV Всесоюзного совещания. М. Л.: Наука, с. 43-54.

Дембовський С.А. (1977) Емпірична теорія склообразування в халькогенідних стеклах // Изд. АН СССР. ЖНХ. т.22. №12.-с.3187-3199.

Хьюн Дж. (1987) Неорганическая химия. Строение вещества и реакционная способность. М.: Химия.

Байдаков Л.А., Блинов Л.И. (1987) // Физика и химия стекла. т.13, №3.-с.340-345.

Wemple S. H., DiDomenico W. (1971), Phys. Rev. B 3., 1338

Борець О.М.(1972) Оптичні властивості напівпровідників (курс лекцій), част. I. : Ужгород, УжНУ

Бацанов С.С. (1976). Структурная рефрактометрия.: УДК: 543.45.

Lektorálta:

Csarnovits István,

a Debreceni Egyetem kutatója

Az öregedési idő hatása az amorf szelén kristályosodására

A tudomány dinamikus fejlődése szükségessé teszi az olyan új anyagok előállítását, melyeknek már előre definiáljuk a tulajdonságaikat. Ezeknek egyre nagyobb jelentősége van az információs technológiáknál, többek között a száloptikás megoldásoknál, amik az infravörös fény rövid és közép hullámhosszú tartományában leggyakrabban a kalkogén üvegeken alapulnak (Popescu 2000), és többnyire szelént vagy ként tartalmaznak.

A szelénnel a hétköznapi életben olyan helyeken találkozhatunk, mint például a fürdőszoba, vagy az iroda. A szelén a korpásodás elleni samponok egyik alapanyaga, és a fénymásoló gép, vagy a napelemek egyik fontos alkotórésze is.

Tanulmányom célja az amorf szelén kristályosodásának kísérleti vizsgálata differenciális termikus analízis (DTA) segítségével, melynek során egy újonnan és egy körülbelül tíz éve szintetizált amorf szelént hasonlítok össze.

Az üveges szelén előállítása, és tulajdonságai

1954-ben fedezték fel a félvezető anyagok új ágazatát, a kalkogenid üveges félvezetőket. Ezek az anyagok a periódusos rendszer hatodik (kén, szelén vagy tellúr) és ötödik (arzén, antimon) csoportja elemeinek ötvözetei. Jellemző képviselői az arzén-szulfid, és az arzén-szelenid. Ezekhez az anyagokhoz tartozik az üveges szelén is (Puskar 2001).

A szelén kémiai elem, a periódusos rendszer VI. csoportjába tartozik, rendszáma 34, relatív atomtömege 78,96. Sok módosulata ismert. A legstabilabb ezek közül a szürke, kristályos állapotú, melynek sűrűsége $4,807 \text{ g/cm}^3$, olvadási hőmérséklete $t_0 = 221^\circ\text{C}$. Sok allotróp módosulata ismert, előfordul amorf és kristályos formában is. A különböző módosulatok között meglehetősen nagy eltérések mutatkoznak: például változó szín és szerkezeti egység. A legnagyobb különbség az amorf és a kristályos szelén között az, hogy míg a kristályos szelénben az atomok rendezett, szimmetrikus módon

kapcsolódnak egymáshoz, addig az amorf szelénben ez a rendezettség csak kis távolságon belül valósul meg, hosszú távon már kisebb mértékű, mint a kristályos anyagoknál.

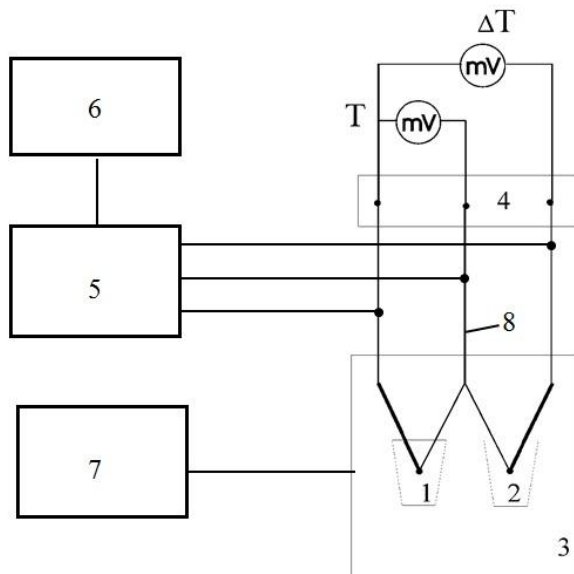
Az üveges szelén sötét, törékeny anyag, ami az olvasztott szelén gyors lehűtésekor keletkezik, üvegesen csillog, olyan, mint a túlűtött folyadék. Ez a modifikáció dielektromos tulajdonságokkal bír, ami surlódás hatására elektromosan töltődik. Az üveges szelén 40-50 °C között lágyul (Popescu 2000).

Kísérlet

A következő kísérletünk eredményeit például a fénymásoló gépben használt szelénnél hasznosíthatjuk. Előre láthatjuk az amorf szelén élettartamát attól függően, hogy milyen gyorsan kristályosodik.

A kísérletet DTA-módszerrel végeztem el, mivel ez az egyik legeffektívebb módszer a fizikai-kémiai vizsgálatok elvégzésére. Lehetővé teszi a fázisátalakulások tanulmányozását és hőmérséklet-összetétel diagrammok készítését. A DTA a vizsgált anyag és az etalon hőmérséklet és hőmérséklet-különbségének automatikus regisztrációján alapszik (Берр 1969).

Az 1. ábrán látható a DTA-t végző készülék, elemei: 3 - ellenállás-fűtésű kemence kétfélszkű acéltömbbel 5 - analóg-digitális átalakító, 6 - IBM PC típusú számítógép, 7 - ПИФ-101 típusú programozható precíziós hőszabályzó, 8 - differenciális kromel-alumel hőelem (Берр et al. 1967).

1. ábra. Termografikus állomás sémája

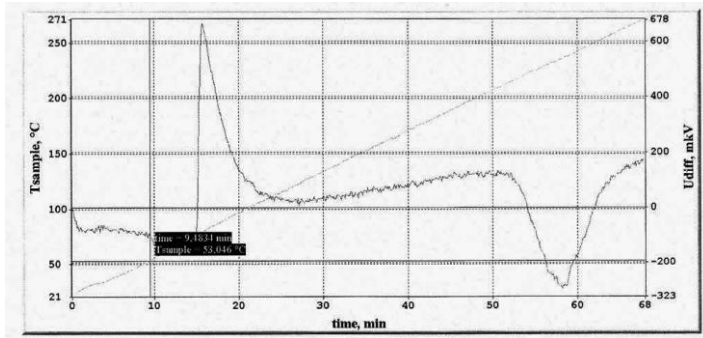
(1- vizsgált anyag, 2 - etalon (Al_2O_3), 3 - acéltömb, 4 – hőelem hideg végei (0°C))

A vizsgált anyagból (1) 1,5 g-ot Sztepanov lombikba helyeztünk, amelyből kiszivattyúztuk a levegőt 0,13 Pa nyomásig, majd a kvarc lombikot beforrasztottuk. A lombikot az egyik fészekbe helyeztük. Az etalon (2) szerepét az Al_2O_3 (por) töltötte be, mivel ebben az anyagban 0 és 1500°C hőmérséklet között semmilyen termikus effektus nem tapasztalható. A hőmérséklet mérésére kombinált kromel-alumel hőelemet használtunk. A hőmérséklet mérésének pontossága $\pm 0,5\text{K}$.

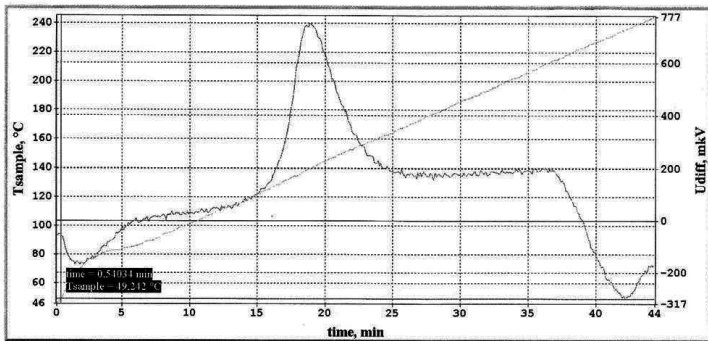
A vizsgált amorf szelént lassú lehűlés folyamán nyertük. A szintézis maximális hőmérséklete 900°C volt, ami után három órán át hűlt. Olyan mintákat választottunk, amit szobahőmérsékleten tároltak több mint tíz évig, annak érdekében, hogy a gyors relaxációs folyamatokat kizárjuk.

A vizsgált amorf anyagok tulajdonságait a DTA lent látható ábrái mutatják be. Amint a 2. ábrán látható, a tíz éve szintetizált amorf szelénben a DTA görbéin könnyen kivehetőek az üvegesedés ($T_g=53$

°C), a kristályosodás ($T_c=74$ °C), és az olvadás ($T_m=218$ °C) szakaszai.

2. ábra. A differenciális termikus analízis görbéi a tíz éve szintetizált amorf szelénben

3. ábra. A differenciális termikus analízis görbéi az újonnan szintetizált amorf szelénben

Ugyanilyen módon végeztük a kísérleteket az újonnan szintetizált amorf szelénnel, ami a 3. ábrán látható, és melynek tulajdonságai a következők: üvegesedés $T_g=49$ °C, kristályosodás $T_c=122$ °C, és olvadás $T_m=215$ °C.

Figyelembe véve, hogy a feljebb kapott eredményeket viszonylag nagy sebességű melegítéssel kaptuk ($\sim 5^\circ\text{C}/\text{min}$), valamint

belekalkulálva a termikus jelenségek hőmérsékletmérésének hibáit, azt mondhatjuk, hogy a kapott értékek jól egyeznek az szakirodalomban szereplőkkel.

A nagy különbség az előregedett és a friss, újonnan szintetizált amorf szelén kristályosodási hőmérséklete között arra vezethető vissza, hogy a tíz éve szintetizált szelénben már megkezdődtek a kristályosodási folyamatok az évek során.

A fenti kísérlet tehát bizonyítja, hogy a legtöbb fénymásoló dobjában is jelen lévő szelén az idő folyamán kristályosodik, és veszít dielektromos tulajdonságaiból. Aggodalomra azonban semmi ok, nem valószínű, hogy a megvásárolt fénymásoló berendezéseinkre ez bármilyen hatással lenne az elkövetkező egy-két évtizedben, hiszen röntgendiffrakciós kísérlettel is megerősítettük, hogy a tíz éve szintetizált amorf szelén kristályosodása csekély mértékű volt.

Felhasznált szakirodalom:

Берг, Л. и и др. (1967). Практическое руководство по термографии. Казань: Изд-во Казанского ун-та

Берг, Л. (1969). Введение в термографию. Москва: Наука.

Popescu, M. (2000). Non-Crystalline Chalcogenides. Amsterdam: Kluwer Academic Publishers.

Puskar, A. (2001). Internal Friction of Materials. Cambridge: Cambridge International Science Publishing.

Рецензент:

проф. Горват А.А.

KÖZGAZDASÁGTAN

A kiszervezés aspektusai Kárpátalján, különös tekintettel az Európai Unió országaiból származó befektetésekre

Bevezetés

Kárpátalja különleges gazdasági régió köszönhetően kedvező geopolitikai helyzetének (mivel határos Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Romániával), történelmi múltjának, közlekedési útvonalainak, etnikai összetételének. Kárpátalja, Ukrajna kapuja Közép Európa felé. Ezeknek a tényezőknek köszönhetően egyedülálló tulajdonságokkal rendelkezik kiszervezési szempontból. Véleményem szerint erre példa a Kárpátaljai régióban évek óta működő cégek összessége, legyen az gyár, vagy szolgáltató központ.

Anyag és módszer

A Kárpátaljai régió tanulmányozásához kiszervezési szempontból a szükséges információkat és adatokat a Kárpátaljai Adóhivaltól, a Kárpátaljai Villamos Energia Szolgáltatótól (Закарпаттяобленерго), a Kárpátaljai Gáz Szolgáltatótól (Закарпатгаз), és az Ukrán Nemzeti Könyvtár online oldaláról szereztem be. Az így szerzett adatok segítségével elemzem az adózási rendszert, az energiahordozók árait, a külföldi tőke alakulását 2006 – tól 2011 – ig. Szót ejtek a munkaerő bérezéséről és felvázolom milyen kiadásokra kell számítani az alkalmazás során. Ennek fő célja, hogy némi összehasonlítási alapot biztosítson.

Tanulmányom célja, hogy rávilágítsak arra, miért lehet Kárpátalja potenciális kiszervezési terület, főként az EU tagországok számára. Felvázolom azokat a tényezőket, amik alkalmassá teszik a régiót arra, hogy a vállalatok költségeket tudjanak csökkenteni a kiszervezés során. Kitérek azokra a szempontokra, amelyek a „közelre” való kiszervezést vonzóvá teszik az Európai Unió országaiban gazdálkodó cégek számára.

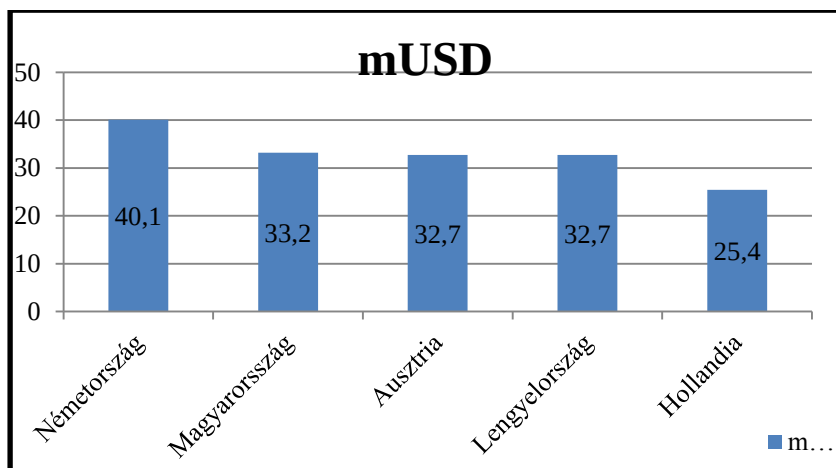
Hipotézis

A fentiek alapján jelen tanulmányban feltételezem azt, hogy Kárpátalja megfelelő térség kiszervezési szempontból, tekintve az

olcsó munkaerőt, az Európai országokhoz képest alacsony fenntartási költségeket és kedvező adózási rendszert. Illetve azt, hogy a 2013–2014 - ben várható társasági jövedelem adó csökkentése kapcsán növekedni fog a befektetési kedv Kárpátalján.

1. Európai Unió országok tőkebefektetései Kárpátalján.

Kárpátalján jelentős mértékű külföldi tőke van jelen, amelynek lényeges része, az Európai Unió országaiból származik, úgymint Németország, Magyarország, Ausztria, Lengyelország, Hollandia (1. ábra), de jelentősek még USA és Japán befektetései is. Németország befektetései 16,2 % - t, Magyarországé 13,4 % - t, Ausztriáé 13,2 % - t, Lengyelországé 13,2 % - t, Hollandiáé 10,2 % - t tesznek ki az összbefektetések tükrében.

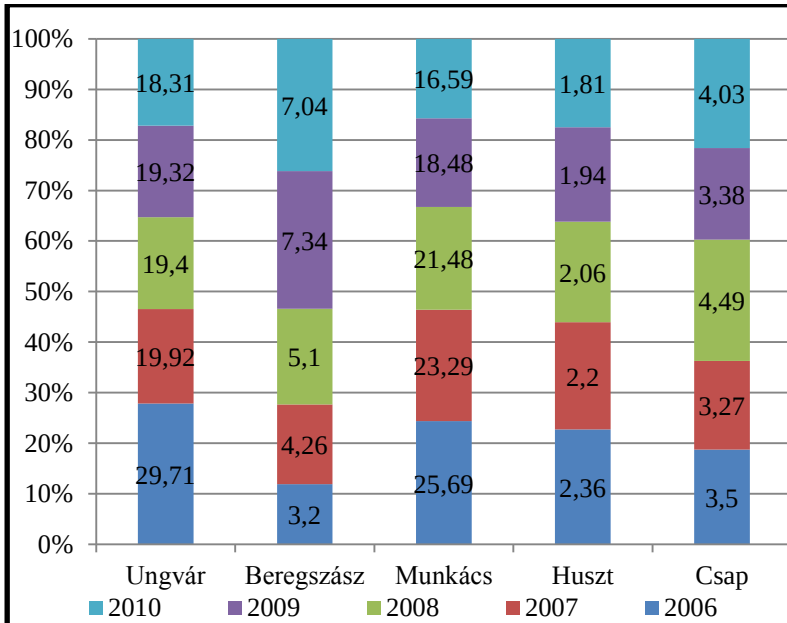
1. ábra

Jelentős befektetések az EU országaiból. (mUSD, 2010.10.01.)

Forrás: Нечитайло, 2011.

Ezek a tőkebefektetések legfőképpen az ipar ágazataiba invesztálódnak, amelyek a következők: feldolgozóipar, textilipar, illetve gépgyártás, de manapság már a szolgáltatói szegmensbe is történnek befektetések, amelyre példa az ügyfélszolgálati

üg्यintézással foglalkozó irodák megjelenése. Az Európai Unió országok tőkebefektetéseinek nagy része Kárpátalja nagyobb városaiban összpontosul: Ungvár, Beregszász, Munkács, Huszt, és Csap. (2. ábra) Beregszász várost figyelembe véve 2006 – hoz viszonyítva nőtt a külföldi tőkemennyiség. Míg 2006 – ban a Kárpátaljára irányuló, az Európai Unió országaiból származó befektetések mindössze 3,2 % - át birtokolta, 2009 – ben ez az arány 7,34 %, 2010 – ben pedig 7,04 %.

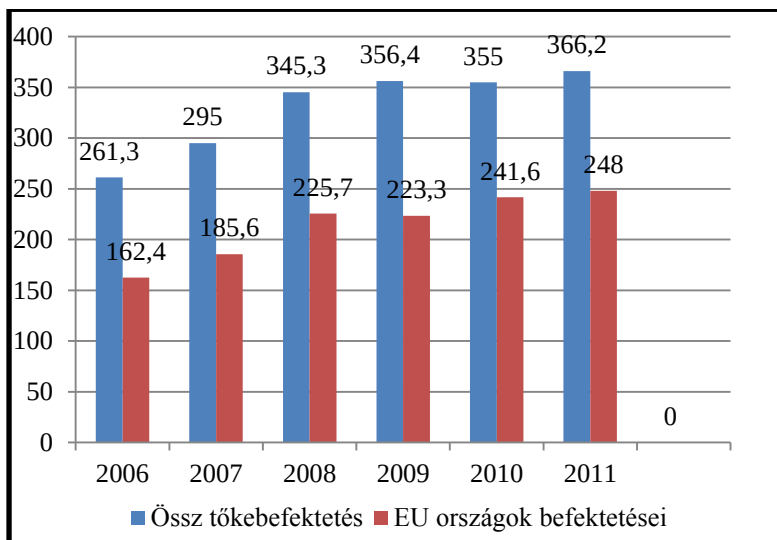
2. ábra

Az EU tőke befektetéseinek megoszlása Kárpátalján 2006 – 2010 között Kárpátalja nagyobb városaiban.

Forrás: Нечитайло, 2011.

Míg 2006 –ban a külföldi tőke mértéke 261,3 mUSD volt, ez a szám 2011 –re mintegy 104,9 mUSD –val 366,2 mUSD –re emelkedett. Ezen befektetések 67,72 % - a az EU –ból származik. A következő ábra (3. ábra) szemlélteti a külföldi ösztőke mennyiségét,

és az Európai Unió országaiból származó befektetések és összbefektetések arányát Kárpátalján 2006 – 2011 időintervallumon.

3. ábra

Külföldi működő tőke, középpontban az EU befektetések alakulása Kárpátalján, 2006 – 2011 időintervallumon.

Forrás: Нечитайло, 2011.

Ezen befektetések eredménye a Kárpátaljára kiszervezett gyárak összessége, amelyek közül jelentősebb az Eurocar, ahol Volkswagen , Skoda személyautókat gyártanak, a beregszászi és munkácsi műszergyár (Flexrtonix), ahol például a magyarországi illetőségű Lear Corporation gyártatja a Ford Focus személyautók motorkorbácsait, és a vezérlő elektronikát, de a Flextronixban érdekelt még a Philips, a Panasonic, és a Xerox is. A Bereg Kábel, ahol szintén személyautókhoz gyártanak elektronikai alkatrészeket, a Yadzaki Ukraine, ahol elektronikai kábelek gyártása folyik, Fisher Munkács itt sítalpakat gyártanak. Megemlíteném még a varrodákat, amiből szintén jelentős mennyiség található, például az Ukrainen Abitextet, ahol

Armani és Benetton divat áruk gyártása folyik, vagy a Zarah Mode Ukraine –t .

1. Elméleti háttér áttekintés

1.1. Mi tehát az kiszervezés.

A *kiszervezés* (Külső erőforrás igénybe vétele, „Outsourcing”): amikor a vállalat, az addig maga által végzett tevékenységét rábízta egy külső vállalkozóra, önálló vállalkozást indít a tevékenység elvégzésére, vagy közös vállalkozásba kezd egy másik céggel. Egy effektív üzleti technika ami a globalizáció és a növekvő fogyasztói igények miatt jött létre, és a globális piac rohamos fejlődése tett mindössze két évtized alatt világméretű trendé. Egy költségcsökkentési, hatékonyságnövelési stratégia, egy lehetőség arra, hogy az adott vállalat tartós versenyelőnyre tegyen szert, és nagyobb értéket tudjon produkálni a fogyasztók számára. A lényegi képességekre koncentrálva, és azt a vállalat szervezeti keretein belül tartva, és az ahhoz kapcsolódó tevékenységet a legjobban művelve, a többi kiszervezhető tevékenységet pedig külső vállalkozóra bízva érhető el a kívánt hatás: költségcsökkentés, hatékonyság növelés, kockázatok csökkentése, kompaktabb, kevésbé hierarchikus szervezet létre hozása.

1.2. A tevékenység, folyamat, és gyártás kiszervezés fő céljai, megvalósításának formái.

Mi a fő cél?

- állandó költségek változóvá tétele (költségcsökkentés)
- költségcsökkentés mellett a jelenlegi minőségi szint növelése (mérhetőség megteremtése)
- a jelenlegi rendszer rugalmassági és reagálási képességeinek növelése
- a fő tevékenységekre koncentráció megteremtése
- a szervezet későbbi működési rendszerének javítása a jobb megítélés érdekében

Hogy az elvárt teljesítményt milyen formában tudjuk megvalósítani, annak következő alternatívái lehetnek:

Minden marad a régiben, továbbra is saját, az alaprendeltetészerű szervezet részét képező szervezettel látjuk el a feladatunkat.

A szervezeti egység jogilag önálló vállalkozást alakít, amely vállalkozás az alaptevékenységet ellátó szervezet érdekében tevékenykedik.

Outsourcing (kiszervezés) valósul meg, melynek keretében tevékenységcsoportok kerülnek leválasztásra az alaptevékenységet ellátó szervezetről. A továbbiakban külső, a szervezethez csak egy szerződéssel kapcsolt szolgáltató biztosítja az alaptevékenység működéséhez szükséges szolgáltatásokat támogató jelleggel.

Közös vállalkozás indítása, külső vállalkozóval. (Trembeczky, 2007:262-263)

1.3 A kiszervezés változatai a kapcsolat típusa, és a földrajzi távolság függvényében.

Attól függően, hogy a kiszervezés az országon belül történik meg, vagy külföldön, hogy az adott kontinensen belül, vagy más kontinensen , illetve a szolgáltató és ügyfél közötti kapcsolat jellege alapján, létrejöttek a különböző változatok a kiszervezésen belül. A két legfőbb típus a „*közelre való kiszervezés*” („nearshore”), és „*távra való kiszervezés*” („offshore outsourcing”). (Hinek, 2009:23)

A *közelre való kiszervezés* esetében az akció az adott kontinensen, földrajzilag 500 – 800 km – es távolságban valósul meg, vagy akár egy szomszédos országban történik. Ebből fakadóan az előnyei: rövid utazással elérhető, egyazon időzónában található, közös a munka nyelv, a politikai, gazdasági , és kulturális közelség, esetleg közös történelmi múlt.

Ebből következik , hogy a jelentős tőkeinvestáló országok számára, Magyarország, Németország, Ausztria, Lengyelország, és Hollandia számára, Kárpátalja „nearshore” kiszervezési területnek számít.

Az *távra való kiszervezés* esetében a kiszervezési célország , valamely tengerentúli, vagy nagy távolságban lévő ország. Először a gyártás kiszervezés területén történtek meg a nagyobb volumenű „offshoring” ügyletek, de később a szolgáltatói területen is egyre többen kezdték vásárolni például a „*Call Center*” szolgáltatásokat

Indiából, mivel az ország Brit gyarmat volt, így rendelkezik a megfelelő angol nyelvtudással. Ugyan ebből az elvből kiindulva vásárolja meg több magyarországi cég a „Call Center” szolgáltatásokat Kárpátaljáról, az itt élő magyar anyanyelvű munka erő miatt.

Outsourcing és contracting.

Az „*outsourcing* az a folyamat”, amikor az ügyfél (kiszervező) átadja a szolgáltatónak a tevékenység feletti rendelkezés jogát. Szerződésben rögzítik az elvárásokat, amelyet a szolgáltatónak kötelessége teljesíteni. Ettől kezdve az ügyfél nem szól bele a megvalósításba, a munkavégzésbe, ez teljes mértékben a szolgáltató feladata lesz, és az ő döntései szerint valósul meg.

Azonban a kiszervezés úgy is megvalósulhat, hogy a kiszervező cég nem mond le a folyamat ellenőrzésének jogáról. Ezt a változatot nevezzük *contracting*-nak. Ebben az esetben az ügyféltől kapott utasítások, ütem tervek, és akár folyamatosan változó elvárások szerint kell zajlania a gyártásnak vagy szolgáltatásnyújtásnak.

Az „*outsourcing*” (kiszervezés a folyamat feletti ellenőrzés átadásával) és a „*contracting*” (kiszervezés az ellenőrzés átadása nélkül). (Bögel, 2002:4)

A kiszervezés fő kategóriái.

A kiszervezési tevékenységeket három kategóriába oszthatjuk, aszerint, hogy a kiszervezés milyen területen megy végbe, milyen folyamatokat érint, és milyen stratégiai megfontolás áll az akció háttérében. Eszerint a kategóriák a következők lehetnek: információ technológia kiszervezés, működési folyamat kiszervezés, és stratégia folyamat kiszervezés.

Az *információ technológia kiszervezés* („IT outsourcing”) magába foglalja a vállalatban belüli informatikai eszközök, és alkalmazások teljes vagy részbeni kiszervezését, amelyek a következők lehetnek: ügyfélkapcsolat menedzsment, informatikai telefonos segítségnyújtás, alkalmazásgondozás, hang és adathálózatok, asztali számítógépek, rendszerfelügyelet, adatfeldolgozás, integrált vállalatirányítási rendszerek, alkalmazásfejlesztés. A rohamosan fejlődő információs technológiának, és az informatikai szolgáltatók folyamatosan bővülő

szolgáltatás palettájának köszönhetően, ezt összefogóan akár teljes egészében kiszervezhető a teljes informatikai rendszer, informatikai stratégia.

Az kiszervezés következő lépcsőfoka a *működési folyamatok kiszervezése* („Business Process Outsourcing”), ami a következőt jelenti : külső vállalkozó vesz át egy vagy több kulcs kompetenciához tartozó működési folyamatot. A vállalkozó előre deklarált minőségi és mennyiségi kritériumok szerint ellenőrzi a folyamat működését.

Ezeket a mindennapos működési folyamatokat a következő részekre bonthatjuk: háttér irodai szolgáltatások kiszervezése, ügyfélszolgálati ügyintézés kiszervezése.

A *stratégiai folyamatok kiszervezésekor* („Strategic Process Outsourcing”) a vállalat olyan tevékenységeket szerveznek ki, amelyek fontos szerepet töltenek be az összvállalati stratégiában. Ezek például a gyártás, szolgáltatás, kutatás és fejlesztés. Ez nevezhetjük a legfejlettebb kiszervezési formának , hiszen ez a típus igényli a legtöbb előkészületet, ebben az esetben a legfontosabb a tevékenység folytonos ellenőrzés alatt tartása, kontrollja, a megfelelő partner kiválasztása. A stratégia kiszervezés nem csak az adott folyamat irányításának átadásával jár, hanem az egész módszer kihelyezésével, akár technológia váltással is. Azt, hogy a vállalat melyik szállítót válassza, kritikus sikertényezők alapján felállított kritériumok alapján történik. A potenciális szolgáltató az, amely a legmagasabb pontszámot éri el ezen a kritérium skálán. Ezen kívül fontosak a személyes találkozók és ezeken a találkozókön folytatott interjúk, amin kiderül , hogy a szállítók megértették - e az elvárt követelményeket. Ezen túl fel kell mérni a partner vállalati környezetét, kultúráját, módszereit.

Rövid távon például a termelés kihelyezésnek lehetnek negatív aspektusai: minőség romlás, termelés csökkenése, a szervezeten belüli módszerek kiszivárgása.

Hosszú távon azoknak, akik a stratégiai folyamatok kiszervezését beillesztik az összvállalati stratégiába, körül tekintően alkalmazzák a technikát, költségsökkentéshez, hatékonyság növekedéshez, jelentős profithoz juthatnak.

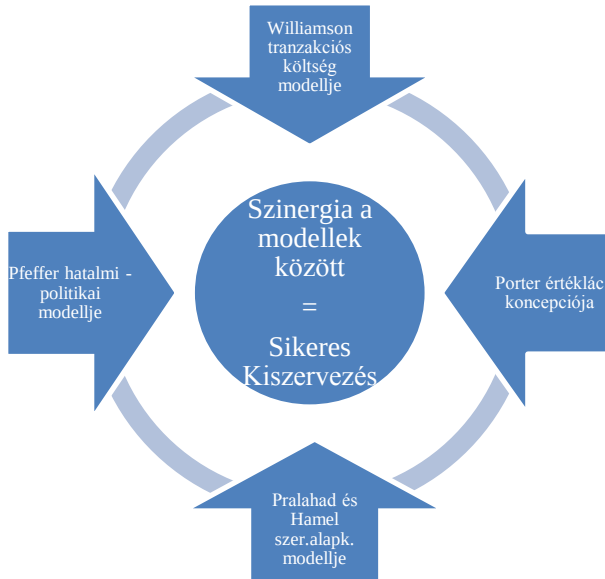
Hogyan valósítható meg a sikeres kiszervezés.

A három legelterjedtebb modell, ami szerint a kiszervezés szükségességét, kockázatait, és várható eredményeit vizsgálni tudjuk Pfeffer hatalmi – politikai, Wiliamson tranzakciós–költség, Prahalad és Hamel szervezeti alapképességek modellje. Véleményem szerint ehhez hozzá kapcsolva Porter értéklánc koncepcióját alkotható meg a megfelelő kiszervezési menedzsment stratégia, ami a következőkből áll össze:

Williamson tranzakciós költség modellje arra világít rá, hogy hosszú távra érdemes kiszervezni, és csak akkor ha költségcsökkentéssel jár.

Porter értéklác koncepciója, Prahalad és Hamel szervezeti alapképességek modellje azt mutatja meg, hogy milyen folyamatokat és tevékenységeket szabad kiszervezni.

Pfeffer hatalmi – politikai modellje arra világít rá, hogy mennyire fontos az kiszervezés külső és belső menedzselése, a szolgáltató/szállító és a kiszervezésre kerülő szervezeti egység szempontjából, azért, hogy a kiszervezés alatt lévő tevékenység folyamatosan el legyen látva, továbbá védekezni lehessen a szállító/szolgáltató opportunistá hozzáállása ellen a kiszolgáltatottság elkerülése miatt.

4. ábra

Szinergia a modellek között

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalva ezeket a modelleket (4. ábra), a kiszervezést megelőzően és követően mindegyiket figyelembe kell venni. Szinergiát kell kialakítani köztük, hiszen egyik sem zárja ki a másikat, és egyik sem mond ellent a másik téziseinek.

Adózás, munkaerő, energiahordozók díjai. Érdemes kiszervezni Kárpátaljára.

Ez a három tényező játszik közre abban, hogy Kárpátalján létre jöttek, jönnek a külföldi illetőségű gyárak és szolgáltató központok. Ezek a térség erősségei kiszervezési szempontból.

3.1. Adózás

Abban az esetben, ha árbevétel meghaladja a 20 mUAH –t (540540 eFT), vagy az alkalmazottak száma az 50 főt akkor az *általános*

adózási módot kell igényelni. Az általános adózási rendszer főbb adói a következők:

Társasági, jövedelem adó , amely az adózás előtti eredményből számítható és ennek az összege a 2012-es év folyamán 21%-ra van megállapítva, 2013-ban 19%-ra lesz lecsökkentve, 2014 - e 16 % a tervezett csökkentés.

ÁFA, 20%-os adókulccsal. (Ukrajnában 300 eUAH éves forgalomig nem kell forgalmi adót fizetni, ez 8108 eFt.)

Osztalék adó , mértéke 5 % . (Mind belföldi , mind külföldi illetőségű személyek számára.)

Alkalmazottak utáni adó a nyugdíjalapba, amelynek összege 33,2% (ha a munkavállaló betegszabadságon volt) vagy 34,7%-tól 38,0% -ig terjedhet (attól függően, hogy a cég milyen szakmai kockázati osztályba van besorolva). Ezt a besorolást balesetbiztosítási alap határozza a cég regisztrációja esetében.

Az *adózás optimalizálása* érdekében, az ukrán jogszabályok alapján lehetőség van könnyített, egyszerűsített adózási módot választani (1. táblázat). A könnyített adózási rendszer azoknak a gazdasági társaságoknak jó opció, amelyeknél a dolgozók létszáma nem haladja meg az 50 főt, a bevétel pedig az 20 millió hrivnyát. A cégek ebben az esetben élhetnek a 3% vagy 5%, 7 % vagy 10 % - os adókulcs előnyeivel. Ez az adó forma akkor nem választható, ha a külföldi tőke az alaptőkében meghaladja a 25 %- ot.

Scientia Denique

1. táblázat

Egyszerűsített adózási rendszer

Adó alanyok csoportja	Éves jövedelem	Foglalkoztatottak száma.	Társasági jövedelem adó mértéke	Fizetés feltételei és fizetési határidő
Első kategória (Státusz: Magánvállalkozó, mint jogi személy.)	Nem több mint 150 eUAH.	Alkalmazottak nélkül.	1 – 10 % -a a bruttó árbevételnek, az adott év január 1 –re megállapított minimál bérnek, a tevékenységtől függően, a helyi önkormányzatok által meghatározva.	Éves beszámoló készítése. A befizetés havonta történik, kötelezően tárgyhó 20 – ig. (Lehet előleget fizetni az év végéig.)
Második kategória (Státusz: Magánvállalkozó, mint jogi személy.)	Nem több mint 1 mUAH.	Nem több, mint 10 alkalmazott.	2 – 20 % -a a bruttó árbevételnek, az adott év január 1 –re megállapított minimál bérnek, a tevékenységtől függően, a helyi önkormányzatok által meghatározva.	Negyedéves beszámoló készítése. A befizetés havonta történik, kötelezően tárgyhó 20 – ig. (Lehet előleget fizetni az év végéig.)
Harmadik kategória (Státusz: Magánvállalkozó, mint jogi személy.)	Nem több mint 3 mUAH.	Nem több, mint 20 alkalmazott.	3%- a bruttó árbevételnek ÁFA nélkül + ÁFA bevallás 5% -a bruttó árbevételnek az ÁFÁ - val, ÁFA bevallás	Negyedéves beszámoló, amit 40 napon belül kell leadni. A befizetésnek meg kell történnie a

Scientia Denique

			nélkül	negyedév lezárását követő 50 napon belül.
Negyedik kategória . Jogi személyiség gel rendelkező vállalat. (Státusz : Magán vállalat, Kft. , RT.)	Nem több mint 5 mUAH.	Nem több mint 50 alkalmazott.	3%- a bruttó árbevételnek ÁFA nélkül + ÁFA bevallás	Negyedéves beszámoló, amit 40 napon belül kell leadni. A befizetésnek meg kell történnie a negyedév lezárását követő 50 napon belül.
			5% -a bruttó árbevételnek az ÁFA - val, ÁFA bevallás nélkül	
Ötödik kategória (Státusz : Magán vállalkozó, mint jogi személy.)	Nem több mint 20 mUAH.	Nem több mint 20 alkalmazott.	7%- a bruttó árbevételnek ÁFA nélkül + ÁFA bevallás	Negyedéves beszámoló, amit 40 napon belül kell leadni. A befizetésnek meg kell történnie a negyedév lezárását követő 50 napon belül.
			10% -a bruttó árbevételnek az ÁFA - val, ÁFA bevallás nélkül	
Hatodik kategória Jogi személyiség gel rendelkező vállalat. (Státusz : Magán vállalat, RT. , KFT.)	Nem több mint 20 mUAH.	Nem több mint 50 alkalmazott.	7%- a bruttó árbevételnek ÁFA nélkül + ÁFA bevallás	Negyedéves beszámoló, amit 40 napon belül kell leadni. A befizetésnek meg kell történnie a negyedév lezárását követő 50 napon belül.
			10% -a bruttó árbevételnek az ÁFA - val, ÁFA bevallás nélkül	

Forrás: Спроцшена система оподаткування у податковому кодексі України, 2012:18-19.

Ha az árbetétel meghaladja az adott keretet, akkor a cégnek kategóriánként plusz nyereség adót kell fizetnie arra az összegre, amivel meghaladta a limitet. Első öt kategóriánál 15 % - ot. A hatodik csoportnál pedig a jövedelem adó dupláját, tehát 14 vagy 20 % -ot. (Андрій Х, 2012:21)

Az egyszerűsített adózás igénybe vételekor csak kézpénzes és átutalásos fizetési módok elfogadottak.

3.2. Munkaerő

Munkáltatónak azon kívül, hogy befizeti a számára kötelező adókat az alkalmazottai után, kötelessége az alkalmazottak bruttó béréből levonva kifizetnie az azt terhelő adókat, tehát az alkalmazottak helyett ügyintézni az adó fizetést. Ennek köszönhetően a munkavállalók nettó jövedelmet kapnak kézhez.

A munkavállaló keresetéből le kell vonni 3,6%-ot a nyugdíjalapba és további 15% - 17% személyi jövedelemadót (Ha a bér éves összege 2012-ben nem több mint 10730 UAH (290 eFT), akkor személyi jövedelemadó 15% . Ha a bér meghaladja ezt az összeget, akkor a személyi jövedelemadó adó 17%). Ukrajnában minden cég köteles korlátozott munkaképességű személyt alkalmazni. Nyolc teljes értékű munkás után a kilencediknek korlátozott munkaképességűnek kell lennie, kisebb vállalkozások esetében. Nagyobb vállalkozások esetében, 32 fő fölött, az alkalmazottak összlétszámának 4% -a korlátozott munkaképességű kell legyen.

Ezen a ponton hozzá tenném, hogy jelenleg a bruttó minimál bér Ukrajnában 1102 UAH, amiért havi szinten 160 órát kell dolgozni egy minimál béren lévő alkalmazottnak. Ebből is láthatjuk ($1102/160 = 6,88$ UAH), hogy a munkabérek milyen alacsonyak. Egy Kárpátaljai gyárban vagy ügyfélszolgálati ügyintézővel foglalkozó irodában dolgozó sem kap többet 0,8 – 1 USD – nál óránként, ebből láthatjuk, hogy Kárpátaljai munkabérek a Kínai munkabérekkel vetekszenek.

Ha az alkalmazott betegszabadságon van, akkor a betegszabadság első 5 napját is a munkaadó fizeti, de a munkabérből ebben az esetben 2% nyugdíjadót kell levonni, a nyugdíjalapba fizetendő adó 33,2% lesz. A 6-ik naptól kezdve és a teljes felépülésig a beteg szabadságot a betegbiztosítási alap fizeti.

3.3. Az energiahordozók díjai.

A villamos energia: Kárpátalján a villamos energia értékesítése kilowattontként történik, a gazdálkodókat két csoportra osztják fogyasztás mértéke szerint. Azok a fogyasztók, akik 750 KW – ot, vagy annál többet fogyasztanak egy évben, 0,8924 UAH kell fizetniük a villamos energiáért kilowattontként. Azoknak, akiknél a fogyasztás nem haladja meg a 750 KW – ot éves szinten, 1,136 UAH kell fizetni kilowattontként. (Закарпаттяобленерго, 2012.)

Földgáz: Kárpátalján a gáz értékesítése köbméterenként történik. A cégek számára egységesen 4,721 UAH -t kell fizetni köbméterenként. (Закарпатгаз, 2012.)

A fent említett árak már tartalmazzák a 20 % -os forgalmi adót.

Összefoglalás

Tanulmányomban bemutattam, milyen Európai Uniós országok fektetnek be Kárpátalján, és ezzel szemléltettem, hogy milyen fontos jelentőséggel bírnak ezek a cégek, hiszen a munkaképes lakosság nagy részének biztosítják a megélhetést. Kijelenthető, hogy Kárpátaljának egyik fő bevétele az itt lévő kiszervezett cégek adójából származik, de ezek mellet a cégek is profitálnak a kedvező adózási feltételek, fenntartási költségeknek, és olcsó munkaerőnek köszönhetően. Ezen tényezők összefoglalása és elemzése a három kiszervezést segítő modell és Porter értéklánc koncepciója alapján segíthet a kiszervezés szükségességének eldöntésében, és döntés előkészítés folyamatában. Véleményem szerint a Kárpátaljára való kiszervezés egyaránt eredményes mind a kiszervező, mind pedig Kárpátalja számára.

Summary

My study aims to present how EU countries to invest in Transcarpathia, and thereby illustrate the importance of these companies, because a large part of the working population to ensure their livelihood. Stated that main income of Transcarpatia county derive of tax outsourcing companies, but along with these companies will benefit from the favorable tax conditions, maintenance costs, and low-cost labor force. The summary and analysis of these factors with the three outsourcing model and Porter's value chain can helping decide it, that the outsourcing is necessary or not, and help prepare

the decision. In my opinion, the outsourcing to Transcarpathia is equally profitable for the outsourcer company, and for Transcarpathia.

Felhasznált szakirodalom:

Bögel Gy. (2002): Veled és nélkülöd. Outsourcing az informatikában. CEO, április és június, Budapest, 4 p.

<http://outsourcingcenter.hu/tudastar/publikaciok> (letöltve: 2012. 09. 03.)

Hinek M. (PhD, 2009) : Az outsourcing . A tevékenység-kihelyezési döntések elmélete és gyakorlata. *Disszertáció, Pécsi Tudományegyetem*, 23. p.

<http://outsourcingcenter.hu/tudastar/publikaciok> (letöltve: 2012. 09. 03.)

Trembeczky L. (2007) : Az outsourcing és alternatívái. *AVF Tudományos közlemények*. 17. évf., 1.sz., pp. 262-263

http://www.avf.hu/tudomanyoskozlemenyek/TK_17.pdf (letöltve: 2012. 09. 05.)

Андрій Х. (2012): Єдинний податок. *Все про бухгалтерський облік* №77., ст. 21.

Державна Податкова Служба у Закарпатській області (2011): Спрощенна система оподаткування у податковому кодексі України. *Державна Податкова Служба*, Ужгород, Грудень 2011 рік, 18–19 ст.

Нечитайло У.П. (2011): Аналіз прямих іноземних інвестицій Закарпатської області в контексті інтеграції України в ЄС.

http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_32/statti/2_9.htm (letöltve: 2012. 10. 28.)

Egyéb dokumentumok:

Закарпатгаз (2012): Публічна товариство по газопостачанню та газифікація.

2012. 10. 17., Берегово

Закарпаттяобленерго (2012) : Інформація про введення з роздрібних тарифів на електричну енергію. 2012. 10. 01., Берегово

Internetes források:

www.nbu.gov.ua

www.outsourcingcenter.hu

Lektorálta:

**A NYF Gazdasági és Társadalomtudományi közlemények
lektori bizottsága**

Csonkapapi népességföldrajza

A népesség dinamikája

Csonkapapi Árpád-kori település, melyet Lehoczky Tivadar már a tatárjárás (XIII. század) előtt is létező faluként említ (Lehoczky 1996). 1318-ig azonban nincs írásos forrás a községről, de ettől kezdve már nyomon követhetjük történetét (Botlik – Dupka 1993).

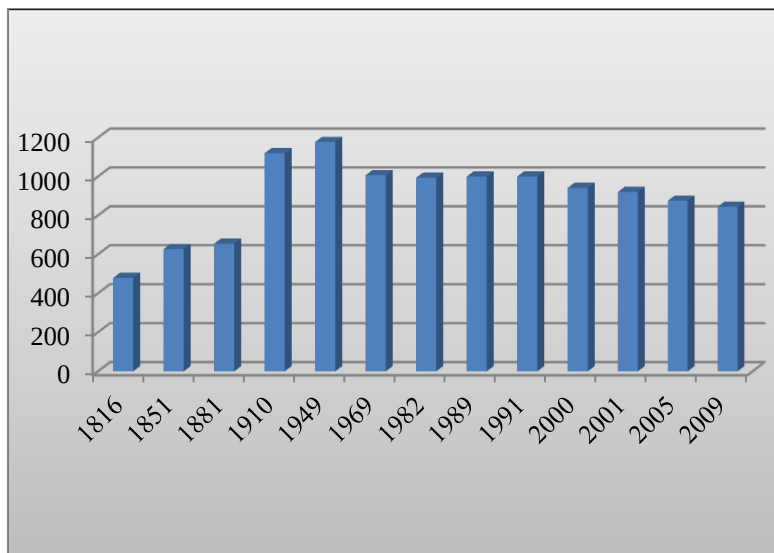
Az első népességszámot adó mutató 1816-ból származik, mely szerint ekkor 479-en éltek a községben (Botlik – Dupka 1993). 1851-ben 627, 1881-ben pedig már 655 fő alkotja a település lakosságát. A századfordulón szinte megduplázódik a helybéli népesség aránya, hiszen az 1910-es adatok szerint már 1120-an lakják Csonkapapit, 1949-ben pedig 1178-an. A fenti adatok alapján megállapítható, hogy a két világháború ellenére is némileg növekedett a lakosság száma. Hosszú távon viszont mély nyomot hagyott maga után a háborús időszak, ugyanis megindult a helybéli népesség lassú irányú csökkenése, amelyet rögtön statual az 1969-es adat: 1007 fő (Csonkapapi Községháza Archívuma). 1982-ben már csak 994 lélek lakja a falut, az első alkalom, amikor a tárgyalt időszakon belül ezer fő alá esik a népességszám Csonkapapiban, 1989-ben azonban újból eléri az ezres mutatót.

Az 1989-es adatok tartalmazzák a település akkori nemzetiségi összetételét is, mely szerint a népesség 1%-át, 1991-ben pedig 2%-át ukránok alkotják, amely összefüggésbe hozható azzal, hogy Ukrajna belépett a szuverén államok soraiba. A 2000. évi adatok alapján megállapíthatjuk a népesség számának csökkenését a településen, hiszen ekkor a lakosság száma 942 fő volt. A csökkenés okai közé lehet sorolni az emigráció és a halálozás hirtelen megnövekedését (Adatközlő: Kiss Pál, 1961)

A 2001-es népszámlálási adatok szerint Csonkapapi lakossága 929 fő (Molnár J. – Molnár D. I. 2005). Ehhez képest 2005-ben már csak 893, 2009-ben pedig 858 fő alkotja a falu népességét. A csökkenés okai közé sorolhatók elsősorban a születések számának

megtorpanása, és a halálozások arányának rohamos megnövekedése. Ebben a folyamatban közrejátszik az, hogy egyre több nő szeretne felsővégzettséget szerezni, így kitolódik a születések időpontja, továbbá nem elhanyagolható tényező a migrációs folyamat felerősödése (elsősorban Magyarország felé).

A fentiekben bemutatott népesség alakulását jellemző folyamat:

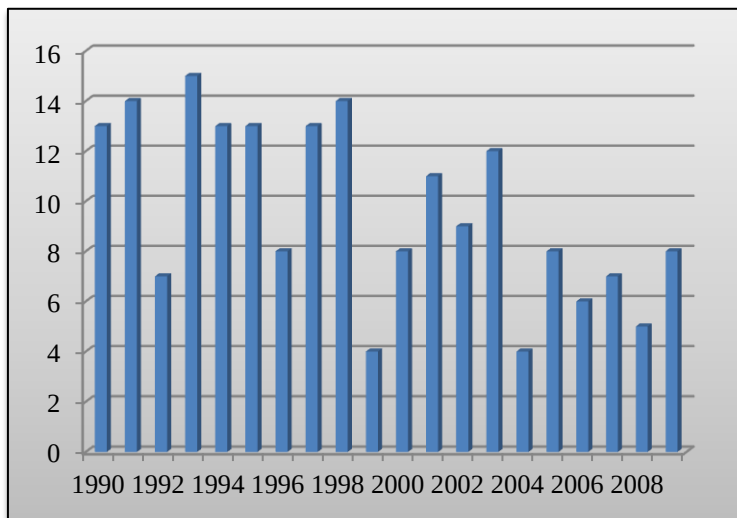

1. ábra. A népesség számának alakulása Csonkapapiban

Születésszám

A fogalom alatt azokat az élve születéseket értjük, melyekhez legalább egy önálló lélegzetvétel párosul. Ezen születések adják a születésszámot, melynek mérőszámaként a születési arányszámot használják, ami az 1000 lakosra eső évi élve születések arányszámát mutatja ezrelékben kifejezve.

A születésszám alakulása Csonkapapiban a 2. ábra segítségével kerül bemutatásra:

2. ábra. A születésszám alakulása Csonkapapiban (1990-2009)

A fenti ábrából kitűnik: a születésszám hullámzó, maximumát 1993-ban (15 fő), minimumát 1999-ben (4 fő) és 2004-ben (4 fő) érte el.

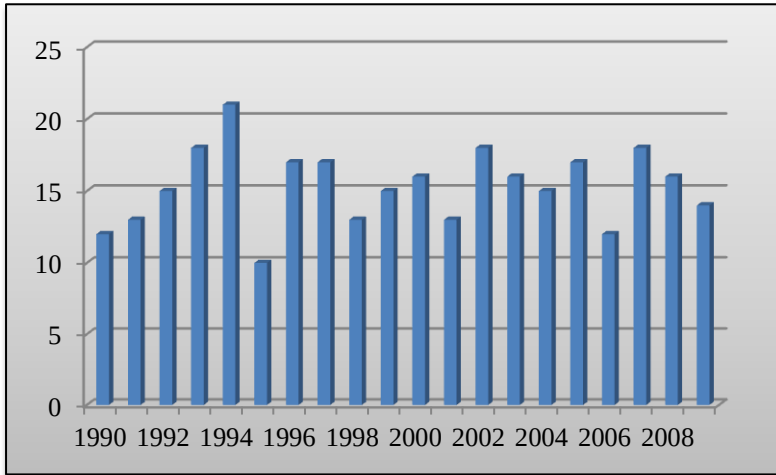
A születésszám fokozatos csökkenésének legfontosabb okai közé sorolhatóak a gazdasági problémák: alacsony fizetések, munkahelyek felszámolása, infláció.

A születésszám évi periódusát tekintve Csonkapapiban maximumát január - február, minimumát szeptember - október folyamán mutatja (Csonkapapi Községháza Archívuma).

Halálozás

A másik fontos népesség alakító tényező a halálozás, mely alatt a szív és az agy működésének megszűnését értjük. Arányszáma az 1000 lakosra jutó évi elhalálozások száma, ezrelékben kifejezve.

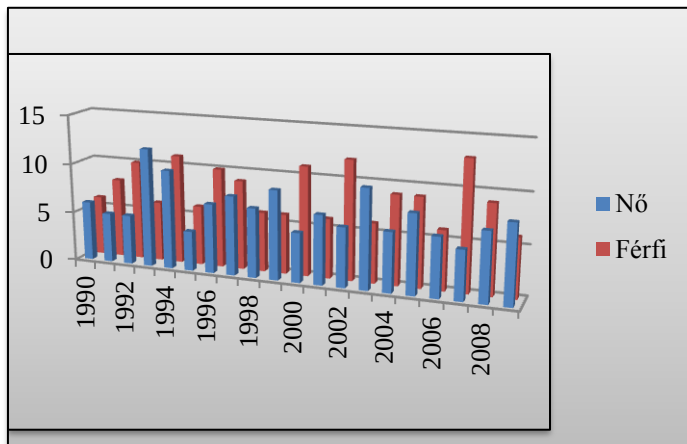
A halálozások Csonkapapira vonatkozó mutatóit megfigyelhetjük a 3. ábrán:

3. ábra. A halálozás alakulása Csonkapapiban 1990 - 2009 között

Az ábrából igen magas halálozási értékeket olvashatunk ki. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy vonala hullámzó, az 1994-es maximum (21 fő) után 1995-ben minimuma (10 fő) következik be.

A 4. ábra a halálozási mutatókat tünteti fel nemekre bontva:

4. ábra. A nemek halálozási aránya Csonkapapiban (1990-2009)

Az ábra szerint a férfiak halálozási aránya magasabb, mint a nőké. Melynek okai közé sorolható az alkoholfogyasztás, a dohányzás, vagy pedig a megterhelőbb fizikai munka.

A halálozás kor szerinti megoszlása:

- csecsemőkori (1 éves koráig): az egészségügy fejlődése, felvilágosultság, az egyke előtérbe kerülése következtében száma alacsony, 3 eset volt;
- Gyermekkori (1 - 15 év): nem volt egyetlen példa sem rá a vizsgált periódusban;
- felnőttkori (16-tól fölfele): a kor előrehaladtával egyre növekszik. Az 55 - 60 évet el nem érők aránya növekedést mutat és 25%-át adja a halálozási rátának.

Az elhunytak 53.1%-a végelgyengülésben lépett ki az élők sorából. A fennmaradó rész a következő betegségek áldozatává lett (halálozási jegyzőkönyv alapján):

keringési betegségek (45.4 %)

rosszindulatú daganat (18.2 %),

tüdőbetegségek (18.2 %),
a fennmaradó rész az ön- illetve gyilkosság áldozatai
(Csonkapapi Községháza Archívuma).

Természetes szaporulat

A fentiekben szó volt a születésszámról, a halálozásról, amelyek együttesen alkotják és meghatározzák a természetes szaporulat irányát.

Meghatározására a következő képlet szolgál:

/Születésszám - Halálozás = Természetes szaporulat/ (Fényes 1851)

Ezen képlet segítségével meghatározott, s már ismert adatokat is tartalmaz az 1. táblázat.

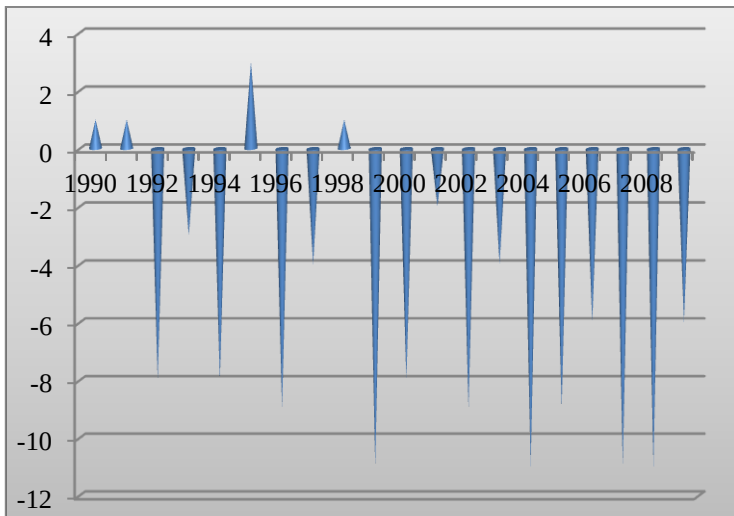
1. táblázat. Csonkapapi születésszáma, halálozása, természetes szaporulata 1990-2009 között.

Év	Születés	Halálozás	Természetes szaporulat
1990	13	12	1
1991	14	13	1
1992	7	15	-8
1993	15	18	-3
1994	13	21	-8
1995	13	10	3
1996	8	17	-9
1997	13	17	-4
1998	14	13	1
1999	4	15	-11
2000	8	16	-8
2001	11	13	-2
2002	9	18	-9
2003	12	16	-4
2004	4	15	-11
2005	8	17	-9

2006	6	12	-6
2007	7	18	-11
2008	5	16	-11
2009	8	14	-6
Összesen	192	306	
Átlag	9,6	15,3	-5,7

Amint azt a táblázat is mutatja a községben az évenkénti természetes szaporulat nagyon alacsony, többségében a negatív értékek dominálnak. A negatív mutatót a szakirodalom demográfiai krízisnek nevezi, s a népesség csökkenését tükrözi hosszútávon. Ezt meg is mutatják az 1991-es és a 2009-es adatok közötti különbségek.

A természetes szaporulat depresszióját az 5. ábra tartalmazza:

5. ábra: Csonkapapi természetes szaporulatának alakulása 1990-2009.

Az ábra szerint mindössze négy évben volt csak pozitív a természetes szaporulat aránya, melynek alakja ciklikus, átlagát tekintve pedig -5,7 %, ami alacsonyabb az ukrainai mutatónál (-8%).

A népesség kor és nem szerinti összetétele

A következőkben a népesség biológiai alapon történő csoportosítása kerül bemutatásra a 2. táblázat segítségével.

2. táblázat. A népesség biológiai alapon történő csoportosítása
Csonkapiban:

Korösszetétel biológiai alapon(év)	Fő	Százalék (%)
Gyerek: 0-14	98	11,4
Termékeny: 15-49	448	52,2
Idős: 50-tól	312	36,4
Összesen:	858	100

A táblázatból kitűnik, hogy a lakosság 52,2 %-a termékeny korú, 36,4 %-a idős, a fennmaradó 11,4 % gyerek. Az időskorúak magasabb részesedése a helyi társadalom öregedésére utal. A 2000. évi adatok alapján a falu lakosságának 47.1 %-a férfi, 52.9 %-a nő. Ez a tendencia az elkövetkező években is fennmaradt, bár kissé csökkent a nő többlet mértéke a településen, ugyanis a 2009-es adatok alapján a falu lakosságának 47,7% férfi, s 52,3%-a nő (Csonkapapi Községháza Archívuma).

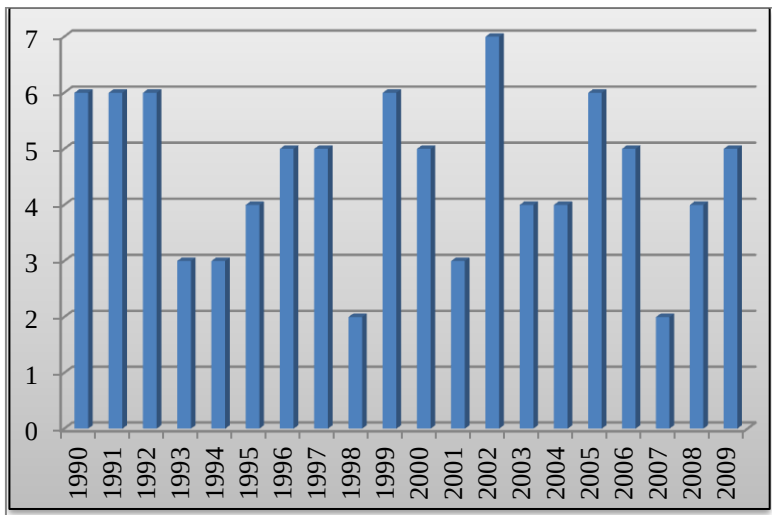
Házasságkötés, válás, család

A következőkben a társadalom legkisebb egysége, a család, illetve annak szükségessége, a népesség jogi reprodukciójának lehetőségei kerülnek bemutatásra.

A család rokoni, vagy házastársi kapcsolatban álló, együtt élő, közös háztartást vezető személyek együttese. Két típusa ismeretes a mai tudomány állása szerint: a hagyományos és a nem hagyományos család. Csonkapapiban leginkább a bővített családtípus van elterjedve,

melyet egy egyszerű család és valamely rokon, hozzátartozó alkot, részarányuk 47,3%. Az összetett családok száma 24,1%-ot tesz ki. Az összetett családot legalább két házaspár jellemzi. A családok 17%-a egyszerű család, amelyet egy házaspár és az ő gyerekeik alkotnak. Az egyedülálló, mint család a nem hagyományos családtípushoz tartozik. Az egyedülállók Csonkapapi népességének 7.6 %-át képezik. Ám a legtöbb helybéli még ragaszkodik a hagyományokhoz, úgymint a családhoz és a házassághoz. Ezeket az egyedülállókat az özvegyiségre jutott emberek illetve a meg nem házasodott agglegények és vénlányok adják. A családok 4%-át adják a csonka családok, melyek jellemzője, hogy valamelyik szülő hiányzik (Csonkapapi Községháza Archívuma).

A házasság egy nő és egy férfi egymásnak tett hűségesküje egyházi és polgári megpecsételéssel. A házasság elméletileg örök életre szól, de az utóbbi időben, Csonkapapiban néhány válás is előfordult.

6. ábra. A házasságkötések száma Csonkapapiban.

Az ábra is mutatja, hogy a településen ingadozó a házasságkötések száma, a maximum 7 házasság/év, a minimum csupán 2 házasság/év. A fiatalok házasságkötéseik alkalmával ki- illetve beköltöznek a faluba. Így lakosságnövekedésre nem lehet számítani a házasságkötésekből kifolyólag. A felek házasságkötési évei: a nőknél 21.5 év, a férfiaknál 26 év. Szélsőségek a női nemnél 16 év, a férfiaknál 40 év volt a tárgyalt időszakban.

Migrációs folyamatok és nemzetiségi összetétel

A migráció-vándorlás, mely lehet területileg interkontinentális (földrészek között) és intrakontinentális (földrészen belüli), illetve irányát tekintve emigráció (kivándorlás) és immigráció (bevándorlás).

A migráció Csonkapapiban az 1990-es évektől gyorsult fel. A XX. század első felében volt példa az interkontinentális irányú vándorlásra, amely az amerikai kontinensre irányult. Aztán a század közepétől az intrakontinentális migrációtípus került inkább a középpontba, amely főleg a szomszédos Magyarországra irányult. Okai közé tehető a külföldi nagyobb mértékű társadalmi elismerés, önérvényesülés, illetve az anyanyelv szabadabb használata.

Csonkapapi, anyanyelviségi mutatóit tárgyalva megmaradt a történelmi hagyományok mellett, ez azt jelenti, hogy a népesség meghatározó része, 98%-a magyar anyanyelvű és nemzetiségű. A különbséget a második nemzetiségként megjelenő ukránok képviselik, akik beházasodás lévén telepedtek le a faluban, illetve az átalakuló rendszerben vállalni merik nemzetiségi hovatartozásukat, az ő részarányuk Csonkapapi lakosságának 2%-át teszik ki. Egyelőre az ő részükről figyelhető meg az asszimilálódás. Ezen kialakult helyzet megváltozása nem is várható a közeljövőben, mivel a lehetőség adott a jó szomszédsági kapcsolatok fenntartására az anyaországgal, másrészt az ukrán állam egyelőre semmilyen radikális intézkedést nem hozott (Csonkapapi Községháza Archívuma).

Időtartamát tekintve eddig azokról volt szó, akik állandó jelleggel hagyták el a települést. Vannak azonban a nem állandó jelleggel, szezonális és ingázó migránsok is, akik nagyrészt a határon kívül

tanulnak vagy dolgoznak. A munkások száma állandóan változik. A külföldön tanulók száma 5 fő.

Hitélet

A községben a reformációt követő évtizedekben megjelent a protestantizmus, melynek kálvini ága hódított teret. Ekkor a népesség felekezeti hovatartozását tekintve vegyes: római katolikus és református volt.

1795 - 1800 között a településen az addigi fatemplomot követ helyettesítették, amely ma is szolgálja a gyülekezeti alkalmakat. Anyakönyvét 1765-től vezeti a felekezet mindig aktuális lelkipásztora (Tenke 2000).

1815-ban 12 római katolikus és 615 református lakja a települést. Ebből is látható, hogy a római katolikusok számukat tekintve háttérbe, visszaszorulóban voltak. Ezt bizonyítja az 1902-es adat is, amikor is a református gyülekezet 956 főt számlált, a római katolikusok száma 10 fő-re csökkent (Tenke 2000).

A római katolikusok száma jelenleg mindössze egy családra korlátozódik (5 fő).

A XX. század második felében jelentek meg Jehova Tanúi. A rendszerváltást követő szabad vallási hovatartozás kinyilvánítását követően számuk növekedni kezdett a reformátusok rovására (a letűnt rendszer nem tolerálta jelenlétüket) (Szántó, 2006).

Jelenleg Csonkapapi népessége 858 fő, ebből 814 református, 44 fő egyéb felekezetekhez tartozik (Római Katolikus, Jehova Tanúi). A gyülekezet többségét felnőttek alkotják, nagy részük nő.

Felhasznált szakirodalom:

A Csonkapapi Községháza Archivuma

Botlik, D. (1993). Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár – Budapest: Intermix.

Fényes (1851). Magyarország geográfiai szótára, I. kötet. Budapest.

Lehoczky (1996). Bereg Vármegye. Budapest-Beregszász.

Molnár, M. (2005). Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász.

Szántó (2006). A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. Beregszász: Ráday.

Tenke (2000). Magyar Református Egyházak Javainak tára. Budapest: IMMANUEL.

Adatközlő:

Kiss Pál, csonkapapi lakos, szül. 1961.

Lektorálta:

Molnár D. Erzsébet,

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára

Scientia Denique

A TANULMÁNYKÖTET MEGJELÉNÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

**KIADÓ: Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók
Szövetsége**

FELELŐS SZERKESZTŐ: Rigó István

FŐSZERKESZTŐ: Horváth Attila

TÁRSZERKESZTŐ: Görög Nikolett

NYOMDAI MUNKÁLATOK: PP Melnik

Ungvár - 2013